

14595

Періодика

19x

2000.6

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Науково-теоретичний та практичний журнал

ISSN 1029-7200

№ 6 2000

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

LIBRARY NEWS

Титульна сторінка одного з найдавніших реферативних журналів

Aufrichtige und Unparthenische
Bedanken,
Uber
Die JOURNALE,
EXTRACTE

und
Monaths-Schriften,
Worinnen
Dieselben extrahiret, wann es nützlich
suppliret und wo es nöthig emendiret
werden.

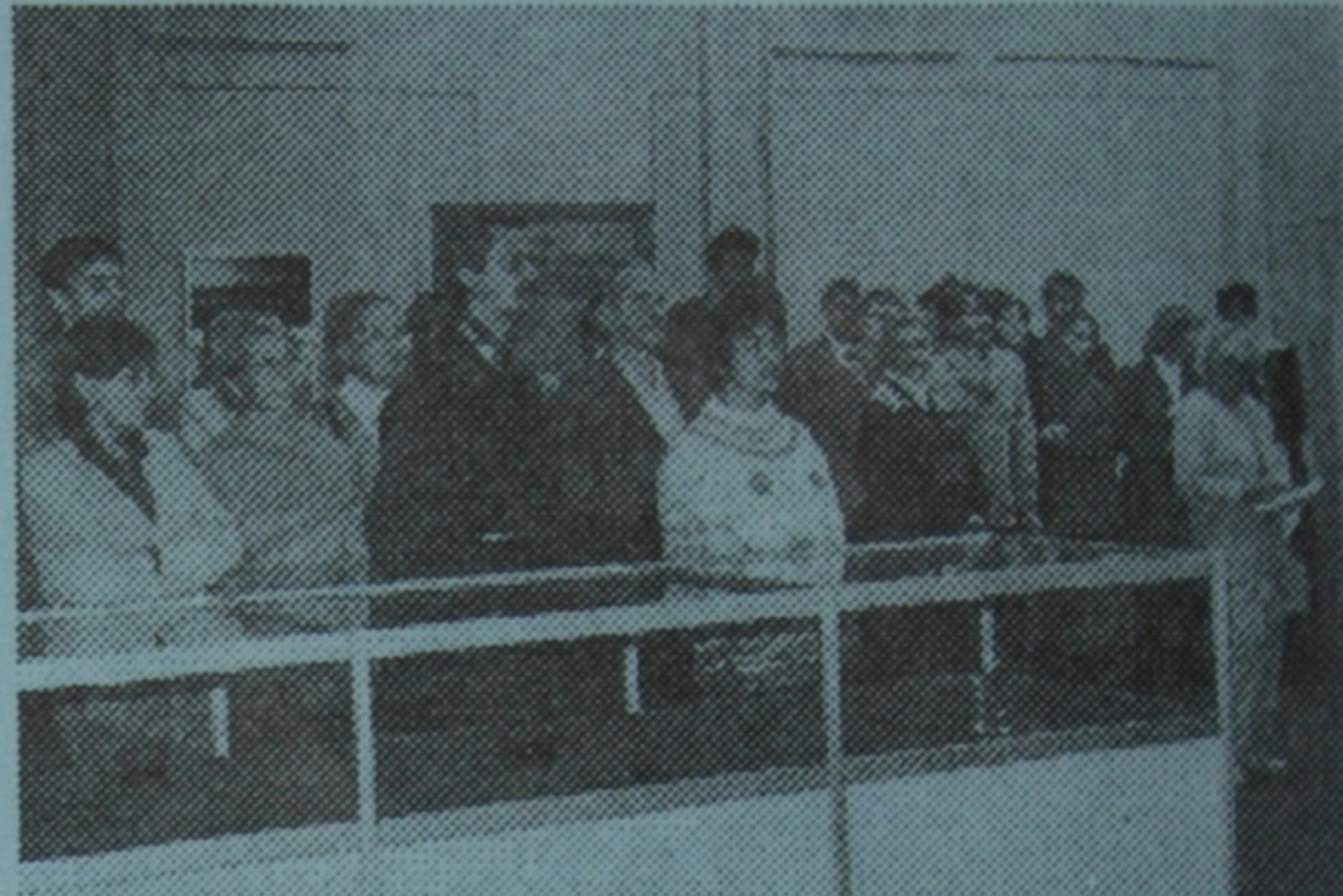
Nebst einer Vorrede von der Annehmlichkeit,
Nutzen und Fehler gedachter Schriften.

Erstes Stück.

Steyburg, 1714.

Фотовиставка в НБУВ: «Західний Китай – регіон широких перспектив»

У вересні цього року з ініціативи Посольства Китайської Народної Республіки в Україні в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського було відкрито фотовиставку «Західний Китай – регіон широких перспектив», присвячену 51-й річниці Нового Китаю. В заході взяли участь представники Адміністрації Президента України, Київської держадміністрації, депутати Верховної Ради України, працівники ЗМІ та ін.

Інтерес людства до історії цивілізації Китаю завжди був неперервним, адже ця країна подарувала світу неперевершені зразки культури, славиться дивовижною природою, давніми архітектурними пам'ятками, якими захоплюється не одне покоління туристів.

На експонованих фотороботах відбито грандіозність Великої Китайської Стіни, єдиної, як відомо, рукотворної споруди, що фіксується з космосу літальними апаратами, теракотові статуї воїнів та коней у Сіані й печери «Могао», гробниці Цинь Шихуана, ріки і долини Гуїліні. Це – далеко не повний перелік архітектурних див, занесених ЮНЕСКО в каталог «Світова спадщина». Фотооб'єкти вловив зосереджені обличчя трударів, котрі своєю натхненною працею перетворюють аграрні райони Західного Китаю на промислові; широчінь і могутність новозбудованої ГЕС на річці Маотяохе, яка дає світло трьом провінціям; швидкісну магістраль, що зв'язує два найбільших міста Західного регіону країни: Ченду–Чунцин; обладнані найсучаснішим устаткуванням приміщення єдиного в державі Центру контролю польотів супутників...

До уваги відвідувачів виставки було запропоновано яскраві кольорові буклети, довідники та виконані на високому поліграфічному рівні журнали «Китай», де відображено діючі у сучасному суспільстві економічні, екологічні, освітні та со-

ціальні програми, успіхи в галузях економіки й сільського господарства, події наукового і культурного життя країни тощо.

Надзвичайний та Повноважний Посол Китайської Народної Республіки в Україні пан Чжоу Сяопей, строк повноважень котрого закінчився в цьому році, зазначив, що китайсько-українські відносини будуються на принципах взаєморозуміння, підкреслив доцільність розширення інформаційного й наукового обміну між двома країнами, що позитивно впливатиме на обопільний розвиток освіти, науки і культури. Пан Чжоу Сяопей запевнив присутніх, що й у подальшому всіляко сприятиме ідеї реалізації китайської бібліотеки в стінах НБУВ, де мають бути видання китайською, англійською, російською та українською мовами.

Акад. НАН України, директор Інституту ботаніки НАН України ім. М. Г. Холодного, депутат Верховної Ради К. М. Ситник поділився своїми багатими науковими спостереженнями й враженнями від поїздки в Китай. Позитивний досвід промислового будівництва в ньому, на його думку, гідний вивчення іншими країнами, а інженерна та економічна концепція – прискіпливого і вдумливого аналізу.

Підсумовуючи сказане попередніми промовцями, акад. НАН України, генеральний директор НБУВ О. С. Онищенко наголосив на важливості наукової співпраці й творчих контактів між академіями наук України та Китаю, які мають дедалі розвиватися.

*Л. Вишневська,
редактор
науково-видавничого відділу НБУВ*

© Вишневська Л. О., Київ, 2000

Головний редакторакадемік НАН України **О. ОНИЩЕНКО****Редакційна колегія**

Г. Боряк, д. і. н.; *А. Бровкін*, к. і. н.; *Л. Дубровіна*, д. і. н.; *С. Зубков*, д. ф. н.; *Л. Костенко*, к. т. н.; *Л. Крушельницька*, д. і. н.; *С. Кулешов*, д. і. н.; *М. Наєнко*, д. ф. н.; *В. Немошкаленко*, акад. НАН України, д. ф.-м. н.; *А. Непокупний*, чл.-кор. НАН України, д. ф. н.; *В. Німчук*, чл.-кор. НАН України, д. ф. н.; *В. Омельчук*, д. і. н.; *Р. Павленко*; *Т. Павлуша*, к. п. н.; *М. Пещак*, д. ф. н.; *В. Попроща*, к. п. н. (заст. головного редактора); *Н. Солонська*, к. і. н. (заст. головного редактора); *П. Тронько*, акад. НАН України, д. і. н.; *І. Усенко*, к. ю. н.; *А. Чекмарьов*, к. е. н.; *В. Чишко*, д. і. н.; *Майкл Берд* (директор Британської Ради); *Мілена Клімова* (директор Народної бібліотеки в Празі, Чехія); *Ханнелоре Гоншіор* (Державна бібліотека, Мюнхен, Німеччина); *Ханна Ласкаржевська* (Бібліотека Народова, Варшава, Польща)

Засновники – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та Національна академія наук України

Зміст**ОФІЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ**

Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо державної підтримки національного книговидання і книгорозповсюдження» 2

ПИСЕМНА ТА КНИЖКОВА СПАДЩИНА УКРАЇНИ

Німчук В. Виникнення східнослов'янської писемності 3

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Рогова П. Державна науково-педагогічна бібліотека України: аспекти становлення 17

Бардіср К. Службова База Даних Систематизатора 20

Шемасва Г. Формування інформаційного ринку продуктів та послуг у галузі ветеринарної медицини 24

З ФОНДІВ БІБЛІОТЕК

Фоменко Д. О. Смирнова-Россет та її оточення в портретах сучасників (із фондів сектору естампів та репродукцій НБУВ) 27

БІБЛІОТЕКИ СВІТУ

Барретт Дж. Провідна роль Бібліотеки Конгресу в системі бібліотек США: вплив та взаємодія 30

НАШІ КОЛЕГИ

Слободяник М. Наталя Миколаївна Кушнарєнко 33

КНИГОЗНАВСТВО

Запаско Я. «Книга, як і хліб, має бути доступна кожній сім'ї» 39

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

Костенко Л., Павлуша Т., Чекмарьов А. 7-ма міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології і нові форми співробітництва» 43

Ковальчук Г. До 200-річчя першої публікації «Слова о полку Ігоревім» 47

Солонська Н., Арсєнко Т. Стажування молодих українських викладачів у США за Програмою ім. Фулбрайта 50

Вишневецька Л. Фотовиставка в НБУВ «Західний Китай – регіон широких перспектив» 2 стор. обкл.

Величко Т. Бібліотеці Українського державного морського технічного університету імені адмірала Макарова – 80 19

Чишко В., Лобода Т. Варварцев М. Україна й Італія у наукових, освітніх та літературних взаєминах. (Друга половина XIX – початок XX ст.): Документи, епістолярій, матеріали 32

НЕКРОЛОГИ

Віктор Григорович Китастиий 52

Зміст журналу «Бібліотечний вісник» за 2000 р. 53

**УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

**Про додаткові заходи щодо державної підтримки національного
книговидання і книгорозповсюдження**

Ураховуючи роль національного книговидання і книгорозповсюдження у формуванні інформаційного простору держави та з метою посилення державної підтримки видавничої справи і вдосконалення системи книгорозповсюдження в Україні **п о с т а н о в л я ю:**

1. Кабінету Міністрів України:

розробити до 1 лютого 2001 року комплексні заходи щодо збільшення обсягів випуску видань українською мовою, зокрема для дітей та юнацтва, популяризації книги через засоби масової інформації, у навчальних закладах, закладах культури тощо;

під час формування щорічної програми випуску соціально значущих видань, бібліотечних серій тощо за державні кошти забезпечити розміщення державного замовлення на їх випуск переважно на тендерній основі;

вирішити протягом першого півріччя 2001 року питання про створення всеукраїнської мережі книжкової торгівлі;

вирішити питання щодо можливості зменшення в установленому порядку розмірів ставок орендної плати для суб'єктів видавничої справи;

розглянути до 15 січня 2001 року питання про створення при Книжковій палаті України науково-інформаційного центру з видавничої справи;

передбачати щорічно у проекті закону про Державний бюджет України кошти для забезпечення участі українських видавництв у міжнародних виставках та книжкових ярмарках.

2. Кабінету Міністрів України разом з Національним банком України розробити та запровадити протягом першого півріччя 2001 року механізми пільгового кредитування видавництв та видавничих організацій, поліграфічних підприємств

під програми виготовлення підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, проведення модернізації матеріально-технічної бази, у тому числі впровадження сучасних комп'ютерних технологій підготовки видання книг на паперових та електронних носіях інформації.

3. Міністерству культури і мистецтв України разом з Державним комітетом інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Книжковою палатою України, Українською асоціацією видавців вжити заходів щодо централізованого забезпечення поповнення фондів бібліотек літературою українських видавництв.

4. Державному комітету статистики України разом з Книжковою палатою України вдосконалити систему статистичних даних про діяльність видавничої сфери України з урахуванням кількісних, мовних, фінансових показників та фізичних обсягів.

5. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям протягом трьох місяців: розробити і затвердити регіональні програми щодо поліпшення стану забезпечення населення українською книгою, передбачивши розширення мережі книгорозповсюдження;

вжити заходів щодо збереження за видавництвами та видавничими організаціями, поліграфічними і книготорговельними підприємствами, бібліотечними колекторами приміщень, що є у комунальній власності та орендуються зазначеними суб'єктами.

6. Кабінету Міністрів України щоквартально інформувати про стан виконання цього Указу.

Президент України
м. Київ
9 листопада 2000 року
№ 1217/2000

Л. КУЧМА

ПИСЕМНА І КНИЖКОВА СПАДЩИНА УКРАЇНИ

Василь Німчук,
член-кореспондент НАН України,
директор Інституту української мови НАН України

Виникнення східнослов'янської писемності

Початкова писемність у слов'янських племен, проблема її походження є об'єктом уваги протягом понад тисячу років. Праця чорноризця Храбра «О письменах», свідчення арабських учених та письменників IX—X ст., зокрема Аль-Масуді, Ахмада Ібн-Фадлана, Ібн-Недіма та інших вказували на існування дохристиянської східнослов'янської писемності, концепції котрих аналізує автор статті. В ній розглядається і власне давньоруська нерунична писемність на основі грецької графіки. Руничні знаки залишила нам черняхівська культура.

У X ст. на південнослов'янських землях інтенсивно поширювалася кирилиця. Системою письма, осмисленою Кирилом, і закладеними просвітителем принципами орфографії східні слов'яни та більшість південних користуються й сьогодні.

Писемність — одне з найбільших культурних надбань людства — виникала в різних регіонах світу, в різних етнічних середовищах неодноразово. До життя її викликали суспільні потреби — необхідність тривалої фіксації розмаїтої інформації. Винайшовши писемність (пиктографічну, идеографічну, ієрогліфічну, буквену), люди чи не вперше в своїй історії зуміли подолати віддалені час і простір у спілкуванні. Завдяки писемній фіксації мови ми дізнаємося про мову, історію й культуру різних народів із давніх та пізніших часів. Писемність (у розумінні системи умовних знаків для передачі мови) налічує близько 6000 років.

Не кожен народ, у якого виникла потреба в ній, створював принципово нову систему знаків. Системи писемності, особливо літерної, здебільшого поширювалися від етносу до етносу (племені, народності). Тільки на позначення специфічних звуків придумувалися нові знаки.

Проблема походження рідної писемності цікавила освічених людей із середовища слов'ян понад тисячу років тому. Незаперечним свідченням цього є твір чорноризця Храбра «О письменехъ», найдавніший список якого зберігся з XIV ст. Автор, очевидно, не був непосредним учнем Кирила та

Мефодія, але написав свій трактат за життя соратників солунських братів, адже він підкреслює: «сѣт бѡ еше живи, иже сѣтъ видѣли и(х)» (Ягич, 1895, с. 302). Виходячи з цього, можна впевнено твердити, що трактат про букви Храбр скомпонував у кінці IX або на початку X ст.

Якби не було потреби захищати слов'янську писемність від неприхильного ставлення деяких офіційних кіл Візантії, навряд чи з'явився б цей трактат.

Що ж повідомляли про початки слов'янської писемності наші старожитні книжники? Зовсім в іншому плані, ніж у Храбра, постає походження писемності у видатного історика й філолога Нестора. Давня слов'янська докирилівська писемність ґрунтовно забута. Нова, кирилівська, завоювала авторитет у світі. Усталилася думка, що тільки завдяки християнству у слов'ян, зокрема й східних, існує писемність. І вона була панівною аж до відносно недавнього часу.

Храбр звеличує творця слов'янської азбуки Кирила (Костянтина) Філософа й його творіння. Будучи апологетичним, трактат усе ж таки не замовчує того факту, що слов'яни робили записи рідною мовою (чи рідними мовами) й до Кирила та Мефодія. Звичайно, прославляючи Кирила, автор не міг цілком об'єктивно оцінити надбання докирилівської писемності. Він говорить, що «прѣжде оубѡ (тобто до Кирила. — В. Н.) словѣне не имѣхъ книгъ. нѣ чрътами и рѣзами [вар. рѣзанми, нарѣзанми] чьтѣхъ и гатаахъ погани сѣще . крѣстивше же сѧ, рим(ь)сками и грѣцьскыи писмены нѣждаахъ сѧ [писати] словѣн(ь)скы рѣчь безъ оустроєниѧ . нѣ како можетъ сѧ писати добрѣ грѣцьскыи писмены бѣ . или живѡтъ . или зѣлѡ . или цѣрковъ . или чаание . или ширѡта . или ѧдь . или ждоу . или юность . или жзыкъ и инаѧ по(д)бнаѧ симь . и тако бѣшъ многа лѣта» (Ягич, 1895, с. 297), тобто «перед цим, будучи язичниками, слов'яни не мали букв, але читали й ворожили за

© Німчук В. В., Київ, 2000

допомогою рисок та зарубок, хрестившись, вони змушені були слов'янське мовлення записувати за допомогою латинських і грецьких літер, без порядку (ладу), бо як можна писати добре грецькими літерами Богъ, або животъ, або зъло... і так було протягом багатьох літ (років). І Храброві треба йняти віри. У його часи жили ще люди, які добре пам'ятали ситуацію в слов'янському письменстві до 60-х років IX ст. Отже, апологет Кирила недвозначно вказує, яка була початкова писемність у слов'янських племен. Його свідчення рівнозначне речовому доказові.

Забуваючи про це, дослідники проблеми походження східнослов'янської писемності нерідко вдаються до споглядальних міркувань: мовляв, що в слов'ян була потреба в письмі, що вони, очевидно, мали писемність тощо.

Храбр і його старіші сучасники, ймовірно, добре знали чи пам'ятали докирилівську писемність у західних і південних слов'ян. Ситуація, гадаємо, була аналогічною і в східних. Але що за писемність це була? Певне уявлення про неї нам, здається, дасть лінгвістичний аналіз Храбрового повідомлення, так би мовити, його термінології.

Отже, слов'яни «не имѣхъ книгъ». Найдавніші слов'янські пам'ятки слово *кънига* засвідчують тільки у формі множини зі значеннями: 1. «книга» (у тому числі «книги Святого Письма», «Святе Письмо»), 2. «грамота, послання»; 3. «букви, письмо» (SJ StSl, II, 92). Яке значення виявляється в трактаті Храбра? Семантика «грамота, послання» тут відразу відпадає, бо для написання послання, звичайно, потрібні певні знаки, а автор говорить про відсутність «книгъ».

Інші контексти в трактаті, наприклад: [на Христовому хресті] «бѣ дѣска написана жидовьскы и рим(ь)скы и еллин(ь)скы . а словѣн(ь)скы нѣ(с)[ть] тоу. тѣм же нѣсжтъ к словѣн(ь)скыж кѣнигы ѿ(т) бѣ» (Ягич, с. 298) недвозначно вказують, що в праці Храбра слово *кѣнигы* — це «букви, літери». Які ж букви автор має на увазі? Очевидно, знаки, нанесені на пергамен.

Такі букви — *кѣнигы (писмена)* — протиставляються *чертам* і *різам*.

У найдавніших слов'янських євангельських текстах іменником *чръта* перекладається гр. *κεραία*, тобто «рисочка, значок» (пор. Чръта: правило . лінѣа, як то, — Їѡта, криска, як то. - Бер., 156; *linea че(р)та* — Слав., 255). Він споріднений з праслов'янським дієсловом *čersti *(čьrtь), етимологічно пов'язаним із лит. *kertu, kirsti* «рубати, ударяти», давньо-інд. *kartati* «ріже, відрізає» (ЕССЯ, IV, 75), праслов'янським дериватом *čerslo, континуанти якого в слов'янських мовах мають значення «леміш», «ніж у плузі, чересло» (ЕССЯ, IV, 74–75), ст.-сл. *чрътати* «вирізати» (Miklosich, 1123),

чръта «пряма лінія, врізана плугом у землю» (Sk., I, 278), укр. діал. (у)ч*ерти* «провести чимось твердим чи гострим по предмету так, щоб на ньому залишився слід», *упч*ерти** дерево — «зняти довкола кору на певній ділянці стовбура (живого дерева, щоб воно всохло)» — Закарпаття, пор. *ч*ерть** «штрих, риска», *ч*ерта** «риска, штрих» (Ж., 1068), *ч*ертиця** «дерево з обідраною довкола корою» (Гр., IV, 459), *нач*ерти** «зробити лінії на чомусь так, щоб у предметі залишився глибокий слід», *ч*ерсати** «проводити по чому-небудь чимсь важким, гострим, лишаючи слід; терти» (СУМ, XI, 313). Отже, давнє значення лексеми *čьrta, чръта* могло бути не просто «риска, лінія», а й «лінійний знак, нанесений гострим предметом». Необхідно тут зауважити, що *чръта* в церковнослов'янських текстах засвідчується з семантикою «буква»: Приложеніє чръты разумы творить (Златоструй, Ср., III, 1569).

Назва *рѣза* — гапакс у старослов'янській писемності (тобто засвідчене тільки в Храбра), тому семантизується непросто. У найновішому словнику старослов'янської мови вона перекладається «надріз, зарубка» (SJStSl, III, 660). Слово з різними значеннями нині функціонує лише в кількох слов'янських мовах (укр. діал., *рѣза* «відмежовані ділянки поля в 3, 6, 10 моргів, з огляду на місцевість» (Гр., IV, 21); хрв. діал. *riža* «відрізок» (Sk., III, 134), словен. *rezina* «шматок, скибка (хліба)»), але найближче до давнього маємо в російських діалектах, в яких фіксується вираз *резы на бирке* «зарубки, мітки для рахунків» (Даль, IV, 121; щоправда лексикограф вихідною формою вважає не *реза*, а *рез*). Не можна при цьому не згадати церковного Уставу князя Володимира, в якому читаємо: А се ц(е)рк(о)внии соуди: ... ц(е)рк(о)внаа татьба ... кр(е)сть посѣкуть или на стѣнахъ *рѣжють* (УВ, 23). В Уставі, мабуть, ідеться про заборону писати на стінах споруд. Отже, графіті були вже в найперших давньоруських церквах, але процес нанесення їх на поверхню по-старовинному називався *рѣзати* «вирізувати», хоча графіті наносилися на предмет іншою технікою.

Розгляньмо дієслова в цитованому творі Храбра.

У старослов'янській писемності лексема *чисти*, *чьсти* (1 ос. одн. теп. ч. *чьтж*) фіксується з такими основними значеннями: 1. «лічити, рахувати» й похідною від нього семантикою «поважати» (Miklosich, 1117, пор. Ср., III, 1526); 2. «читати» (SJStSl, IV, 869). Давні похідні утворення *чисма* <čismę, *число* < *čislo вказують на те, що найдавніше значення цього слова — «лічити». На жаль, немає додаткового критерію, за яким би можна встановити точний зміст дієслова *чисти* в Храбра.

Дієслово *гатати* (варіант — *гадати*) з давніх текстів засвідчує тільки один — трактат Храбра

(SJStSl, I, 391). Автори SJStSl семантизують лексему як чес. *hádati*, рос. *гадать*, нім. *raten*, лат. *conicere*, даючи при статті відсилання до *пророчествовати*. Виходячи зі свідчень сучасних слов'янських мов (ЭССЯ, VI, 105), Храброве *гатати*, справді, найпереконливіше перекладається як «відгадувати, ворожити» (пор. гаданіє, або гананіє, или ганан(ь)-ство : трудное а хытрое пыта(н)е, загадка, розмова, съкровень гль, закрытыи слова... — Бер., 25).

Отже, на основі Храбрового повідомлення не можна зробити категоричний висновок про те, що в слов'ян до Кирила (Костянтина) не було жодних писемних знаків¹. Знаки існували, але вони не були схожими на букви, вживані в добу Кирила і його учнів та послідовників у пергаменних книгах. У всякому разі безсумнівним є те, що знаки ці наносилися на твердий матеріал — дерево або березову кору (бересту), на камінь чи креслилися на глині. Храбр протиставляє не просто лічильні знаки, а некнижкове письмо книжковому².

Етимологічно-семантичний аналіз назв *чрѣта* й *рѣза* показує, що в Храбра не йдеться про «примітивні піктографічні та рахункові (лічильні) знаки» або про якесь піктографічне письмо. Сумнівним видається також припущення, ніби *чрѣты* наносилися барвником, а *рѣзы* робилися не тільки шляхом вирізування, а й продавлювання⁴.

Несправедливо також вбачати в чертах і різках тільки знаки-рисочки, за допомогою яких здійснювалося просте рахування, і зводити їх використання до паличок-карбів (бирок)⁵.

Тут доречно наголосити, що первісне значення слов'янського *pisati* — «малювати» (Sk., II, 663), пор. давнє *писати* «писати, оздобляти живописом» (Ср., II, 936—937), укр. *писаний* «оздоблений різьбою, орнаментом, візерунками на дереві, металі, кістці та ін.», «вишитий, оздоблений вишивкою», *писанка* «великоднє яйце, вкрите різнобарвними візерунками» (Гр., III, 153). Слово етимологічно споріднене з *рхати*.

Про слов'янське письмо, й про вирізуване на дереві зокрема, свідчать у своїх творах арабські вчені-очевидці. Так, Аль-Масуді (30—50-ті роки X ст.) писав, що в одному слов'янському святилищі на дорогоцінних каменях були знаки, які вказували на майбутні події й застерігали від подій перед їх здійсненням⁶.

Для історії дохристиянської східнослов'янської писемності важливим є повідомлення Ахмада Ібн-Фадлана (921 р.), котрий на власні очі бачив, як руські купці після похорону одного з членів своєї дружини насипали могилу, подібну до круглого пагорба, «і ввіткнули <в> середині його велику деревинку хаданга (біла тополя), написали на ній ім'я (цього) чоловіка та ім'я царя русів і пішли»⁷.

Арабський письменник Ібн-Недім (987 р.),

повідомляв, що йому якийсь чоловік казав, що в русів є письмена, які вирізуються на дереві. «Він же показав мені, — свідчив арабський учений, — кусок білого дерева, на якому були зображення; не знаю, чи були вони слова, чи окремі букви, подібно до цього»⁸. Він і подав (як сам визнає) не абсолютно точну копію напису.

Недімівський напис кілька разів публікувався (у фотокопіях не всі знаки ідентичні, можливо, через різне ретушування)⁹, але досі не розшифрований. Одним ученим ці знаки нагадують скандинавські руни, іншим — глаголицю¹⁰.

На основі повідомлення чорноризця Храбра, свідчень арабського ученого Ібн-Недіма доходимо висновку, що слов'яни, в тому числі й їх східне відгалуження, наносили буквені знаки на тверду поверхню шляхом видряпування або вирізування (карбування). За накресленнями це мали бути літери типу рун. Рунами користувалися германські та тюркські сусіди східнослов'янських племен, зокрема скандинави¹¹ та печеніги¹². На думку Вяч. Вс. Іванова, не можна виключати ймовірності того, що використання березової кори як матеріалу, куди наносилися магичні знаки, в східних слов'ян має досить ранні витoki. «У такому разі подібні знаки — «черти» і «різи» (як рунічна писемність у давніх германців, огамічна у кельтів, ієрогліфічна в анатолійців) походять від ранішого індо-європейського «передписьма»¹³.

Германські руни відомі в науці дуже давно. Німецькі вчені, котрі цікавилися старожитностями, постулювали існування слов'янських рун. У слов'ян, як твердив у своїй дисертації 1670 р. Шурцфлейш, на території сучасної Німеччини були школи, де дітей навчали рунам. Ключер 1727 року не тільки писав, що «вендських» дітей учили рунам, а й надрукував зразок гаданого слов'янського рунічного алфавіту¹⁴. Оскільки речових доказів існування слов'янської рунічної писемності не було, в кінці XVIII ст. почали з'являтися фальсифікати, зокрема т. зв. мекленбурзькі божки з написами. Ці подробиці XIX ст. ґрунтовно спростував Г. Ягич¹⁵. У принципі вчений не заперечував, що можуть зустрічатися слов'янські слова, написані германськими рунами¹⁶. Він вважав, що в Храбра дієслова «чтѣху и гатааху» вказують відповідно на просте обчислення (рахування) й тлумачення за умовними знаками (пояснення умовних знаків, які знали лише певні особи, для неознайомих дорівнювали гаданню, ворожінню). За Г. Ягичем, живим прикладом «черт і різ» є вживання шматків дерева або паличок із різноманітними нарізами в народів південно-східної Європи (угор. *rovás*, хрв. *рабош*, рум. *răvaș*, *răbuș* та ін.)¹⁷. Умовними знаками (переважно прямі перпендикулярні або похилі зарубки чи хрестики), вирізаними на дерев'яних паличках або брусках, для розрахунків та ін.

користувалося й східнослов'янське населення (подекуди аж до початку ХХ ст.). В Україні рахункова паличка називалася *раваши*, *реваши*, *карби* (Гр., IV, I; Он., II, 166), *роваши* (Закарпаття), *карб*, *карбіж* (СУМ, IV, 102), *бирка*, *цурка* (Гр., IV, 437), в Росії — *бирка* (Даль, I, 87), *рубеж*¹⁸. У колишній Костромській губернії назва була близька до давнього утворення — *резка*¹⁹.

Видається нам, що обчислювальні (рахункові) палички з відповідними знаками є тільки залишками широко розповсюдженого в давнину способу писання на дереві, звичкою, котра пережила слов'янську рунічну писемність.

1987 р. О. С. Мельничук також висловив припущення, що згадувані Храбром черти і різи могли бути не лише примітивними зарубками, а й застосуванням яких-небудь видів рунічного письма²⁰.

На території східних слов'ян знайдено кілька речей із рунами. Частина їх — германського походження (наприклад, наконечник списа з Ковельщини)²¹. Деякі рунічні написи нерозшифровані.

Рунічні знаки спостерігаються на уламках кераміки часів черняхівської культури, знайдених біля села Лепесівки²² Білогірського р-ну Хмельницької обл. (епіграфему з трьох літер, кінець якої не зберігся, можна читати як *uthl*, але ніякого праслов'янського слова таке читання не дає. Пор. інше читання М. Тиханової)²³. Упритул до первісної території давніх уличів і тиверців — на захід від Ясс коло с. Лецкани знайдено пряслице з рунічним текстом, який ідентифікується як германський²⁴. Його читають і зліва направо і знизу вгору так: «*Idōns ufthē[r] — Rae[n]ō*» — «це тканина Ідо тут — Рангно». Читання тексту як старших рун зліва направо, але згори вниз, у більшій частині може дати й гіпотетичний праслов'янський текст: *gazo* (або *raRo*) — *idon suvtue** — *gazъ, jьdq sytyjъ*. Але на саме такій інтерпретації напису ми не наполягаємо.

Досі не розшифровано напис середини Х ст. на пластинці зі Старої Ладоги й епіграфема першої чверті XI ст. з Новгорода. В обох написах зустрічаються як скандинавські руни, так і неідентифіковані знаки²⁵. Окремі знаки, подібні до рунічних, спостерігаються на печатці (до 972 р.), яка не без підстав приписується князю Святославу Ігоровичеві²⁶. На жаль, печатку-оригінал загублено²⁷, а текст на її публікованих копіях невиразний.

Нові прочитання деяких відомих текстів, епіграфічні знахідки, ймовірно, проллють більше світла на можливість існування східнослов'янської рунічної писемності.

Предки давніх східних слов'ян мали жваві контакти також з римсько-латинським та греко-візантійським світом, а значить, були обізнані з

латинським і грецьким буквеним письмом. Природно, люди, обізнані з латинською чи грецькою системами письма, могли давно прийти до думки застосувати їх для власних потреб.

Деякі дослідники прямо твердять, що вже носії черняхівської культури користувалися писемністю на основі латинського (на заході) і грецького (на сході) алфавітів для запису воєнних і торговельних угод та інших складних документів²⁸. Прикладом такого запису деякі дослідники вважають слово *ладо* на черепку, знайденому на поселенні черняхівської доби біля с. Ріпнів (на річці Гнила Липа)²⁹. Археологи допускають, що на цьому уламку маємо орнамент або зображення «букв (?), що дещо нагадують рези(?) і складають слово *ладо*»³⁰. Фотокопія епіграфіки не переконує в тому, що йдеться про напис узагалі — знаки надто невиразні. Коли й трактувати епіграфему як напис, то немає підстави вбачати в ньому лексему *ладо*, бо перший знак епіграфіки починається біля самого лівого краю уламка. Виявлено й інші уламки черняхівського глиняного посуду зі знаками, що нагадують літери або є справжніми буквами, а це, безперечно, вказує на знайомство черняхівців із письмом, зокрема грецьким³¹. Проте нам не відома жодна епіграфіка на предметах черняхівської культури, яку б можна недвозначно інтерпретувати як слов'янський текст.

Завдяки давнім повідомленням, новим і новітнім історико-культурним дослідженням та археологічним відкриттям нині впевнено можемо говорити й про власне давньоруську нерунічну писемність на основі грецької графіки.

Здається, можна вважати вичерпаними гіпотези навколо повідомлення в житті просвітника слов'ян Кирила-Костянтина Філософа (т. зв. паннонська легенда) про те, що перебуваючи в Корсуні (Херсонесі, нині місцевість біля Севастополя) «Обрѣте же тоу еваггеліе и ѱалтирь роуоськими писмены писано, и чловѣка ѡбрѣтъ глаголюща тоу бесѣдоу, и бесѣдова с нимъ, ѡ силоу рѣчи прѣмъ, своеи бесѣдѣ прикладаа различнаа писмена, гласнаа и сьгласнаа, и къ богу молитвоу твора, въскорѣ начатъ чести и сказати, и мноси сѧ емоу дивлахоу, бога, хвалаще»³². Тут йдеться про письмо східних слов'ян (полян-русів). Припущення про те, що автор житія говорить про готське чи навіть сірійське письмо, рішуче треба відкинути. І це не тільки тому, що з мешканцем Корсуня, який говорив по-руському, легко міг порозумітися Кирило через те, що знав слов'янське мовлення півдня Балканського півострова. Підставою для цього є досить переконливі свідчення, що Русь прийняла християнство від Візантії за князя-кагана Аскольда, причому не раніше 860 р. і не пізніше 867 р.³³ А християнські громади, які потребували перекладу святого письма рід-

ною мовою, тут могли існувати й раніше.

Основа на грецькій системі, таке письмо, мабуть, недосконало передавало особливості слов'янського мовлення³⁴. Пам'яток з того часу не збереглося. Їх, очевидно, було небагато, адже Аскольдове християнство тривало на Русі недовго.

Конкретних давньосхіднослов'янських писемних пам'яток, які б можна датувати другою половиною IX ст., наука в розпорядженні не має. Однак численні знахідки писал у давньоруських поселеннях IX—X ст. непрямо свідчать про поширення на східнослов'янських землях і якогось типу письма ще до Володимирового хрещення³⁵, принаймні письма не типу різ.

Походженням вітчизняної писемності цікавилися й наші давні предки. Зокрема, видатний історик та лінгвіст Київської Русі — Нестор. Але за його часів факт існування східнослов'янської писемності в другій половині IX — в X ст. — до Володимирового хрещення — було забуто або літописець з якихось міркувань не вважав за потрібне про це сказати. Він тільки викладає коротко ту частину паннонського життя Кирила-Костянтина Філософа, де йдеться про створення слов'янської азбуки й констатує, що Кирило створив писемність, яка «презвася грамота Словѣньскаѧ . ѧже грамота естъ в Руси і в Болгарѣ/х/ Дунаискихъ»³⁶. Можливо, автор говорить тільки про створену Кирилом писемність через те, що ще в дохристиянські часи на Русі від південних слов'ян знали про глаголицю або кирилицю. Правда, невідомий східнослов'янський патріот пізніших часів у слові «О преставленіи сѣга Кирила оучителя словенскому ѧзыку» твердив: «Владимиру дѣхъ стѣи вдохноу вѣру приѧти, а крещеніе ѡ/т/ грекъ и прочіи наредѣ цѣрковныи . а грамота роускаѧ ѧвиласѧ бгомѣ дана в Корсунѣ градѣ роусину, ѡ/т/ негоже наоучисѧ Константинѣ Философѣ, и ѡ/т/ тоуду сложивѣ и написавѣ книги роу/с/кимѣ ѧзыкомѣ ... той же моужѣ роусинѣ живѧше блговѣрно ... единѣ уединивсѧ, и той единѣ ѡ/т/ роускаго ѧзыка ѧависѧ прежде хр/с/тіанѣ, и невѣдомѣ никимже ѡ/т/коуду естъ . той же бысть в цр/с/тво Михаила цѣра ...»³⁷.

Найдавніший список цієї пам'ятки належить до 1464 р. Дехто відносить виникнення її до кінця XI ст.³⁸, хоча вона могла виникнути й значно пізніше. Але немає сумніву в тому, що вона ґрунтується не на якихось історичних документах, а на повідомленні з життя Кирила про те, що в Корсуні просвітник знайшов книги, написані руськими буквами і руською мовою.

Отже, щодо характеру давньосхіднослов'янського християнського письменства IX ст. можна будувати тільки ймовірні гіпотези, адже речових доказів немає. Навряд чи вони будуть знайдені, бо повернення до язичництва після захоплення

Києва дружинами Олега й проникнення на Русь писемності, створеної Кирилом, не сприяло збереженню давніх християнських текстів середини IX ст.

Оскільки Кирилові корсунські давньосхіднослов'янські письмена стали зрозумілими після пояснення русина, можна допускати, що це були руни. У кожному разі це не була «протоглаголиця», як дехто ще досі думає³⁹. Глаголиця має всі ознаки письма, створеного однією особою. Тепер майже загальновизнаною є думка, що Кирило створив саме глаголицю на основі грецького алфавіту⁴⁰. Міркування, нібито більшість її знаків «знаходять відповідники серед «сарматських» знаків Надчорномор'я⁴¹ — неспроможне.

У добу середньовіччя букви ототожнювалися зі звуками мовлення, а письмо — з мовою. Мати оригінальну абетку означало мати окрему писемну мову, власну писемність. Тому-то Кирило і створив абсолютну більшість букв оригінальної конфігурації на основі грецьких літер. На позначення слов'янських звуків, яких не було в грецькій мові, він використав букви з інших писемностей, зокрема давньоєврейської (знаки для *ц*, *ш*) і, можливо, з рун (знак для *ж*), сам видумав ряд літер. Глаголиця згодом вийшла з ужитку не через свою химерність і непрактичність. Такою вона може видатися тільки тим, хто спочатку оволодів кириличним або латинським письмом. Стилістично схожі на неї вірменська, грузинська, ефіопська графіки успішно функціонують і нині. Справа в іншому. Після утвердження слов'янської писемності в Болгарському царстві не було потреби доводити право на існування слов'янської писемності і на основі букв оригінальної конфігурації. В умовах тісних контактів із греко-візантійською культурою конфігурацію Кирилових букв зближено з грецьким уніціальним письмом. Характерно, що глаголиця збереглася саме в Хорватії, де була необхідність постійно обороняти право на існування слов'янського конфесійного письменства, вживання слов'янської мови в месах.

Кирилиця на південнослов'янських землях в X ст. поширюється дедалі більше. Звідси вона могла прямувати і на східнослов'янські території, тому на питання, чи в X ст. до офіційної християнізації Русі за часів київського князя Володимира Святославича, крім рун, вживалися грецька «неустроєна» абетка, чи високоорганізоване кириличне письмо через відсутність бездоганних речових доказів відповісти важко.

Персидський історик Фахр-Ад-Дин Мубарекшах Мерверруді (початок XIII ст.) зазначав: «У хозар також є письмо, що походить від руського, і галузь народу румійців (греків), котра живе біля них, уживає це письмо, й вони називають румійців русами. Вони пишуть зліва направо, букви не

з'єднуються між собою. Букв усього 22; < більше букв немає>; більша частина цих хозарів, що вживають це письмо, — юдеї»⁴². Повідомлення Мерверруді запозичене з раніших джерел, бо в його час хозарів уже не було. У В. В. Бартольда сумнів викликає також твердження про руське походження хозарського письма, бо на час прийняття Руссю християнства хозарське царство втратило будь-яке значення. На його думку, правдоподібніше Русь і хозари дістали писемність із одного джерела — від греків: з житія Кирила відомо, що по дорозі до хозарів він у Корсуні бачив Євангеліє і Псалтир, писані руськими буквами⁴³.

У зв'язку з повідомленням Мерверруді необхідно звернути увагу на епіграфічні знахідки зі столиці Хозарії — Саркела (Білої Вежі) IX-X ст. Серед них виділяються написи з багатьма літерними знаками, які мають конфігурацію грецьких букв⁴⁴. На одному черепку зі знаками, подібними до знака перших Рюриковичів (типу двозубця)⁴⁵ можна читати *ННКОРОП*, але остання буква напису міститься на абсолютному правому краї уламку, отже сприйняти *короп* як ціле слово немає підстави. Але не буде, гадаємо, великою натяжкою вбачати в ньому давньоруську назву риби *короп/ъ/*, пор. *коропиць* у «Хоженії» Данила ігумена (Х. Д., 49).

Деякі провідні радянські історики твердили, що т. зв. Добруджанський напис (найменування одержав за територією, де його знайдено), який має пряму дату 943 р., — це пам'ятний знак, зроблений у зв'язку з походом київського князя Ігоря⁴⁶. Б. О. Рибаків, реконструюючи епіграфему, читає її так: [дань възалъ кнзь игорь на] гьрьцѣхъ [в] лѣто г.у.н.а. [п]ри димитрѣ бѣ жоупанѣ. Учений називає її найдавнішим руським написом⁴⁷. Але графіка тут старослов'янська, а не «неустроєне» письмо.

Болгарські вчені заперечують інтерпретацію епіграфіки як найдавнішого руського тексту, бо дружини Ігоря та його союзників в 943 р. не переходили Дунаю⁴⁸.

На користь гіпотези про дохристиянську східнослов'янську писемність висувається немало слушних аргументів. Проте бездоганного матеріального підтвердження міркувань про докирилівську слов'янську азбуку поки що не знайдено. Гадаємо, що такі свідчення варто й надалі шукати в епіграфії⁴⁹. На жаль, лінгвісти мало цікавляться епіграфічними пам'ятками.

Відомий історик і археограф С. О. Висоцький тривалий час намагався довести, що графіто-алфавіт, який він виявив на стіні Софійського собору в Києві, «найімовірніше, є азбукою якогось варіанту писемності, що вживалася на Русі в IX — початку X ст. вузьким колом осіб, котрі входили в християнську громаду, існування якої підтверджується писемними джерелами»⁵⁰. Але його дум-

ка не знайшла багатьох прихильників. Ми вже висловлювали свої контраргументи⁵¹. У софійській азбуці налічується 27 букв, із них 23 збігаються з грецькими, а 4 — специфічні: *б, ж, ш, щ*⁵². Насамперед виникає питання, для чого було увіковічнювати в XI ст. (так датує напис автор) азбуку, в якій немає жодного знаку, відмінного від звичайних кириличних. У графіто немає ніяких архаїчних написань. Накреслення букви *м* не з закругленою, а гострою петлею в XI ст. зустрічається рідко; воно скоріше нагадує написання XII чи навіть XIII ст., як видно зі зведених палеографічних таблиць софійських графіті⁵³. Не можна довести, що надрядкова літера *ж* не дописана пізніше, ніж знаки в рядку. У софійській азбуці є чотири характерні знаки, вживані в слов'янському письмі для позначення специфічних звуків, яких не було в грецькій мові візантійської доби, — *Б, Ж, Ш, Щ*. Останню літеру з цього переліку деякі фахівці не без підстав вилучають, бо в ній убачають не *Щ*, а грецьку ψ («пси») ⁵⁴. Пріоритет глаголиці перед кирилицею нині загальновізнаний. Немає сумніву, що кириличні букви *Ш* і лігатура *ШТ* — ці ґрунтується на відповідних глаголичних. Існує гадка про зв'язок кириличного знака *Ж* із глаголичною літерою⁵⁵.

У свою чергу, глаголичну букву на позначення *Ж* деякі фахівці виводять з різновиду грецької унциальної «дельти» — Δ ⁵⁶. Гадаємо, що глаголичну букву можна виводити з старотюркського рунічного знака, вживаного для передачі «з»⁵⁷, або германського рунічного (старші руни) знака на позначення *z* [R]⁵⁸. Не існує єдиної думки про походження кириличної букви *Б*. Одні дослідники пов'язують її з відповідною літерою в системі глаголиці, інші твердять, що вона є видозміною грецької уставної *В* («бета»), чому сприяла форма «бети» в деяких візантійських рукописах — ближча до *Б*, ніж до *В*⁵⁹. До другої думки беззастережно приєднується і С. О. Висоцький⁶⁰. У всякому разі не випадковим є те, що й у глаголичній і в кириличній (у тому числі софійській) азбуках знаки *Б* та *В* стоять завжди поряд. Якщо слов'янська літера *Б* ґрунтується на різновиді грецької *В*, не можна говорити про відбиття в софійській азбуці стихійної практики докирилівських часів, коли грецьке письмо почало поповнюватися специфічними знаками, адже введення літери *Б* як різновиду грецької *В* передбачає знання тонкощів візантійської графіки, доброї філологічної освіти.

Заперечуючи софійську азбуку як свідчення докирилівської східнослов'янської писемності, ми не відкидаємо гіпотезу про дохристиянську писемність наших предків. Не всі спроби виявлення її серед опублікованих загадкових написів уже вичерпано. Давно чекає розшифрування легенда на свинцевій печаті, яка не без підстав припи-

сується київському князеві Святославу Ігоревичеві (убитий печенігами біля дніпровських порогів у 972 р.)⁶¹.

Чи не найвідомішою давньосхіднослов'янською епіграфемою, якій присвячено ряд наукових розвідок, є напис на черепках від верхньої частини корчаги, виявленої у давньоруській могилі біля с. Гньоздово неподалік Смоленська. Поховання археологи датують то першою, то третьою чвертю⁶² X ст.⁶³. Сам напис окремі дослідники відносять навіть до IX ст.⁶⁴

Впевнено читаються в пам'ятці перші п'ять букви — *гороу* та остання літера — *а*. Неясно накреслений знак (знаки?) між ними спричинив різні читання й тлумачення змісту епіграфіми.

Перші дослідники й публікатори напису Д. Авдусін та М. Тихомиров читали текст як *гороушица*. На думку авторів, писець сумнівався, чи писати слово через *х* чи через *щ* і написав обидві літери, а орфографія пам'ятки, можливо, відбиває вимову лексеми на Русі⁶⁵.

М. М. Тихомиров вважає, що *гороушица* відповідає старослов'янському та давньоруському *горюха* «гірчиця». Він цитує за словником І. І. Срезневського пам'ятки, в яких фіксується прикметник *горушьныи, гороушьныи* (зр'яно *горушьно*).

Таке читання епіграфіми справедливо відкидав П. Я. Черних, зауваживши, що сполука *хщ* узагалі була неможлива в давньоруській мові. Те, що М. М. Тихомиров читає як *хщ*, на думку дослідника, треба читати *шн*, точніше як велике *Н* з посаженою на верхню частину правої вертикалі букву *ш*, тобто в епіграфемі дослідник убачає в'язь. Він гньоздовську епіграфему в цілому читає *горушна*⁶⁶. «Це слово, — пише П. Я. Черних, — було широко розповсюджене в народній давньоруській мові. «Горушна» (із *горушьна*) означає дослівно «гірчичні» (наз. множ.). Розуміється «насіння» або «зерна»⁶⁷.

Давньорус, котрий написав слово, можливо власник амфори, хотів сказати, що в посудині зберігається саме насіння гірчиці, а не якесь інше⁶⁸. Черних не відкинув зовсім версію Тихомирова й допускав читання *гороушица* «гірчиця», «гірчичне насіння або взагалі — якась гірка пряність»⁶⁹.

Ф. В. Мареш читає епіграфему так: *гороух џа*, тобто «Горух писав». Коли прийняти таку інтерпретацію пам'ятки, то, за дослідником, напрошується думка про те, чи в даному тексті йдеться справді про готове слов'янське письмо чи застосування грецької абетки для слов'янських потреб. Автор схиляється до того, що в написі представлена кирилиця, адже в цей час слов'янська писемність розквітала в Болгарській державі царя Симеона⁷⁰. Ф. В. Мареш говорить, що лігатура *нщ* = *шн*, яку допускає в епіграфемі П. Я. Черних,

неможлива, бо вона для часу написання слова мало очікувана, своїм складом є анахронізмом; вона взагалі одинока й неорганічна⁷¹.

Крім іншого, великою вадою гіпотез П. Я. Черних (*гороушна* замість *горушьна*) та Ф. В. Мареша (*Гороух џа* замість *Гороухъ пьса*) є постулювання пропуску редукованих голосних уже в X ст. Існування давнього слов'янського імені *Горухъ* нам видається проблематичним.

А. С. Львов твердить, що спочатку автор графіто написав на корчазі *гороуца*, а потім переробив її на *гороуница*. Його тлумачення напису дуже суперечливе. З одного боку, дослідник пристає до Г. Ф. Корзухіної, котра напис інтерпретувала як «горючее» — пальне — на підставі того, що в Приазов'ї та Північному Причорномор'ї виявлено амфори, подібні до гньоздовської, з явними слідами нафти (бо в них перевозили пальне). З другого боку, він не виключає пояснення *гороуца* і в значенні «гірчиця». При цьому А. С. Львов пише, що в картотеці «Словаря древнерусского языка XI—XIV вв.», для якої не ексцерпована канонічна література, немає матеріалів про слова *гороуха, горюха* (мотивуючих основ для прикметника *горушьно, горюшьно*), бо вони на Русі не вживалися. У зв'язку з цим *гороуха, горюха*, мабуть, було переосмислено як *гороуца*, очевидно, за властивістю гірчиці пекти в роті; уже від іменника *гороуца* утворено прикметник *горушьно*. А. С. Львов схиляється до думки, що епіграфема була написана давнім русином для позначення поняття «горюча рідина», тому первісний напис *гороуца* з метою уточнення перероблено на *гороуница*, щоб передати старослов'янське *горъще* «те, що горить». Таке написання замість давньоруського *горюча* або *горючаа* передбачає знання автором графіто старослов'янської мови⁷².

У зв'язку з міркуваннями А. С. Львова та інших дослідників варто зазначити, що в словнику І. І. Срезневського вокабула *горѣха* не паспортизується. Після її перекладу *горчица* автор дає відсилання: «См. горѣшьныи, горюха» (Ср., I, 559)⁷³. Однак номен *горюха* фіксується в творі староболгарського походження (повчання Костянтина Болгарського у давньосхіднослов'янському списку XII ст.), а прикметник *горушьныи* (*горюшьныи*) засвідчується тільки в євангельських текстах або в перифразах євангельського вислову: «ще имате вѣроу яко и зр'яно гороушьно»⁷⁴. Заради об'єктивності необхідно зазначити, що принаймні частині давньоруських говорів був властивий ботанічний термін *горуха* < прасл. *гогуха*, на що вказують українська діалектна назва суріпиці — *hoguška*; *hoguška zvuczajna Varbarea*; *Varbarea vulgaris*⁷⁵ — та російське діалектне слово *горушка* (значення невідоме)⁷⁶. Навіть коли вважати, що континуант

праслов'янського *goguxa* — *goruxa* — мав у давньосхіднослов'янських діалектах семантику «гірчиця», сумнівно, щоб на позначення вмісту корчаги — сипучого предмета — вживалася його назва не у формі однини зі значенням збірності, а передавалася сполукою *goroušna* [зерна], наче в посудині зберігалася якась кількість зерен, а не маса продукту.

Малоймовірну гіпотезу А. С. Львова розкритикував Р. Якобсон. Він справедливо зауважував: «Важко повірити у вживання товарних ярликів на корчагах кривецьких дружинників або таманських нафтовиків у кінці першого тисячоліття й вчитати в гньоздовському написі близьку подоби нинішнього технічного терміна «пальне», тобто паливо для двигунів»⁷⁷. Якщо складач гньоздовського напису знав старослов'янську мову, то для чого він замінив звичайний ж дивовижним триграфом *оум*. Грецька й латинська передача південнослов'янських носових через *и*, *о* не можуть служити паралеллю. Постає питання, кому адресовано напис. Навіть якщо повірити в версію А. С. Львова, важко собі уявити людину часів князювання Святослава або Володимира, в якій виникли труднощі при виборі гірчиці та горючої рідини. Нарешті, хто б не був автором напису — місцевий дружинник чи іногородній постачальник корчаги — залишається великий сумнів, де шукати те світське коло, якому ще до початку книжності на Русі були знайомі місцева мова й старослов'янська, причому остання не тільки в писемному, а й навіть у звуковому своєму складі⁷⁸.

Виходячи з того, що в пам'ятках старослов'янської мови м'якість приголосних позначається не тільки за допомогою йотованих голосних, а й за допомогою дужки *ѡ* або *Ѡ* над приголосною літерою, причому дужка нерідко прилягала до мачти приголосної, Р. Якобсон висловив думку, що на корчазі написано присвійну форму від відомого в слов'янському ономастиконі чоловічого імені *Гороунъ* — *гороуѡ* (розуміється: *кърчага*, тобто «корчага Горуна»). Імовірно, *Гороунъ* було ім'я дружинника, спаленого в човні й похованого в гньоздовському кургані № 13 з ритуальним розбиттям іменної амфори померлого⁷⁹.

Напис на гньоздовській корчазі ввійшов у корпус джерел «Словаря русского языка XI—XVII вв.», отже, автори вбачають в епіграфемі звичайний апелятив, а не дериват антропоніма. Стаття, в якій використано епіграфему, надто невиразна як у відношенні читання напису, так і щодо пояснення семантики слова: «Горуша (горуша) ж. То, что может жечь, греть (горючее?). Горуша — горунца. Гнезд. надп. X в. // Горчица (по свойству жечь во рту). Горуша, горчица. Алф. 57. XIII в.»⁸⁰.

Ні *гороуша*, ні *гороуца* на амфорі не написано. У словниковій статті наче зібрано всі головні версії

читання гньоздовського напису, але не вказано на це. Подане в екземпфікації «горуша — горунца» може навіяти необізнаному з проблемою читачеві думку, що на корчазі зафіксовано дві лексеми. Взятий для ілюстрації матеріал із азбуковника XIII ст. тут недоречний, бо в старовинному російському словнику *горуша* — церковнослов'янська вокабула (вона наявна і в церковнослов'янських лексиконах українських мовознавців XVII ст.). Авторське тлумачення семантики гньоздовського слова надто розпливчате. «Словарь древнерусского языка (XI—XIV вв.)» (Т. 1. — М., 1989. — С. 360) містить у реєстрі всі головні запропоновані читання гньоздовського напису, але зі знаком питання: *горунца* (?), *гороуца* (?), *гороушна* (?), *гороуца* (?).

Оригінальну інтерпретацію напису запропонувала відомий історик мови Л. П. Жуковська, виходячи з ідеї про використання слов'янами грецького алфавіту ще в докирилівський період. Дослідниця твердить, що епіграфема може бути прочитана як *горюча* — «пальне» (рос. *горючее*), коли припустити таке: а) диграф *оу* в написі позначає слов'янський звук *у*, але не відбиває м'якості попереднього приголосного, тобто ще не було літери *ю*, утвореної шляхом поєднання букв *і*, *о*, *у*; б) набір ліній, прочитуваних то як *хц*, то як *нц*, передавав східнослов'янський звук *ч*, для котрого ще не було придумано особливої букви: морфологічно слово *горюча* є субстантивованим дієприкметником середнього роду, теперішнього часу, в короткій формі називного відмінка множини (формант — *юч* — виділяється в *горючие* слезы, в фольклорних *сидючи, гляючи* тощо), вжите в предметно-збірному значенні (як рос. *чернила, румяна* тощо)⁸¹. Коли в зазначеному наборі ліній допускати своєрідну букву для передачі *ч*, то доведеться визнати спробу створення нових літер для звуків, відсутніх у грецькій мові, тобто намагання створити слов'янську писемність на основі грецької. У даному разі для такого припущення немає достатніх підстав. Сам знак мав би будуватися на основі якихось грецьких літер на позначення звуків, артикуляційно споріднених із *ч*, а він різним дослідникам нагадує букви, які вимовляються далеко не подібно до слов'янської фонемі *ч* — *х* (*гороуца*), *н* (*гороушна*).

З огляду на викладене вважаємо малоймовірною гіпотезу Л. П. Жуковської.

Висловлено й інші читання й тлумачення гньоздовського напису. За спостереженням українського письменника С. Пушика, існує понад 100 спроб дешифрування епіграфем⁸².

Пробував інтерпретувати гньоздовську епіграфему й він сам. Автор звернув увагу на слово *гирунчик* (*горюнчик*) «глечик з надбитим або низьким горлом». Він допускає, що названа лексема

в давнину могла звучати і «як *гороуна*, тобто *горюна*, *горуна*»⁸³, на що ніби вказує матеріал «Словника полтавських говорів» В. С. Ващенко. Отже, С. Пушик читає напис так само, як і Р. Якобсон, але вважає, що «напис говорить не про прізвище гончаря-майстра, а означає назву предмета — банки-корчаги, що побувала в горні, тобто вже випалена. Інакшої форми посуд і тепер називають по всій Україні *горницями*, *горщиками*, на Полтавщині *горюнами*, *горунами*»⁸⁴. Право на існування цієї гіпотези схвалила Л. П. Жуковська⁸⁵. Реєстрова частина лексикографічної статті в словнику В. С. Ващенко, на котрий покликається С. Пушик, має такий вигляд: «*гирун*, -на, *ги(о)ру(ю)ничик* ...»⁸⁶. Але -на тут сигналізує форму родового відмінка іменника *гирун*, а не вказує на варіант слова.

Дериваційне гніздо з коренем *гир-* в українських говорах — *гирка* «гличик із відбитою шийкою», *гирун* «коротко острижений», *гиря* «низько острижений», «гиря», *гирявий* «низько острижений, зіпсований, поганий» (*гирявий горщик* — «з відбитими вінцями») ⁸⁷, *гыр'а* «нарост на дереві: «гуля» (Закарпаття) — свідчить про те, що назва *гирун* (*гируничик*) «горщик із надбитим або низьким горлом» первісно не мала нічого спільного з коренем *гор-* та похідним *горн*. Варіант *горюн* — результат пізнього зближення утворення *гирун* зі словом *горщик*. Корінь **гуг-* — праслов'янський.

На наш погляд, накреслення, котре знаходиться між буквами у та а епіграфіми, найпереконливіше інтерпретував Р. Якобсон: це літера *н*. Вона має специфічний вигляд через те, що риска, котра в старовинному написі йде всередині від верху лівої вертикальної лінії до низу правої вертикальної лінії, на корчазі проведена так, що перетинає їх (у зв'язку зі специфікою матеріалу, на якому зроблено напис). Проблематичним, але, щоправда, небезпідставним, є пояснення штриха в верхній частині правої вертикальної лінії як знака палатальності (пом'якшення). Цілий напис читається *гороуна*, бо штрих у верхній правій частині *н*, мабуть, є випадковим.

Однак в епіграфемі йдеться не про те, кому належить корчага, а про вміст посудини або призначення її. Мабуть, давнє слово *горуна* мало значення «гірчиця» і функціонувало на обмеженому ареалі. Континуантом його є український діалектний ботанотермін *горунка* (<горун-а + суф. -ък- а) «*Sinapis arvensis* L. — гірчиця», «*Brassica napus* L. — ріпак»⁸⁸. Назва має всі ознаки давнього утворення⁸⁹: непохідний корінь **gor-ētī* «горіти» або *gog* «гіркий» (деякі гіркі плоди подразнюють слизову оболонку ротової порожнини й підвищують температуру, що в давнину сприймалося як горіння), той же, що і в праслов'янському *goricha*

та ще в одному українському діалектному найменуванні гірчиці — *горупа*⁹⁰. Отже, напис на гнъздовській корчазі сигналізував, що в ній зберігається гірчичне зерно або гірчична олія, а не інша речовина. Слово *горуна*, що функціонує тепер в окремих українських говірках, у період IX—X ст. могло вживатися на ширшій території.

Зрештою, корчага на давню Смоленщину могла потрапити десь із півдня Русі.

Ідентифікація досліджуваної епіграфіми як реального східнослов'янського апелятива — ботаничного номена — безперечно доводить існування на Русі писемності до офіційного прийняття християнства. У зафіксованому слові немає жодного звука, артикуляційно суттєво відмінного від грецького, тому не можна з упевненістю сказати, якою системою користувався автор епіграфіми — грецькою чи старослов'янською кириличною.

Нарешті, цікаво відзначити, що, крім напису, на гнъздовській корчазі є ще окремо виведений знак, який нагадує старокириличну літеру *н*. Деякі історики науки вбачають у ній літерне позначення числа 50⁹¹.

Отже, єдиним написом, який можна більш-менш упевнено датувати початком — серединою X ст. (хоч археологи її іноді датують навіть третьою чвертю X ст.) є епіграфема на гнъздовській корчазі.

Про те, що Русь, принаймні від початку X ст., була добре обізнана з письмом, свідчать договори київських князів (Олега, Ігоря, Святослава) з Візантією. Фрагменти договорів чи повні тексти їх збереглися в складі Повісті временних літ. Хоча документи дійшли в складі твору початку XII ст., найдавніший список якого відноситься до 1377 р., існування їх не підлягає сумніву (крім, можливо, договору 907 р.)⁹².

У першому договорі князя Олега — 907 р. — зазначено: «... приходѣще Роу(с) да витаю(т) оу сѣаго Мамы. и после (в ЛІ — *посълетъ*) црьство наше и да *испишуть* имена и(х). и тогда возмутъ мѣ(с)чин(ь)ное (Акад. сп. — *мѣсячноє*) свое. первое ѡ(т) горо(д)[а] Києва...» (ПВЛ, 31). Отже, русини мали робити список прибулих у Візантію. Про те, що йдеться про список, який складають саме русини, а не візантійці, свідчать форми майбутнього часу дієслів — *да испишуть имена... и... возмутъ мѣ(с)чин(ь)ное свое* «хай спишуть імена їхні... і візьмуть те, що дається на помісячне утримання».

У другому договорі Олега — 912 р. — засвідчено, що документ складено в двох примірниках — безумовно грецькою мовою і мовою, зрозумілою для Русі: «извѣстити такую любовь бывшую межи хрестыны Роусью. но [треба — не] то(ч)ю просто словес нь и *писание(м)* и клатвою исповедание(м) и *написание(м)* [тобто *грамо-*

тою. — В. Н.] со клатвою извещаемою любовь непревратну (ПВЛ, 33), меже вами хр(с)тъяны и Роу(с)ю бывшии миръ сотвори(м)... *написание(м)* (Акад. сп. — *писаньемъ*) на двою харатью цр̄а вашего и своєю роукою извѣсти и дасть наши(м) посло(м). мы же кл̄ахо(м)с̄а ко цр̄ю вашему. иже ѿ(т) Ба соуща. яко Б̄ж̄ья здание по закону. и по закону языка наше(г) не преступити на(м) ни ѿ(т) ѿну (Акад. сп. — *ни иному*) ѿ(т) страны нашея. ѿ(т) оуоставлены((х) главъ мира и любви. и такое *написание* дахо(м) цр(с)тва ваше(г) [о]. на оутвержение ѿбоему пребывати... таковому совещанию. на утвержение и на извещение. межи вами бывающа(г)[о] мира» (ПВЛ, 37). Тут наявне пряме повідомлення про використання писемності на Русі: «аще кто оумреть не оура[ди]въ свое(г) имѣнья. ци свои(х) не имать да возврати(т) имѣнье к малы(м) ближика(м) в Роу(с). аще (л)[и] сотворитъ ѿбражение таковыи возьметъ оураженое е(г). комоу *буде(т) писа(л)* наследити имѣнье е(г). да наследити(т)» (ПВЛ, 37).

Договір київського князя Ігоря 945 р. з візантійськими правителями містить вказівку на те, що писемність була поширена в самій Русі. Тут зазначено, що руські послы й купці мають приходити в Візантію не з печатками (перші з золотими, другі — зі срібними), а з грамотами від князя, що в разі потреби імператор письмово звернеться до київського можновладця: «а великии князь Рускии и болгаре его. да посылають в Греки къ великимъ цр̄мъ Гречьскимъ корабли (ін. сп. — *корабль*). елико хотать со слы и гостьми... ношаху сли печати злати (ін. сп. — *золотые*). а гостье сребрени. ныне же оувѣдѣль есть князь нашъ посылати *грамоту* (в ін. сп. *грамоты*) ко цр̄тву нашему (ін. сп. — *вашему*). иже посылаеми бывають ѿ(т) нихъ [послы] и гостье да прино(си)ть (ін. сп. *приносятъ*) *грамоту пишуче* сице. яко послалъ корабль селько. и ѿ(т) тѣхъ да оувѣмы и и мы. ѿже съ миромъ приходит (ін. сп. — *приходятъ*). аще ли безъ *грамоты* придуть. и предани будутъ нами (ін. сп. — *намъ*). да держимъ и хранимъ. дондеже възвѣстимъ князю нашему (ін.сп. — *вашему*)... аще ли оубѣжавше в Русь придуть. мы *напишемъ* ко князю вашему аще ли придуть Русь бес купли... и приходящимъ имъ да витають оу ст̄го Мамы. да послеть цр̄тво ваше (ін. сп. — *наше*) да *испишетъ имана* ваша (ін. сп. — *ихъ*)» (ПВЛ, 48).

У договорі засвідчується, що один примірник документа залишається візантійцям, другий — віддається русинам: «мы же съвѣщаньем все *написахомъ на двою харатью*. и едина *харатья* есть оу цр(с)тва нашего [на неже е(с) кр(с)тъ. и имена наша *написана*. а на другои послы ваша и гости. ваша. а *ѿ(т)ходачи посло(м) цртва наше(г)*]. да допроводатъ къ великому князю Рускому Игореву. и к людемъ его. и ти принимающе *харатью на роту*

идуть хранити истину. яко мы съвѣщаньем *написахомъ [на] харатью* сию. на неже суть имана наша *написана...*» (ПВЛ, 52).

Ігорів син Святослав уклав 971 р. договір із візантійським імператором за посередництвом своїх послів, що говорили від його імені: «цр̄ь же радъ бы(с) [и] повелѣ *писцю писати* вса рѣчи Ст̄славлѣ на харатью. нача гл̄ати соль вса рѣчи и нача *писець... писати* гла сице ... се же имѣте во истину. якоже створи(х) нынѣ къ вамъ. [и] *написахомъ* на харатьи сеи. и своими печатъми запечатахомъ» (ПВЛ, 72-73). Очевидно, русини не механічно запечатали документ, а перевіряли точність тексту й мали свій примірник документа.

Як зазначалося, в тому, що розглянуті договори було справді укладено, немає сумніву. Існування грецьких текстів, які, правда, не збереглися, давно доведене⁹³ (дискусії точаться тільки навколо питання, якою мовою, крім грецької, написано документи). На підставі літописних свідчень можна зробити висновок, що майже за 80 років до офіційної християнізації східні слов'яни були знайомі з письмом й активно користувалися ним у офіційно-діловій сфері.

Та східні слов'яни мали змогу дуже давно познайомитися зі старослов'янською писемністю, створеною Кирилом-Костянтином Філософом, який впевнено й безповоротно вивів мову слов'янську на міжнародну арену, своїми висококваліфікованими перекладами забезпечив їй належне місце в колі небагатьох літературних мов середньовічної Європи і разом з Мефодієм започаткував безперервну слов'янську писемно-літературну традицію. Подвигом Кирила — системою письма, осмисленою ним і закладеними ним принципами орфографії — східні слов'яни й більшість південних користуються й сьогодні. В середньовічні часи й пізніше вона була одним із засобів культурного єднання слов'янських народів. Безпосередньо зі старослов'янською писемністю Русь могла познайомитися при поході у Візантію князя Ігоря та Святославових (Ігоровича) походів у Болгарію (968, 971 рр.). Існує припущення, що деякі старослов'янські книги він привіз звідти (з Преслава) як трофеї⁹⁴. Природно гадати, що давньокиївська християнська громада, зокрема княгиня Ольга, котра охрестилася 955 чи 957 р., користувалася старослов'янськими книгами. Напевне, знайомство з старослов'янською писемністю, близькість старослов'янської й мови полян відіграли не останню роль у тому, що Русь прийняла християнство візантійського обряду.

У підсумку маємо підставу сказати, що й давні східні слов'яни-язичники мали тривалі (майже кількасотлітні) традиції писемності. Але поряд із цим треба визнати, що наша безперервна високо-розвинена писемна традиція почалася після офі-

ційного прийняття християнства за князя Володимира Святославича. Найдавніші наші писемні тексти, які впевнено датуються і від яких іде наша писемна традиція аж понині — це легенди на монетах Володимира Святославича з кінця X ст., карбовані після хрещення князя.

Унаслідок поєднання старожитної традиції (писемної чи неписемної, але наддіалектної) з новою наша давньоукраїнська писемність швидкими темпами пішла вперед, засвітилася всіма своїми барвами, міцно ввійшовши в культурну структуру Європи.

Немає сумніву, що й до приходу офіційного християнства на Русь східні слов'яни мали наддіалектичні типи мови, що відігравали роль міжплемінних.

З прийняттям християнства на Русі стала поширюватися високорозвинена старослов'янська мова болгарсько-македонської редакції, з багатим словником і синтаксичною структурою, загалом близька й зрозуміла населенню. Старослов'янська мова панувала тільки в конфесійній літературі. В світських сферах провідною була вітчизняна писемно-літературна мова, що ґрунтувалася на діалекті (в основі — полянському) столичного міста Києва. Почалася плідна взаємодія двох мовних стихій, що спостерігається вже в найдавніших писемних пам'ятках Володимирової доби — на золотих і срібних монетах цього великого князя. До кінця XI ст. сформувалася давньоруська редакція старослов'янської мови. Контакти нашої давньої писемно-літературної мови зі старослов'янською сприяли виробленню чіткого орфографічного, морфологічного й лексичного її узусу. Дуже розширилися межі застосування її в різних сферах суспільного й культурного життя.

Отже, християнство відіграло позитивну роль в історії вітчизняної культури. Але воно принесло писемність не в якусь варварську країну, а в державу, яка мала тривалі власні традиції письма.

Наші найдавніші пам'ятки, створені після офіційної християнізації 988 р., написані кириличним письмом. Проте існує чимало свідчень, що серед привезених старослов'янських текстів були й книги, написані глаголичною азбукою. Наприклад, новгородець Упир Лихий, переписавши Мінею 1047 р. (запис дійшов у копії XV ст.), зазначав: «Слава тебѣ, Ги, црю нб/с/ныи, яко сподоби ма написати си ис кѳрило/ви/цѣ...» (Ср., I, 1420). Упир Лихий переписав Мінею кириличними літерами, а «кѳриловицею» він, звичайно, іменував глаголичне письмо. Написи глаголицею або окремі літери цієї азбуки зустрічаються й серед оригінальних давньоруських пам'яток — новгородських⁹⁵ і київських⁹⁶ графіті XI ст. Але глаголичні епіграфіми нечисленні. Це вказує на те, що глаголиця для потреб письма навіть у першій

половині XI ст. використовувалася значно рідше, ніж кирилиця. Не виключено, що в другій половині його й пізніше, коли вона цілком перестала вживатися, глаголицю освічені люди стали застосовувати для тайнопису.

У кінці XI — на початку XII ст. серед освічених представників населення, насамперед духовенства, запанував погляд, ніби до Кирила (Костянтина) Філософа слов'яни взагалі не мали писемності. Навіть видатний історик і філолог літописець Нестор пов'язує історію слов'янської писемності тільки з іменами Кирила та Мефодія й підкреслює, що «первое преложены книги Маравѣ (!) ѿже презвасѣ грамота Словѣньскаѣ. ѿже грамота естъ в Руси и в Болгарѣ/х/ Дунаиских» (ПВЛ, 26).

В історії кириличної графіки відомі три її рукописні різновиди: 1) устав — великі, чіткі, симетричні, перпендикулярні літери, небагато скорочень і надрядкових буквених написань; 2) (на)півустав (полуустав), що з'явився в XIII—XIV ст. — менш симетричні літери, похилість букв, багато виносних літер, скорочень; 3) скоропис, що з'явився в XIV ст., характеризується невеликими заокругленими, а згодом — зв'язаними написаннями; багато скорочень, виносних букв, розчерків. Півустав ліг в основу шрифтів, якими друковано книжки до реформи початку XVIII ст., коли оформилася т. зв. гражданка, що функціонує понині.

Спроби видавати за найдавнішу українську писемну пам'ятку т. зв. Велесову книгу — неспроможні, бо її текст (як показує його лінгвістичний аналіз) — примітивний (щодо мови!) фальсифікат. Містифікацією є також т. зв. «Рукопис Войнич», який видають за пам'ятку української мови язичницької доби. Непереконливими видаються й спроби інтерпретувати деякі нерозшифровані тексти зокрема т. зв. Фестський диск та етруські написи, як праслов'янську писемність⁹⁷.

При вивченні дохристиянської писемності нерідко доводиться займатися констатацією старих і новою інтерпретацією відомих фактів. Для дальшої розробки проблеми виникнення й функціонування вітчизняної писемності дохристиянських часів конче необхідне видання корпусів епіграфічного матеріалу, виявленого на території давніх слов'ян. У зв'язку з цим при якомусь історичному, археологічному або філологічному науковому закладі бажано б зібрати відповідний науковий колектив.

1. *Истрин В. А.* 1100 лет славянской азбуки. — М., 1963. — С. 101.

2. *Петров В. П.* Слов'янська писемність за археологічними пам'ятками // Питання походження слов'янської писемності. — К., 1963. — С. 28.

3. *Півторак Г. П.* Виникнення писемності у східних слов'ян за сучасними науковими даними // Мовознавство. — 1984. — № 6. — С. 15.

4. Жуковська Л. П. Гіпотези й факти про давньоруську писемність до XII ст. // Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI—XVIII ст. — К., 1981. — С. 10.
5. Ягич И. В. Вопрос о рунах у славян // Энциклопедия славянской филологии. — Вып. 3. Графика у славян. — СПб., 1911. — С. 26.
6. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских (с половины VII в. до конца X в.) / Собрал, перевел; объяснения А. Я. Гаркави. — СПб., 1870. — С. 139.
7. Путешествие Ибн-Фадлана на Волгу / Перевод и комментарий / Под ред. акад. И. Ю. Крачковского. — М.: Л., 1939. — С. 83.
8. Сказания мусульманских писателей ... — С. 201.
9. Див. напр.: Эпштейн Е. М. К вопросу о времени происхождения русской письменности // Уч. зап. ЛГУ: Сер. истор. наук. — Вып. 15. — 1947. — С. 22; Истрин В. А. Знач. праця. — С. 2—116.
10. Эпштейн Е. М. Знач. праця. — С. 22.
11. Див. напр.: Макаев Э. А. Язык древнейших рунических надписей: Лингвистический и историко-филологический анализ. — М., 1965; Мельникова Е. А. Скандинавские рунические надписи. — М., 1977.
12. Щербак А. М. Знаки на керамике и кирпичях из Саркела — Белой Вежи: К вопросу о языке и письменности печенегов // Материалы исследования по археологии СССР. — № 75 / Тр. волго-донской археолог. экспедиции. — М.; Л., 1959. — Т. 2. — С. 362—388.
13. Иванов Вяч. Вс. К проблеме древнейшего литературного языка у славян // Славянское и балканское языкознание: История лит. языков и письменность. — М., 1979. — С. 13.
14. Ягич И. В. История славянской филологии. — СПб., 1910. — С. 60.
15. Ягич И. В. Вопрос о рунах у славян // Энциклопедия славянской филологии. — СПб., 1911. — Вып. 3. — С. 4—25.
16. Там же. — С. 25.
17. Там же. — С. 26—36.
18. Этнография восточных славян: Очерк традиционной культуры. — М., 1987. — С. 491.
19. Там же.
20. Мельничук А. С. О начальных этапах развития письменности у восточных славян // Л. А. Булаховский и современное языкознание: К 100-летию со дня рождения: Сб. науч. тр. — К., 1987. — С. 132.
21. Тиханова М. А. Старшерунические надписи // Мельникова Е. А. Скандинавские рунические надписи. — С. 134—139.
22. Тиханова М. А. Следы рунической письменности в черняховской культуре // Средневековая Русь. — М., 1976. — С. 15.
23. Тиханова М. А. Старшерунические надписи. — С. 140.
24. Тиханова М. А. Следы рунической письменности ... — С. 15—16.
25. Петренко В. П., Кузьменко Ю. К. Младшерунические надписи / Тексты, перевод, комментарий. — М., 1977. — С. 156—158; 162—168.
26. Останню публікацію див.: Янин В. Л. Вислые актовые печати // Древняя Русь: Город, замок, село. — М., 1985. — С. 382 (№ 1).
27. Янин В. Л. Актовые печати древней Руси X—XV вв. — М., 1970. — Т. 1. — С. 38—41.
28. Истрин В. А. Возникновение и развитие письма. — М.: Наука, 1965. — С. 449; Пивторак Г. П. Знач. праця. — С. 15.
29. Пивторак Г. П. Знач. праця. — С. 15.
30. Баран В. Д. Черняхівська культура (за матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу). — К., — 1981. — С. 83.
31. Винокур І. С. Історія та культура черняхівських племен дністро-дніпровського межиріччя II—V ст. н. е. — К., 1972. — С. 100.
32. Лавров П. А. Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности. — Л., 1930. — С. 12. Характерно, що в житті говориться про руську бесіду як чужу для автора — *бесідою тою*, отже, якщо й була інтерполяція, то не давньоруська. Про інтерпретації цього місця пам'ятки див.: Сказания о начале славянской письменности. — М., 1981. — С. 115—116.
33. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі. — К., 1988. — С. 42—65.
34. Пор.: Тихомиров М. Н. Начало славянской письменности в свете новейших открытий // Вопр. истории. — 1959. — № 4. — С. 104—105.
35. Мединцева А. А. Начало письменности на Руси по археологическим данным // История, культура, этнография и фольклор славянских народов / IX Междунар. съезд славистов: Докл. сов. делегации. — М., 1983 — С. 87—90.
36. Полное собрание русских летописей. Т. 1. Лаврентьевская летопись и Суздальская летопись по академическому списку. — М., 1962. — С. 25—26.
37. Ягич И. В. Рассуждения южнославянской старины о церковнославянском языке // Исследования по русскому языку. — СПб., 1885—1896. Т. 1, ч. 3. — С. 30.
38. Никольский Н. К. «Повесть временных лет» как источник для истории начального периода русской письменности и культуры: К вопросу о древнейшем русском летописании. — Л., 1930. — Вып. 1. — С. 79—82.
39. Брайчевський М. Ю. Знач. праця. — С. 72.
40. Илчев П. Глаголица // Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. — София, 1985. — С. 491—509.
41. Брайчевський М. Ю. Знач. праця. — С. 72.
42. Бартольд В. В. О письменности у хозар // Бартольд В. В. Соч. Т. 5. Работы по истории и филологии тюркских и монгольских народов. — М., 1968. — С. 466.
43. Там же. Див. ще: Георгиев Е. Славянская письменность до Кирилла и Мефодия. — София, 1952. Одну зі спроб обгрунтувати читання «сірійські» письменна див.: Иванова Т. А. Еще раз о «русских» письменнах // Сов. славяноведение. — 1969. — № 4. — С. 72—75.
44. Щербак А. М. Знаки на керамике и кирпичях из Саркела — Белой Вежи. — С. 366—367. Табл. XVI—XVIII.
45. Там же. — С. 366.
46. Тихомиров М. Н. Начало славянской письменности в свете новых открытий // Вопр. истории. — 1959. — № 4. — С. 98—106.
47. Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества XII—XIII вв. — М., 1982. — С. 356.

48. Добрев И. Добруджански надписи // Кирило-Методиевска енциклопедия. — Т. 1. — София, 1985. — С. 602.
49. Критичний аналіз деяких невдалих спроб розглядати окремі епіграфіми як найдавніші, докирилівські, східнослов'янські написи див.: *Истрин В. А.* 1100 лет славянской азбуки. — С. 108—120.
50. *Высоцкий С. А.* Эпиграфический корпус средневековых надписей архитектурных памятников древнего Киева (итоги исследования) // Археологические исследования Киева 1978—1983 гг.: Сб. науч. тр. — К., 1985. — С. 25.
51. *Німчук В. В.* Початки літературних мов Київської Русі // Мовознавство. — 1982. — № 2. — С. 21—22.
52. *Высоцкий С. А.* Средневековые надписи Софии Киевской: (По материалам граффити XI—XVII вв.). — К., 1976. — С. 12, 18—19.
53. Там же. — С. 168—173.
54. *Янин В. Л.* Новгородские азбуки // *Palaeobulgarica* (Старобългаристика). — Год. 8. — 1984. — № 1. — С. 85.
55. Див. напр.: *Илчев П.* Азбуки старобългарски // Кирило-Методиевска енциклопедия. — Т. 1. — София, 1985. — С. 43.
56. *Илчев П.* Глаголица // Там же. — С. 507.
57. Пор. цей знак у кн.: *Dobhofer E.* Od obrázku k listu: Rozlúštenie zabudnutých písiem a jazykov. — Bratislava: Obzor, 1972. — S. 330 (рис. 87).
58. Пор. цей знак у кн.: *Макаев Э. А.* Язык древнейших рунических надписей. — М., 1965. — С. 2.
59. Див. напр.: *Карский Б. Ф.* Славянская кирилловская палеография. — М., 1996. — С. 164; *Истрин В. А.* 1100 лет славянской азбуки. — С. 62—63.
60. *Высоцкий С. А.* Эпиграфический корпус средневековых надписей. — С. 23—24.
61. Одна з останніх публікацій пам'ятки у кн.: *Древняя Русь: Город, замок, село.* — М., 1985, табл. 155, № 1.
62. *Авдусин Д. А.* и *Тихомиров М. Н.* Древнейшая русская надпись // Вест. АН СССР. — 1950. — № 4. — С. 76.
63. *Авдусин Д. А.* Таинственный IX-й век // Знание — сила. — 1961. — № 1. — С. 74; *Корзухина Г. Ф.* О гнездовской амфоре и ее надписи // Исследования по археологии СССР. — Л., 1961. — С. 226.
64. *Нарочатов С.* Письменность на Руси // Наука и жизнь. — 1970. — № 3. — С. 42.
65. *Авдусин Д. А.* и *Тихомиров М. Н.* Зазнач. праця. — С. 76 та ін.
66. *Черных П. Я.* Две заметки по истории русского языка // Известия АН СССР: Отд. лит-ры и языка. — Т. 9, вып. 5. — 1950. — С. 400. На думку автора, пропуск у слабкій післянаголошеній позиції в окремих словах цілком допустимий.
67. Там же. — С. 401.
68. Там же.
69. *Черных П. Я.* Язык и письмо: История культуры древней Руси: Домонгольский период. Т. 2. Общественный строй и духовная культура. — М.; Л., 1951. — С. 136.
70. *Mareš F. V.* Dva oběvy starých slovanských písem (v SSSR u Smolenska a v Rumunsku) // *Slavia.* — R. 20, sev. 4. — 1951. — S. 508—511.
71. Там же. — С. 508.
72. *Львов А. С.* Еще раз о древнейшей русской надписи из Гнездова // Известия АН СССР. Серия рус. лит-ры и яз. — Т. 30, вып. 1. — 1971. — С. 50—52.
73. *Срезневский И. И.* Материалы для словаря древнерусского языка. — СПб., 1893. — Т. 1. — С. 559.
74. Там же. — С. 559, 562; Словарь русского языка XI—XVII вв. — М., 1977. — Вып. 4. — С. 97.
75. *Małowski S.* Słownik botaniczny łacińsko-maloguski. — Kraków, 1936. — S. 52.
76. Словарь русских народных говоров. — Л., 1972. — Вып. 7. — С. 73.
77. *Якобсон Р.* Гороуна кърчага // В памет на професор Стойко Стойков / Езиковедни изследвания. — София, 1974.
78. Там же. — С. 564—565.
79. Там же. — С. 565.
80. Словарь русского языка XI—XVII вв. — М., 1977. — Вып. 4. — С. 97.
81. *Жуковська Л. П.* Зазнач. праця. — С. 13—14.
82. *Пушик С.* Найдавніший напис // Жовтень. — 1985. — № 1. — С. 133.
83. Там же. — С. 134.
84. Там же.
85. Там же.
86. *Ващенко В. С.* Словник полтавських говорів. — Харків, 1960. — Вип. 1. — С. 24.
87. Словарь української мови / За ред. Б. Грінченка. — К., 1907. — Т. 1. — С. 284—285.
88. Там же. — С. 316; *Małowski S.* Зазнач. праця. — С. 346, 61.
89. Пор.: Етимологічний словник української мови. — К., 1982. — Т. 12. — С. 573.
90. Словарь української мови. — Т. 1. — С. 316. В обстежених російських та білоруських діалектних словниках нам не вдалося виявити лексеми *горунка*.
91. *Симонов Р. А.* Математическая мысль Древней Руси. — М., 1977. — С. 22—23.
92. *Сахаров А. Н.* Дипломатия Древней Руси (IX — первая половина X ст.). — М., 1980.
93. *Лауровский Н.* О византийском элементе в языке договоров русских с греками. — СПб., 1853.
94. *Алексеев А. А.* Когда попали в Киев первые болгарские книги // IX Республіканська славістична конф. «Великий Жовтень і розвиток духовної культури слов'янських народів». / Тези доп. і повід. — Т. 1. — Одеса, 1987. — С. 74.
95. *Мединцева А. А.* Древнерусские надписи новгородского Софийского собора. — М., 1979. — С. 25—32. — Фото № 1—5.
96. *Высоцкий С. А.* Древнерусские надписи Софии Киевской XI—XVI вв. — К., 1966. — Вып. 1. — Табл. X.
97. *Гриневич Г. С.* Праславянская письменность: Результаты дешифровки. — М., 1993. — Т. 1 (Энциклопедия русской мысли).

Список умовних скорочень

- Бер. — Лексикон словеноросійський П. Беринди / Підгот. В. В. Німчука. — К., 1961 (фотомеханічне перевид. стародруку 1627 р.).
- Гр. — Словарь української мови / За ред.

Даль	— Б. Грінченка. — Т. 1—4. — К., 1907—1909. — <i>Даль В.</i> Толковый словарь живого великорусского языка. — Т. 1—4. — СПб., 1880—1882.	Х. Д.	— жеские уставы XI—XV вв. / Изд. подгот. Я. Н. Шапов. — М., 1976. — Житье и хождение Данила, Русьскыя земли игумена. 1106-1108. — СПб., 1896.
Ж	— <i>Желехівський Є., Недільський С.</i> Малорусько-німецький словар. — Львів, 1886.	ЭССЯ	— Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. акад. О. Н. Трубачева. — Вып. 1—26. — М., 1974—1999.
Он.	— <i>Онишкевич М. Й.</i> Словник бойківських говірок. — Ч. 2. — К., 1984.	Ягич, 1895	— <i>Ягич И. В.</i> Рассуждения южнославянской и русской старины о церковнославянском языке // Исследования по русскому языку. — Т. 1. — СПб., 1885—1895.
СУМ	— Словник української мови. Т. 1—11. — К., 1970—1980.	Miklosich	— <i>Miklosich F.</i> Lexicon palaeoslovenico-graecolatium. — Vindobonae, 1862—1865.
ПВЛ	— Полное собрание русских летописей. — Т. 1. Лаврентьевская летопись, вып. 1: Повесть временных лет. Изд. 2-е. — Л., 1926.	Sk.	— <i>Skok P.</i> Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Kn. 1—4. — Zagreb, 1971—1984.
Слав.	— Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В. В. Німчук. — К., 1973 (вид. рукопису 1642 р.).	SJStSl	— Slovník jazyka staroslověnského. — D. 2. — Praha, 1973; D. 1—4. — Praha, 1966—1997.
УВ	— Устав князя Владимира о десятинах, судах и людях церковных // Древнерусские кня-		

Увага!

В Україні кількість дітей-сиріт при живих батьках перевищує 100 тисяч — це вдвічі більше, ніж у післявоєнні роки ...

Дитячий журнал
«Пізнайко»
проводить акцію

«ПОДАРУЙ ДИТИНІ КНИГУ»

для вихованців дитячих будинків, шкіл-інтернатів, притулків.

Приносьте книги з теплими словами дітям і Вашим підписом. Кожна дитина знатиме, хто подарував книгу, і пам'ятатиме Вас усе життя!
Телефон «гарячої лінії»: (044) 446-43-11

Передплатна ціна одного номера дитячого журналу «Пізнайко» становить 2 грн. 50 коп.

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Павла Рогова,
директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України

Державна науково-педагогічна бібліотека України: аспекти становлення

В інтенсивному комплектуванні ДНПБ беруть участь видавництва, громадські та благодійні організації.

Сьогодення бібліотеки визначається випуском інформаційних списків, рекомендаційних покажчиків з актуальних психолого-педагогічних проблем, проведенням педагогічних рад шкіл Києва на базі ДНПБ України з їх інформаційним забезпеченням, науково-практичними конференціями, семінарами тощо.

Будується модель педагогічної бібліотеки як центру інформаційного забезпечення освітянської галузі з урахуванням моделей наукових бібліотек.

Нині бібліотечно-інформаційна база освітянського простору країни нараховує близько 25,4 тис. бібліотек закладів середніх загальноосвітніх та позашкільних навчально-виховних, професійно-технічної освіти, вищих навчальних I–IV рівня акредитації (р. а.), інститутів післядипломної освіти, системи АПН України. Сюди відносимо також Львівську обласну науково-педагогічну, Миколаївську освітянську та Державну науково-педагогічну бібліотеку України (далі – ДНПБ України) – системоорганізуючий центр мережі освітянських бібліотек країни, заснований 30. 10. 1999 р. постановою Кабінету Міністрів України № 2018 на базі Центральної освітянської бібліотеки * Міносвіти та Наукової бібліотеки Інституту педагогіки АПН України.

ДНПБ України (підпорядкована АПН України і знаходиться в її структурі) ввійшла до системи державних бібліотек, наукових інформаційно-комунікативних центрів сільськогосподарської, медичної, технічної галузей тощо.

Книгозбірня формує національне галузеве книгосховище. На 1. 01. 2000 р. її фонд становив близько 700 тис. од. зб., 45 % – фахова література, фонд періодичних видань України та країн СНД

* Створено наказом Міністерства освіти України № 128 від 7. 05. 1993 р. як перший ступінь головного інформаційно-методичного центру бібліотек сфери.

нараховує 560 назв. У фонді бібліотеки є 509 кінофільмів, 550 кінофрагментів з освітньо-виховної тематики. Зберігаються і раритетні видання другої половини XIX – початку XX ст.: енциклопедії, словники, дореволюційні підручники для гімназій, ліцеїв, унікальні за своєю значущістю дореволюційні збірники з питань розвитку педагогіки й психології, праці видатних українських педагогів: Г. Вашенка, М. Пирогова, С. Русової, Я. Чепіги та багатьох ін. До послуг читачів: «Вестник воспитания» (1840–1917), «Вільна українська школа» (1917, 1920), «Дошкольное воспитание» (1914–1917), «Дитячий рух» (1925–1934), «Журнал Министерства народного просвещения» (1835–1916), «Коммунистическое просвещение» (1920–1936), «Літературно-науковий вісник» (1904–1907), «На путях к новой школе» (1922–1934), «Педагогический сборник», «Русская школа», «Світло» (1910–1914), «Українська школа» (1925, 1931), «Українська хата», «Шлях освіти» (1922–1930) тощо.

Бібліотека, завдяки активній співпраці з освітянськими установами, видавництвами, громадськими й благодійними організаціями, щорічно безкоштовно отримує до п'яти тис. прим. книг з усіх регіонів і до 300 назв фахових періодичних видань України й країн СНД. Надійшли: енциклопедична (в т. ч. й енциклопедія «Британика») й довідкова література, галузеві словники, нормативні та законодавчі документи з питань освіти, збірники наукових праць з актуальних проблем розвитку педагогіки, тези й матеріали конференцій, література з педагогіки, психології, історії шкільництва в Україні, зібрання творів видатних педагогів, нові шкільні підручники, зокрема для шкіл національних меншин; підручники й посібники для ВНЗ, ПТУ, література, що вийшла за програмою «Трансформація гуманітарної освіти» Міжнародного фонду «Відродження» (МФВ); нові навчальні програми, сучасні розробки з історії України; методики викладання предметів, нові програмні

твори з української та світової літератури. Широко представлені літературознавство, мовознавство, філософія, історія, релігієзнавство та ін.

Цілеспрямовано вишукуються додаткові джерела оновлення фондів. Налагоджено зв'язки з освітянськими видавництвами, установами, які досліджують проблеми освіти, науки й культури, – ВНЗ, обласними інститутами підвищення кваліфікації вчителів та післядипломної освіти, АПН і НАН України, Міністерством у справах сім'ї та молоді, численними громадськими установами. Бібліотеці допомогли МФВ, Міжнародний освітній фонд Ярослава Мудрого, Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Григорія Ващенко, Творча спілка вчителів України, Київська міська рада профспілок освіти і науки, українсько-американський добродійний фонд «Сейбр-Світло», ДНПБ ім. К. Д. Ушинського (Росія); Шкільна рада Америки, Шкільна рада Австралії, діячі української освіти, науки й культури та ін. Найкращі твори світової літератури з серії «Бібліотека тисячоліття» (видані англійською мовою в Англії на безкислотному папері) подарувала нам Британська Рада в Україні, чимало книг – вчені, педагоги, відомі українські письменники: Докія Гуменна (США), проф. Радгерського університету Тарас Гунчак, д-р політології, полковник армії США у відставці Степан Олійник, заввідділом Бібліотеки Конгресу США Богдан Ясинський, мовознавець Святослав Караванський (США), поет Яр Славутич, Дмитро Гулей (Канада), освітяни Києва О. Невідома, С. Штеніков, О. Ляшенко та багато ін.

Бібліотека розпочала випуск рекомендаційних покажчиків; у фаховій періодиці публікуються списки нових надходжень літератури з актуальних педагогіко-психологічних проблем; на базі книгозбірні проводяться Дні інформації та Дні фахівця, педагогічні ради шкіл Києва, науково-практичні конференції, семінари-практикуми, методичні консультації тощо.

Книгозбірня обслуговує освітян Києва й країни: учнів, студентів вищих навчальних педагогічних закладів I–IV р. а., вихователів дошкільних закладів, учителів шкіл, професорсько-викладацький склад, науковців та інші категорії читачів, які цікавляться питаннями освіти й педагогіки.

У 1999 р. провідні науковці Інституту педагогіки АПН України Н. М. Бібік та М. І. Бурда отримали грант МФВ на проект «Бібліотека сучасного підручника», який втілювали в життя науковці й працівники бібліотеки.

Розроблено статут ДНПБ, сформовано структуру, визначено напрями діяльності й принципи внутрішньої організації. Відкриваються читальні зали дисертаційний і сучасного підручника в головному приміщенні. Планується відкрити зали:

загальний, дисертаційний, іноземної літератури, рідкісної книги, нових надходжень, загальний читальний зал у філії. Сподіваємося на отримання безкоштовного обов'язкового примірника вітчизняної педагогічної та освітянської літератури (поки що жодна бібліотека мережі не має депозитарію і не отримує цієї літератури системно).

Модель ДНПБ України формується¹, зважаючи на наукові розробки моделей бібліотек (праці Ю. М. Столярова, М. С. Слободяника, Н. І. Тюліної та ін.)², практичний досвід організації та напрямів наукової діяльності загальнодержавних і національних бібліотек, архівів в Україні й за кордоном³.

Результати проведеного дослідження інформаційних потреб користувачів дадуть нам змогу чітко визначити профіль наукового комплектування фондів ДНПБ та структуру бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів галузі, узгодити плани інформаційної діяльності бібліотек з НДР АПН України.

Сектор аналітико-реферативної інформації займатиметься створенням вторинної інформації, а саме: експрес-інформації з актуальних питань педагогіки й психології; тематичних списків літератури; аналітичних та реферативних матеріалів; виданням галузевого «Календаря знаменних і пам'ятних дат». За темами «Правова база освіти», «Новини освіти з-за кордону: країн СНД та далекого зарубіжжя», «Розвиток зарубіжної педагогіки» та ін. готуватиметься узагальнена інформація, що надходитиме, зокрема, в обласні освітянські центри, науковцям АПН, у Міністерство освіти й науки. Видаватимуться неопубліковані архівні документи тощо.

Сектор наукової бібліографії створюватиме систему ретроспективної галузевої бібліографії, проводитиме історико-бібліографічні дослідження, видаватиме серію наукових покажчиків про видатних педагогів України й світу, нагальні проблеми розвитку педагогіки і психології та з історії освітянських бібліотек.

Уже підготовлено, випущено й надіслано в головні бібліотеки мережі інформаційний покажчик «Сучасні освітні технології» (вип. 1). Наприкінці 2000 р., вийде другий його випуск; у фахових виданнях друкуються численні рекомендаційні та інформаційні списки літератури з актуальних психолого-педагогічних питань.

Одним зі стратегічних напрямів діяльності ДНПБ України є інформатизація та створення локальної мережі освітянських бібліотек.

ДНПБ України – один із науково-практичних центрів АПН, діяльність якого є складовою комплексних наукових розробок та програм Академії. Співпраця та координація роботи з науковими бібліотеками країни, близького й далекого зару-

біжжя в галузі інформаційно-бібліотечного забезпечення системи освіти та з питань підвищення кваліфікації бібліотечних працівників – один з найважливіших напрямів розвитку ДНПБ.

Цей досвід сприятиме підвищенню рівня діяльності освітянських бібліотек⁴ та їх спрямуванню на якісне інформаційно-бібліотечне забезпечення освітянської галузі, а ДНПБ України має стати комплексним науковим бібліотечно-інформаційним центром галузі.

¹ Рогова П. І. Храм книги – до послуг освітян // Педагог. газ. – 2000. – № 4 (70). – С. 8; Библиотеки и библиотечное дело США: комплексный подход / Изд. 2-е, испр. – М.: Информ-система, 1993. – 295 с.

² Ляхоцький В., Селіверстова К. Організація архівної справи в Україні: тенденції, шляхи модернізації (до концепції вивчення прогностичної моделі архівної системи ХХІ ст.) // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1999. – С. 33–52.

³ Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. – К., 1995. – 267 с.; Столяров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный подход. – М.: Книга, 1981. – 255 с.; Тюлина Н. И. Национальная библиотека: Опыт топологического анализа. – М.: Кн. палата, 1988. – 184 с.

⁴ Рогова П. І. Освітянська галузь: бібліотечно-інформаційні ресурси // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 38–47.

Бібліотеці Українського державного морського технічного університету імені адмірала Макарова – 80

Історія бібліотеки УДМТУ імені адмірала Макарова починається від 1920 р. з розрізненого фонду, переданого колишнім механіко-технічним училищем, на базі якого виник кораблебудівний інститут (з 1994 р. – УДМТУ). В перший рік діяв лише читальний зал, був один працівник, обслуговувалося 20 читачів.

З 1925 р. бібліотека систематично поповнює свій фонд. Перед Великою Вітчизняною війною він становив близько 100 тис. прим. навчальної, наукової і художньої літератури. Бібліотека стає однією з найкращих технічних бібліотек міста, обслуговуючи понад тисячу читачів.

У роки окупації Миколаєва фашистами значну частину фонду, обладнання, документації і довідкового апарату було знищено. Лише п'ять тис. прим. навчальної літератури вдалося евакуювати разом з інститутом до м. Пржевальська (Киргизька РСР), де з 1942 р. продовжився навчальний процес, який бібліотека забезпечувала підручниками й методичними посібниками.

Після війни вона починає своє відродження.

Сьогодні бібліотека УДМТУ – одна з найбільших у регіоні. Це – інформаційна база науково-дослідницької роботи вчених, аспірантів, студентів, центр культурно-просвітницької роботи університету.

Щорічно обслуговується понад 22 тис. читачів, книговидача становить близько 500 тис. од. Фонд понад 700 тис. друк. од. вітчизняної і зарубіжної, наукової та навчальної літератури за профілем ВНЗ.

Маємо єдиний в Україні фонд із суднобудування і з судноплавства. Майже три тис. прим. нараховує колекція рідкісних книг. Близько 600 з них зберігається в університетському музеї суднобудування. Особливу цінність становлять видання ХVІІІ – початку ХХ ст. Історичну цінність являють: «Морские записки или Собрание всякого рода касающихся вообще до

мореплавания сочинений и переводов» (СПб., 1800 р.); «История русского флота. Период Азовский» (1864); «Всеобщая история о мореходстве» (1811); «Краткая история русского флота» (1893); «Регламент государя Петра Великого об управлении Адмиралтейства и верфи» (1780) та ін.*, а також велика колекція морських збірників (перший із них датовано 1848 р.); енциклопедія «Британика», галузеві енциклопедії та довідники.

Наприкінці 1999 р. нам було подаровано 235 прим. чудово оформлених нових американських видань: англійська література з менеджменту, бізнесу, екології, психології, соціології, фізики, права, яка надійшла з «Peace Corps» («Корпус мира»).

У довідково-інформаційному фонді зібрано понад 23 тис. видань органів науково-технічної інформації.

З 1998 р. ведеться електронний каталог на одержувані книги та періодичні видання. Крім нових надходжень, ЕК постійно поповнюється ретроспективними виданнями. З 1998 р. бібліотека має відкритий доступ до Internet, розпочато формування фонду електронних видань, ведеться праця над створенням картотеки дискет і CD-ROM. З 1999 р. усі методичні посібники викладачів УДМТУ виходять не тільки у друкованому, а й в електронному варіанті.

Отже, бібліотека УДМТУ імені адмірала Макарова перетворюється в справжній інформаційний центр.

Т. Величко,
заступник завбібліотекою
УДМТУ імені адмірала Макарова

* Більшість з них придбано в 1971–1982 рр. у відомого миколаївського колекціонера, приват-доцента кафедри зварювання університету М. Фуфельмана.

© Величко Т., Київ, 2000

Катерина Бардієр,
провідний бібліотекар НБУВ

Службова База Даних Систематизатора

Розглядається структура Службової Бази Даних Систематизатора (на прикладі тематики кібернетики і комп'ютерних наук).

Пропонуються нові можливості автоматизації підготовки довідкових матеріалів для аналітико-синтетичного опрацювання документів і обслуговування читачів.

Систематизація документів у сучасних умовах швидкого розвитку знань, постійної зміни й розширення наукової термінології ускладнена багатьма проблемами. Це, насамперед, необхідність виявлення і фіксування нової термінології, її аналізу, прийняття відповідних методичних рішень: прив'язування відповідних термінів до існуючих тематичних рубрик, чи рішення про внесення відповідних змін і доповнень, встановлення асоціативних та семантичних зв'язків. З цією метою систематизатори традиційно ведуть службові карткові картотеки, робота з якими займає багато часу, громіздка в процесі пошуку та оновленні інформації, не дає змоги швидко інформувати читачів про прийняття методичних рішень, не дозволяє фіксувати зв'язки між різними галузями знань.

Крім того, прийняті систематизатором методичні рішення мають відобразитися в систематичній частині електронного каталогу (ЕК) бібліотеки, стати органічною частиною його лінгвістичного забезпечення (ЛЗ), поповнювати новими термінологічними одиницями (ТО) пошуковий апарат ЕК.

На підставі вищезазначеного для розв'язання перерахованих проблем у середовищі автоматизованої бібліотечної інформаційно-пошукової системи (ІПС) Allegro було створено *Службову Базу Даних Систематизатора (СБДС)* на прикладі розділів рубрикатора НБУВ «Кібернетика», «Інформаційна та обчислювальна техніка», які потребували суттєвого впорядкування.

Рубрикатор як лінгвістичне забезпечення бібліотечної ІПС, повинен відповідати таким основним вимогам:

- ❖ надавати максимум відомостей про предмет у різних аспектах, адекватно відобразити предмет документа;
- ❖ мати точну і недвозначну семантику; синонімія, омонімія, полісемія повинні бути усунені;
- ❖ термінологічна точність та єдині правила формулювання рубрик мають строго дотримуватися.

Відповідно до цих вимог в основу представлення інформації в СБДС було покладено таку структуру подання даних:

- ▼ **Тематична рубрика**
систематичний індекс, словесне формулювання рубрики
- ▼ **Синоніми**
українські, англійські, російські терміни-еквіваленти формулювання рубрики
- ▼ **Ключові слова**
терміни, що розкривають і уточнюють зміст рубрики, прийняті методичні рішення для закріплення відповідних понять за даним індексом
- ▼ **Терміни для алфавітно-предметного покажчика (АПП)**
терміни, що наводяться тоді, коли традиційне формулювання рубрики не відповідає вимогам АПП, випадки омонімії, полісемії (багатозначності терміна в різних галузях знання)
- ▼ **Галузь вживання терміна**
коментар для термінів, що мають широке значення і рівноправно вживаються в різних розділах рубрикатора, носять універсальний характер
- ▼ **Власні назви**
у нашому випадку переважно назви програмних продуктів, окремих обчислювальних систем і мереж, марок комп'ютерів та їх елементів і вузлів
- ▼ **Методична вказівка**
службова інформація для спеціаліста-систе-

© Бардієр К. В., Київ, 2000

матизатора, котрий уточнює, дає рекомендації для прийняття правильного рішення при індексації документів

▼ **Коментар**

довідкова інформація про визначення змісту нових термінів тощо

- ▼ **Посилання див., Посилання див. також**
інформаційні примітки: індекси посилань, які фіксують асоціативні й семантичні зв'язки відповідних понять

Запропонована структура дозволяє зв'язати всю необхідну інформацію (ТО, методичні вказівки і рішення) з певним систематичним індексом та одержувати в електронному вигляді потрібні довідки й матеріали, що мають відношення до розроблених розділів.

Система посилань (механізм встановлення міждисциплінарних взаємозв'язків для полегшення орієнтування в такому складному політематичному середовищі, яким є рубрикатор НБУВ), організована у вигляді перехресних посилань, а саме: для рубрики, на котру робиться посилання, заводиться окремий запис і воно прив'язується до поточного запису вказуванням лише систематичного індексу посилання. Така організація інформації запобігла зайвій роботі із занесення словесних формулювань посилань, бо вони нерозривно зв'язані з відповідними індексами. Крім того, при перегляді СБДС разом із рубриками можна переглянути й відповідні посилання, а під час експорту інформації в текстовому вигляді автоматично виводити посилання в АПП до розділів. Тобто, маємо можливість отримати розширений покажчик з усіма асоціативними й суміжними поняттями для даної галузі знання і вказівкою на систематичний індекс пошуку. Так само посилання автоматично виводяться і в процесі виведення рубрик у текстовому форматі.

Розділи в СБДС, там, де це необхідно, забезпечено рубриками спеціальних типових поділів (СТП), що можуть вживатися в межах усього розділу. Рубрики СТП, як і основні рубрики, наділені синонімами, ключовими словами, методичними вказівками. В текстовий формат вони виводяться разом із розділом, в АПП терміни СТП знаходять своє місце в ряду інших термінів зі вказівкою на індекс, у межах якого вони мають силу.

Додатково впроваджено систему спеціальних символічних позначок, розраховану на структурування інформації з метою подальшої автоматичної підготовки друкованого АПП до розроблених розділів, зважаючи на стандартні вимоги щодо укладання АПП і досвід провідних фахівців у даному питанні [1, 4]. Було передбачено такі позначки для маніпулювання ТО:

- ▼ **не виводити ТО** (описове формулювання ТО,

формулювання, що починаються зі слів «Інші...», «Окремі...», перелік кількох ТО, зокрема зв'язаних сполучниками «і», «та» – *аналіз і синтез автоматів, окремі мови та системи програмування*);

- ▼ **розбити словосполучення ТО** для подальшого інверсування (випадки, коли не тільки перше слово є змістовно вагомим: словосполучення поєднує процес та об'єкт, частину й ціле, об'єкт і його призначення, два іменники, іменник та прикметник, кілька прикметників – *перетворення сигналів, основи інформатики; пристрої контролю; теорія інформації; інформаційні системи; глобальні обчислювальні мережі*);

- ▼ **розбити складене слово ТО** (складові частини слова є однаково вагомими для пошуку – *біокібернетика, мікрокомп'ютери, нейропроцесори*);

- ▼ **скорочення ТО** (загальноприйняті аббревіатури чи акроніми для подальшого автоматичного виведення в АПП з повним словесним розшифруванням – *персональні комп'ютери (ПК), цифрова обробка сигналів (ЦОС)*);

- ▼ **галузь вживання ТО** (випадки омонімії і полісемії – *криптографія [у комп'ютерних науках], криптографія [в історії]; алгоритми [у комп'ютерних науках], алгоритми [в математиці]; автоматичний переклад [у комп'ютерних науках], автоматичний переклад [у прикладному мовознавстві]*);

- ▼ **не розбивати словосполучення ТО** (випадки ідіоматичних виразів, власних назв, стійких словосполучень даної предметної галузі, надто широке значення окремих слів ТО, що не несуть змістовного навантаження – *наукова інформаційна діяльність, комп'ютерні науки, збирачі «сміття»*).

ТО, експортовані з бази даних у текстовий формат, автоматично обробляються з урахуванням наведених позначок і сортуються за алфавітом. Для скорочення числа позначок, за замовчуванням, інверсія словосполучення здійснюється за першим словом. Інверсована частина словосполучення відокремлюється комою згідно із загальноприйнятими вимогами, що сприяє однозначному прочитанню отриманого формулювання АПП. Усе це дає змогу швидко автоматично сформуванню якісний АПП до розділів, запобігає зайвій додатковій роботі з текстом АПП (виникненню помилок у термінах і індексах, спеціальному редагуванню та перевірці повноти АПП).

Наведемо деякі приклади представлення інформації за допомогою СБДС на матеріалі розроблених розділів «Кібернетика» й «Інформаційна та обчислювальна техніка»:

База даних

Записи	Пошуковий реєстр
381 Кібернетика <i>Англ. синоніми:</i> cybernetics <i>Рос. синоніми:</i> кибернетика <i>Дивись:</i> E0*718 *; 3965.93 * <i>Див. також:</i> A6 **; 396 **; 397 **	381 Кібернетика 381 * E0*718 Біофізичні процеси керування. Біокібернетика 3965.93 Кібернетичні системи автоматки 381 ** A6 Інформатика та обчислювальна техніка, кібернетика, інформатизація і кібернетизація суспільства 396 Автоматика і телемеханіка 397 Інформаційна та обчислювальна техніка 3970 Основи інформатики та обчислювальної техніки
397 Інформаційна та обчислювальна техніка <i>Синоніми:</i> комп'ютерні науки (комп'юторика) <i>Див. також:</i> 381 ** <i>Англ. синоніми:</i> computer sciences <i>Рос. синоніми:</i> информационная техника; вычислительная техника; компьютерные науки <i>Терміни для АПП:</i> інформаційна техніка; обчислювальна техніка	397 Інформаційна та обчислювальна техніка 397 ** 381 Кібернетика
СТП: 397-018.1 Програмні засоби (ПЗ) <i>Синоніми:</i> програмне забезпечення (ПЗ) <i>Англ. синоніми:</i> application software; application software package; software <i>Рос. синоніми:</i> пакеты прикладных программ (ППП); прикладные программные средства; программное обеспечение (ПО); программные средства <i>Ключові слова:</i> застосовні програмні засоби; пакети застосовних програм; пакети прикладних програм (ППП); прикладні програмні засоби <i>Метод. вказівка:</i> Загальні питання програмного забезпечення див. за індексом 3973-018.1	397-018.1 Програмні засоби (ПЗ)

Умовні позначення:

- * після індексу – Посилання Див.
- ** після індексу – Посилання Див. також

Рубрикатор у текстовому форматі

381 Кібернетика

Біофізичні процеси керування. Біокібернетика див. E0*718
 Кібернетичні системи автоматки див. 3965.93

Див. також:

A6 Інформатика та обчислювальна техніка, кібернетика, інформатизація і кібернетизація суспільства
 396 Автоматика і телемеханіка
 397 Інформаційна та обчислювальна техніка
 3970 Основи інформатики та обчислювальної техніки

397 Інформаційна та обчислювальна техніка комп'ютерні науки (комп'юторика)

Див. також:
 381 Кібернетика

-018.1 Програмні засоби (ПЗ)

програмне забезпечення (ПЗ)
 застосовні програмні засоби, пакети застосовних програм, пакети прикладних програм (ППП), прикладні програмні засоби

Загальні питання програмного забезпечення див. за індексом 3973-018.1

Автоматично створюваний АПП:

біокібернетика E0*718
 біофізичні процеси керування E0*718
 забезпечення програмне -018.1*397
 засоби програмні -018.1*397
 застосовний (прикладний)
 застосовних програм, пакети
 -018.1*397
 застосовні програмні засоби -018.1*397
 інформатизація A6
 інформатика комп'ютерна 3970
 інформатика міждисциплінарна A6
 інформаційна техніка 397
 інформація [в біології] E0*718
 кібернетизація A6
 кібернетика 381
 кібернетика біокібернетика E0*718
 кібернетика міждисциплінарна A6
 кібернетичні системи [в автоматки]
 3965.93
 комп'юторика (комп'ютерні науки) 397
 комп'ютерна інформатика 3970
 комп'ютерні науки (комп'юторика) 397
 міждисциплінарна інформатика A6
 міждисциплінарна кібернетика A6
 обчислювальна техніка 397

обчислювальної техніки ,основи	3970
основи обчислювальної техніки	3970
пакети застосованих програм	
-018.1*397	
пакети прикладних програм (ППП)	
-018.1*397	
ПЗ (програмне забезпечення)	-018.1*397
ПЗ (програмні засоби)	-018.1*397
ППП (пакети прикладних програм)	
-018.1*397	
прикладний (застосовний)	
прикладних програм ,пакети	-018.1*397
прикладні програмні засоби	-018.1*397
програмне забезпечення (ПЗ)	-018.1*397
програмні засоби (ПЗ)	-018.1*397
процеси керування ,біофізичні	E0*718
самонастроювані системи [в автоматичі]	3965.93
системи ,кібернетичні [в автоматичі]	3965.93
системи ,самонастроювані [в автоматичі]	3965.93
техніка ,інформаційна	397
техніка ,обчислювальна	397

Прим.: інверсована частина словосполучення або складного слова відокремлена комою (,)

СБДС представлених розділів нараховує разом із посиланнями понад 700 опрацьованих записів, які поєднують тематику кібернетики, автоматики і комп'ютерних наук, із них відповідно:

- ◆ ~500 записів розглянутих розділів («Кібернетика», «Інформаційна та обчислювальна техніка»);
- ◆ ~200 записів, що фіксують міждисциплінарні зв'язки;
- ◆ разом розділи містять ~1600 ТО;
- ◆ друкований варіант АПП охоплює ~2700 пошукових термінів.

Розроблена СБДС є зручним інтелектуальним середовищем для роботи систематизатора, вирішує ціле коло проблем, пов'язаних з аналітико-синтетичним опрацюванням документів і дозволяє:

- ◆ фіксувати прийняті методичні рішення, які можуть бути перспективними для подальшого розвитку ЛЗ;
- ◆ фіксувати семантичні й асоціативні зв'язки ТО певної предметної галузі;
- ◆ здійснювати швидко і зручне редагування електронної картотеки, поповнювати її доповненнями й змінами без зайвих труднощів;

- ◆ здійснювати зручну навігацію в політематичному ЛЗ;
- ◆ структурувати дані ЛЗ і гнучко маніпулювати ними (виводити чи не виводити дані в окремих випадках, помічати для подальшого стильового оформлення в текстовому редакторі, готувати покажчики різного профілю: за ієрархією індексів, за алфавітом, власних назв, англійських чи російських ТО);
- ◆ швидко оновити й підвищити якість довідкових матеріалів для аналітико-синтетичного опрацювання документів та обслуговування читачів;
- ◆ отримати в текстовому вигляді рубрикатор (з відповідними посиланнями, методичними вказівками й рішеннями, переліком СТП), розширений АПП до рубрикатора (з усіма вагомими ТО, інверсованими формулюваннями, термінами посилань, власними назвами);
- ◆ швидко інформувати читачів про зміни, що відбулись у ЛЗ;
- ◆ створити основу для подальшого поповнення ТО лінгвістичного забезпечення ЕК НБУВ.

1. *Воройский Ф. С.* Индексирование документов в автоматизированных библиотечно-информационных системах // Библиотека. — 1996. — №9. — С. 42—44.
2. *Григина Р. Ф., Серебрянникова Т. О., Сафронова М. М.* Язык предметных рубрик и компьютерные технологии // Предметный поиск в традиционных и нетрадиционных ИПС. — СПб.: РНБ, 1999. — Вып.13. — С. 75—81.
3. *Козаловский М. Р.* Технология баз данных на персональных ЭВМ. — М.: Финансы и статистика, 1992. — 224 с.
4. *Призмент Э. Л., Динерштейн Е. А.* Вспомогательные указатели к книжным изданиям. — М.: Книга, 1988. — 208 с.
5. *Сахарный Л. В., Масевич А. Ц.* Опыт создания в РНБ локальных тематических баз данных с использованием принципов предметного поиска // Предметный поиск в традиционных и нетрадиционных ИПС. — СПб.: РНБ, 1994. — С. 75—81.
6. *Соловьева Е. А.* Естественная классификация: системологические основания. — Х.: ХТУРЭ, 1999. — 222 с.

Ганна Шемаєва,

к. і. н., начальник Наукового інформаційно-бібліотечного центру
Інституту експериментальної і клінічної ветеринарної медицини УААН

Формування інформаційного ринку продуктів та послуг у галузі ветеринарної медицини

Ринок біржевої та фінансової інформації, ділових новин з питань ветеринарії в Україні тільки зароджується. На етапі становлення перебуває і ринок інформаційних продуктів та послуг цієї галузі. Оперативнішому розв'язанню проблеми сприятиме участь у цьому процесі бібліотек як органів інформації, що мають відігравати роль виробників, котрі створюють бази даних, інформаційно-пошукові системи.

Критеріями рівня розвитку сучасного суспільства стає якісне інформаційно-бібліотечне обслуговування й інформаційний сервіс, що включають такі фактори, як інформаційні ресурси (ІР) або інформаційний потенціал та розвиток засобів передачі інформації. Перспективи створення інформаційного суспільства нерозривно пов'язані зі станом і функціонуванням бібліотек та служб інформації, інформаційним забезпеченням різних видів діяльності. Без потужного інформаційного ринку як складової інфраструктури ринкових відносин неможливо налагодити інформаційно-бібліотечне обслуговування. Тому важливою особливістю запровадження сучасних інформаційних технологій є перетворення інформації у звичайний товар. У більшості розвинутих країн світу інформаційний ринок далеко випередив ринок матеріальних продуктів та послуг.

Інформаційний ринок — сфера взаємодії попиту й пропозиції такого специфічного товару, як інформаційні продукти і послуги, тобто знань, їх матеріальних носіїв, засобів переробки та споживання.

Інформація — унікальний товар. Споживацькі властивості інформації як товару виникають тоді, коли у користувача з'являється потреба в ній і можливості доступу до неї. Інформаційний ринок характеризується певною номенклатурою продуктів та послуг, умовами, засобами й формами надання цих послуг, цінами. Товарні характеристики інформаційного продукту, зокрема оперативність, якість, форма надання інформації, ціле-

спрямованість та інше, можуть змінювати її цінність.

Інформаційний ринок складають такі інформаційні продукти:

- ✓ документного напрямку — книжки, журнали, патенти, ліцензії, проектна документація, рецепти тощо;
- ✓ інформаційного напрямку — бази даних, алгоритми, моделі, програми;
- ✓ когнітивного напрямку — бази знань, експертні системи, системи штучного інтелекту.

Розповсюджуються вони за допомогою інформаційних систем (ІС). Перелік послуг визначається обсягом, якістю, тематичною спрямованістю ІР та створених на їх основі продуктів.

Перехід України до ринкової економіки зумовив нові форми діяльності і в галузі ветеринарної медицини. В основі управління інформаційно-бібліотечним обслуговуванням знаходиться ринкова інформація, а обґрунтованість рішень перевіряється ринком у ході реалізації інформаційних продуктів та послуг. У цій ситуації вивчення попиту на результати інформаційної діяльності, в основі якого лежать ІП споживачів, стає найважливішим елементом виробничої діяльності бібліотек і органів НТІ галузі. На перший план виступають не тільки ІП користувачів, а й система взаємовідносин між організаціями, що розробляють, експлуатують і підтримують БД.

Маркетингова підготовка до вступу на інформаційний ринок передбачає:

1. Аналіз інформаційного ринку з метою розробки вимог до змісту БД.
2. Проведення економічного аналізу й визначення цін на інформаційні послуги.
3. З'ясування взаємовідносин між різними установами, які беруть участь у створенні й експлуатації БД на основі сучасних ІТ, а також з їх користувачами.

Це має сенс не тільки відносно внутрішнього ринку, бо масштаби його обмежені, а економічна

© Шемаєва Г. В., Київ, 2000

ситуація не сприяє позитивній динаміці. Важливіша маркетингова підготовка для виходу на міжнародний інформаційний ринок.

Успіх пропозицій вітчизняних бібліотечно-інформаційних установ на ринку залежить від певних стандартів, ознаками яких можуть бути: 1) інформаційний зміст БД або інформаційно-пошукових систем (ІПС) у цілому, кількість, тематика, пошукові мови, правила доступу тощо; 2) зміст окремих БД, які входять до ІС (глибина тематики, хронологічні межі, типологічний склад, характер даних, частота актуалізації, коло джерел, територіальний обмін та ін.).

На даному етапі інформаційно-бібліотечно-обслуговування НДІ та ВНЗ створюють такі інформаційні продукти, як БД: Нових надходжень, Наукових праць фахівців інституту, Журнальних статей, Рефератів на завершені звіти НДР.

В Україні, звичайно, інформаційні продукти внутрішнього ринку значно поступаються продуктам зовнішнього. На Заході індустрія інформації вельми приваблива для приватних інвестицій, бо дає прибуток. Тому приватні фірми прагнуть витіснити державу з інформаційного сектору як небажаного конкурента. Завдяки конкуренції підвищується рівень інформаційного сервісу. Спеціалізовані інформаційні центри забезпечують управління інформаційними процесами, програмами та БД; здійснюють аналіз ІС і їх проектування, впровадження й технічне обслуговування автоматизованих ІС; проведення наукових досліджень, підготовку й підвищення кваліфікації інформаційних працівників. Найпоширенішими напрямками їх діяльності є підготовка універсальних і спеціалізованих БД та надання на їх основі широкого кола послуг, пов'язаних з пошуком, поширенням і аналізом інформації.

Найбільшим попитом в установах ветеринарної медицини України користуються: AGRIS, VetCD, BeastCD, Curent Contents.

Сегментація ринку дає змогу конкретизувати склад потенційних споживачів ІПС на основі їх групового й персонального аналізу, а також уточнити їх потреби в інформації. Групи таких споживачів визначаються за ознаками професійної належності та наявності досвіду роботи з автоматизованими ІПС. З цієї точки зору основними групами користувачів галузі ветеринарної медицини є проміжні (бібліотеки, інформаційні органи, організації-посередники).

При орієнтації на комерційну діяльність треба враховувати позитивні якості й недоліки вибору груп споживачів.

Такі порівняння є необхідним елементом маркетингового дослідження ринку користувачів і визначення тактики й стратегії поведінки. На базі його вивчення формується політика розпов-

сюдження інформації, яка включає планування інформаційно-бібліотечно-обслуговування, принципи взаємовідносин сторін, форми організаційно-економічних і правових умов подання інформації. Невід'ємним елементом програми маркетингу є розробка спеціальних інформаційно-рекламних матеріалів, які вирішують такі завдання:

- ✓ розповсюдження інформації про установу чи фірму та формування позитивного ставлення;
- ✓ поширення відомостей про сервіс, тобто інформація щодо комфортності в користуванні та якості самої продукції;
- ✓ демонстрація чіткого, оперативного виконання взятих зобов'язань;
- ✓ інформація про якість товару.

Прикладом такого рекламного продукту є «Каталог лікувально-профілактичних і діагностичних засобів» Інституту експериментальної і клінічної ветеринарної медицини (ІЕКВМ), де коротко інформується про установу; її інформаційно-бібліотечний центр, ресурси та послуги; розроблені нею препарати й діагностичні засоби; провідні лабораторії. Каталог має друкований вигляд та відображений на Web-сайті ІЕКВМ.

Мета маркетингу — створити таку продукцію, здійснити послуги, які зможуть задовольнити професійні ІП.

Змістовний аспект ринку інформаційних продуктів розглядається згідно із секторами, запропонованими колективом авторів «ВИНИТИ»⁴:

- сектор ділової інформації:
 - поточна біржева та фінансова інформація;
 - статистична, прогнозова й комерційна інформація;
 - ділові новини в галузі економіки та бізнесу;
- сектор інформації для спеціалістів:
 - фахова інформація — НТІ;
- сектор масової, споживацької інформації:
 - інформація навчального та пізнавального характеру;
 - споживацька і розважальна інформація.

У секторі ділової інформації для ветеринарних фахівців велике значення має статистична інформація (статистика захворювань різних видів тварин по районах, областях, країнах тощо), прогнозна (прогнозна моделі розвитку окремих напрямів ветеринарії, прогнози заходів з метою запобігання захворювань тварин та ін.), комерційна інформація стосовно фірм, кампаній, напрямів їх роботи, продукції і послуг, ціни. Статистична й прогнозна інформація знаходиться передусім у державних ветеринарних управліннях, бо вони відповідають за епідеміологічний стан району, області, країни в цілому. Вона має конфіденційний характер і широко не відображається в сфері послуг. Хоча статистичну інформацію й відбито в Internet

(наприклад, на сервері Ветеринарного Департаменту Росії), але доступ до неї лімітовано. Деяка статистична інформація вільно доступна переважно на Web-сторінках зарубіжних фірм. Останнім часом набули розвитку БД стану епізоотичної ситуації щодо заразних хвороб тварин у країні. Український проектно-технологічний центр «Агропромсистема» створює декілька інформаційних продуктів.

На інформаційний ринок зі своєю продукцією виходять різні установи: урядові агентства, комерційні фірми, торгові асоціації, державні установи, бібліотеки й органи інформації. Ділову інформацію подано, в основному, постановами, наказами, інструкціями тощо.

Ринок біржевої та фінансової інформації, ділових новин з питань ветеринарії знаходиться у стані зародження і відображається головним чином у фахових журналах «Ветеринарна медицина України», «Пропозиція», а також сучасними засобами комунікацій — на Web-серверах («Агробіржа» та ін.).

Внутрішній ринок продуктів і послуг фахової й науково-технічної інформації в умовах централізації (СРСР) успішно розвивався: понад 10 назв РЖ з питань ветеринарії, безліч тематичних збірників і оглядової інформації. Нині документальні джерела майже не видаються, окрім РЖ «Ветеринарія» (ЦНСГБ, Росія). Документальні потоки з питань ветеринарної медицини належно не відображаються у виданнях Книжкової палати України та ЦНСГБ УААН, бо на сьогодні відсутня система контролю за розповсюдженням галузевих видань.

Крім цього, фаховими інформаційними продуктами є науково-методичні матеріали з питань ветеринарної медицини, які потребують систематизації та зведеного відображення.

Сектор масової, споживацької інформації включає інформаційні продукти й послуги навчального характеру: документальні БД навчальних закладів, навчальні програми для відео.

Наприклад, навчальні програми німецькою мовою, які використовуються кафедрою епізоотології ХЗВІ, автоматизовані навчальні програми, показники, програми для вступних іспитів тощо. Використання інформаційних продуктів в освіті змінює організаційні форми й методи навчання, як і обсяг та зміст матеріалу, котрий необхідно вивчити.

Дедалі більше розвиваються експертні системи діагностики інфекційних захворювань, прогнозування епізоотичної ситуації в областях, районах, тощо. ІЕКВМ УААН разом з ХДПУ розроблено реєстраційно-діагностичну систему «Ветеринар» для ветеринарного обслуговування собак.

Отже, складається система, де кожен учасник має своє місце: виробники, постачальники чи посередники, користувачі. Характерно те, що бібліотеки та органи інформації можуть виступати і в ролі виробників (створення БД, ІПС), і як постачальники чи посередники.

1. Архилова Т. С. Особенности маркетинга в библиотечно-информационном обслуживании // Экономические аспекты библиотечно-информационной деятельности: Сб. науч. тр. / ГПНТБ. — М., 1992. — С. 6—14.

2. Білорус О. Г., Панченко Е. Г. Менеджмент: конкурентоздатність і ефективність. — К., 1992. — 40 с.

3. Глухов В. Новые электронные информационные продукты и услуги // Бібл. вісн. — 1998. — № 1. — С. 11—12.

4. Информационный рынок в России / Ю. М. Архипов, Р. С. Гилдревский, В. С. Егоров и др.; Всерос. ин-т науч. и техн. информ. — М.: ВИНТИ, 1996. — 293 с.

5. Наука управління: з історії менеджменту. Хрестоматія. — К.: Либідь, 1993. — 304 с.

6. Мисвелидзе А. Н. Рынок информационных услуг // Научно-техн. информ. Сер. 1. — 1990. — № 11. — С. 29—40.

7. Цветкова В. А., Палушина Т. К., Хромова Н. З. Проблемы маркетинга информационных продуктов на современном этапе // Научно-техн. биб-кл. — 1998. — № 3. — С. 27—34.

Діна Фоменко,

н. с. сектору естампів та репродукцій НБУВ

О. Смирнова-Россет та її оточення в портретах сучасників (із фондів сектору естампів та репродукцій НБУВ)

Прижиттєвий портрет О. Й. Смирнової-Россет. 1834—1835 рр.
Репродукція з акварелі П. Ф. Соколова

Природа була щедрою до неї, а доля прихильною. Вона мала розум, багатство, здобула чудову освіту, була знатного роду і займала гідне місце у вищому світі. Її оточували люди, які глибоко поважали й любили її.

Йдеться про Олександрю Йосипівну Смирнову-Россет (1809—1882). Вона вважала себе україркою, бо народилася в Україні, хоча батьківське коріння було французьке, а мати (німкеня за походженням) мала родинні зв'язки з останнім царем Грузії Георгієм XII. Від Россетів Олександра Йосипівна успадкувала жвавність і дотепність, від Лорерів — витонченість і деякий, властивий німцям, педантизм; від матері — любов до України і музичальність, від грузинських предків (Ціція нових) — східну вроду, емоційний характер і релігійність.

Почувалася добре лише в Україні, в маєтці матері, де на живописних берегах притоки Інгулі Громоклеї пройшло дитинство Олександрі¹.

Дім у Петербурзі, осередок культурного життя столиці, був відкритим для друзів, а це — В. А. Жуковський, І. С. Тургенєв, М. М. Карамзін, брати І. та К. С. Аксакови, О. С. Пушкін, М. В. Гоголь, М. Ю. Лермонтов та ін. Гостювали в Смирнової-Россет досить часто т. зв. «арзамасці», — П. П. Вяземський, В. Ф. Одоевський, І. А. Крилов, М. І. Гнедич, М. І. Глінка та інші члени літературного гурту.

У салоні Смирнової-Россет кращі представники інтелектуальної еліти Росії читали нові твори, обговорювали театральні прем'єри, художні виставки, періодичні видання, лунала музика. Саме тут прозвучали деякі перші романи М. І. Глинки.

Віртуозна майстерність російського художника П. Ф. Соколова донесла до нас романтичний образ тієї, хто був душею цих вечорів. Пік творчості митця збігся у 1820—30-х роках з розквітом акварельного портрета. Легкими дотиками пензля моделюючи обличчя і широко й вільно трактуючи одяг, митець зумів повною мірою використати колористичні властивості цього графічного жанру. Перед нами, ніби на одному диханні, написаний портрет жінки — чарівної, розумної, граціозної.

У секторі естампів та репродукцій НБУВ зберігається і рідкісний прижиттєвий, 1815 р., портрет М. М. Карамзіна, різцем по міді, що належить руці О. О. Флорова, кращого учня видатного Ігнатія Себастьяна Клаубера. З оригіналу В. А. Тропініна² зроблений під час його перебування в Петербурзі.

Безперечним на культурну атмосферу вітальні Олександрі Йосипівни є вплив М. М. Карамзіна, автора журналу «Вестник Европы», 12-томної «Истории государства Российского».

© Фоменко Д. Д., Київ, 2000

Прижиттєвий портрет М. М. Карамзіна. 1815 р. Гравюра різцем на міді О. О. Флорова за оригіналом В. А. Тропініна

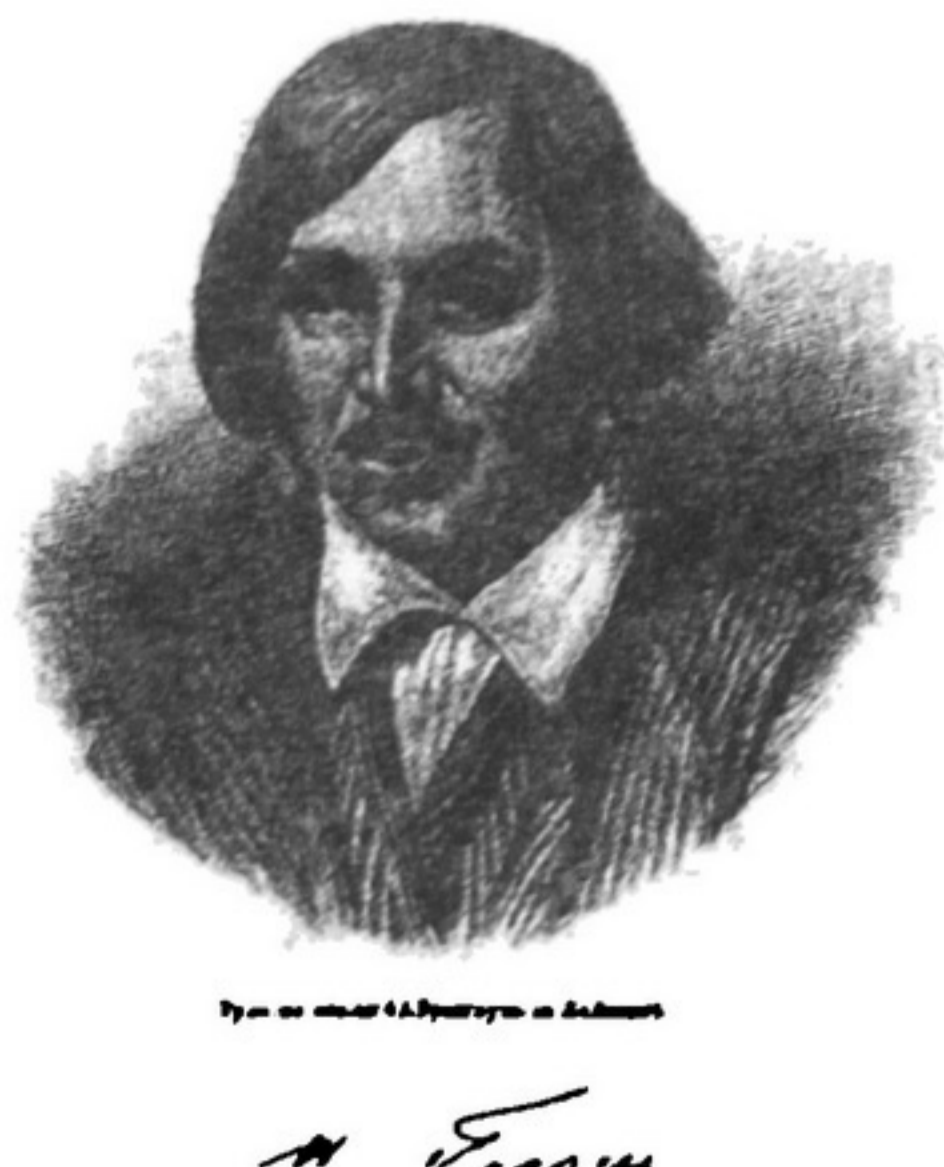
Портрет О. С. Пушкіна. Хромолітографія М. К. Брезе з акварелі П. Ф. Соколова

З Пушкіним О. Й. Россет познайомилася в 1828 р. Між ними одразу склалися добрі дружні стосунки. Поет часто довіряв їй свої задуми, читав нові твори, прислухався до її зауважень і порад. Цінуючи літературні здібності Олександри Йосипівни, він рекомендував їй вести записи і для цього навіть подарував у 1832 р. альбом із влучним віршованим епіграфом. Так, завдячуючи Пушкіну, Россет залишила спогади, які й сьогодні становлять інтерес.

У колекції гравюр НБУВ є кілька прижиттєвих портретів поета. Це портрет на сталі англійського аквареліста і гравера пунктиром Томаса Райта,

учня М. І. Уткіна, та хронолітографія М. К. Брезе з акварелі П. Ф. Соколова. Відомий фотограф ХІХ ст. С. Л. Левицький писав: «Я знав Пушкіна в 1832 році й обличчя його запам'ятав добре. Коли мені вперше показали акварель Соколова, я одразу ж сказав: «Це єдиний справжній Пушкін»³. Додамо лише, що П. Ф. Соколов зробив портрет поета з натури 1836 р., а гравер М. К. Брезе обережно і гранично точно переніс це зображення на кілька каменів, щоб відтворити кольори.

1832 р. О. Й. Россет вийшла заміж за друга О. С. Пушкіна, російського дипломата М. М. Смирнова (згодом калузький, а потім петербурзький

Портрет М. В. Гоголя. Гравюра на сталі за оригіналом О. А. Іванова

Прижиттєвий портрет М. М. Смирнова. 1835 р. Літографія [?] Вернера за оригіналами Франца Крюгера

губернатор). Чоловік Олександр Йосипівни був одним з небагатьох, які ще за життя Пушкіна розуміли значення його як особистості, поета і мислителя.

У колекції аркушевих матеріалів НБУВ зберігається шойно атрибутований рідкісний примірник прижиттєвого літографічного портрета М. М. Смирнова з оригіналу німецького живописця Франца Крюгера⁴.

З 1833 р. в домі Олександр Йосипівни постійно бував і М. Ю. Лермонтов, котрий присвятив їй один із своїх чудових віршів «Без вас хочу сказати вам много», в якому з гіркотою визнає, що зайняти розум цієї жінки він не в змозі.

Портретів поета небагато, тим більше графічних. У колекції сектору естампів та репродукцій НБУВ зберігається один з кращих. Це — витончена робота на сталі з прижиттєвого портрета олією К. А. Горбунова, руки невідомого гравера у Лейпцізі.

Знайомство М. В. Гоголя з О. Й. Россет (були однолітками, обоє народилися в Україні) відбулось десь у травні 1831 р. Він відчував себе в товаристві Олександр Йосипівни добре, легко, невимушено (Россет читала йому вірші українською мовою, він їй — свої твори).

Понад 10 років (коли Гоголь жив за кордоном) до самої смерті письменника в 1852 р. продовжувалось їх листування.

Тільки завдяки Смирновій-Россет цар Микола I наказав зробити все, щоб підтримати його, надати грошову допомогу для закінчення другої частини «Мертвых душ».

Під час перебування письменника в Італії (1841) російський художник О. А. Іванов, його приятель,

написав портрет Гоголя олією. Праця належить, безперечно, до найвдаліших, бо вражає не тільки технічною досконалістю, а й умінням передавати індивідуальні риси людини. Гравюра на сталі з цього оригіналу О. А. Іванова зберігається в секторі естампів та репродукцій НБУВ. Другий портрет Гоголя, літографічний, — робота Е. О. Дмитрієва-Момонова, датований 5 березня 1852 р., виконано в притаманній художнику контурній манері⁵.

Олександра Йосипівна Смирнова-Россет пішла з життя 1882 р. З приводу її смерті в газеті «Русь» І. С. Аксаков надрукував статтю. В ній є такі рядки:

«Ім'я її було не тільки дороге кожному, хто мав нагоду особисто знати Олександрю Йосипівну, але відоме й пам'ятне всім, кому безпосередньо близька відданість тій блискучій літературно-суспільній епосі, в якій Пушкін з цілою плеядою поетів був законодавцем і представником, а Смирнова однією із витончених прикрас»⁶ (пер. з рос. — ред.).

¹ А. И. Смирнова и Н. В. Гоголь. Письма к Гоголю Смирновой: 1844—1851 гг. // Рус. старина. — 1888. — Т. 60. — С. 133—134.

² Василий Андреевич Тропинин: Исследования, материалы. — М.: Изобразит. искусство, 1982. — С. 134.

³ Либрович С. Пушкин в портретах. — СПб., 1890. — С. 42.

⁴ Московская изобразительная пушкиниана. Изд. 3-е, перераб. / Авт.—сост.: Л. И. Вуич, Е. В. Муза, Е. В. Павлова. — М.: Изобразит. искусство, 1991. — С. 199—200.

⁵ М. В. Гоголь: Фотовыставка / Автор А. Гордин. — Л.: Художник РСФСР, 1989. — С. 27.

⁶ Русь. — 1882. — № 37. — С. 10.

Джея Барретт,
заступник голови Асоціації наукових бібліотек США

Провідна роль Бібліотеки Конгресу в системі бібліотек США: вплив та взаємодія*

Немає бібліотеки, здатної зібрати все необхідне для сучасних і майбутніх досліджень. Цього не в змозі зробити навіть Бібліотека Конгресу. Звичайно, наукові бібліотеки прагнуть комплектуватися якомога вичерпніше, однак цей процес потребує їх спільних зусиль.

Здебільшого система бібліотек США децентралізована і нерегульована. Існує багато національних програм, які провадяться невеликою кількістю книгозбірень, зокрема Бібліотекою Конгресу, Національною медичною бібліотекою, Національною сільськогосподарською бібліотекою, Он-лайнним комп'ютерним бібліотечним центром, групою наукових бібліотек, Центром наукових бібліотек. Вони пропонують різних типів національні програми, які є добровільними, оскільки учасники мають вносити кошти.

У цій системі взаємозалежності між бібліотеками БК належить провідна роль з кількох напрямів. Хоча законодавство, котрим вона керується, не визначає її як Національну бібліотеку — проте історично відіграє саме таку роль. Забезпечення цієї провідної функції — частина офіційних обов'язків багатьох співробітників БК, насамперед Бібліотекаря Конгресу д-ра Біллінгтона. Їм надаються час і кошти для участі в засіданнях бібліотечних асоціацій. Однією з форм співпраці є і службові контакти.

Хоча БК не має законодавчо закріпленого права здійснювати контроль щодо інших бібліотек, вона істотно впливає на їх роботу, перебираючи на себе роль лідера у виконанні програм, котрі відповідають їх потребам. Ось кілька особливо важливих для наукових та університетських бібліотек напрямів, які очолює БК.

Каталогізація. Каталогізація книжок, періодики та інших інформаційних ресурсів (ІР)

* Доповідь прочитано на бібліотекознавчих читаннях, присвячених 200-річчю Бібліотеки Конгресу. Публікується з незначними редакційними скороченнями.

пов'язана зі значними витратами праці й часу, тобто в США цей процес дуже дорогий. Для зменшення його вартості та оперативнішої доступності каталожних записів бібліотеки країни покладаються на кілька головних бібліотек, що створюють каталожні записи високої якості, котрими можуть скористатися всі книгозбірні.

На їхню діяльність надзвичайно позитивно впливає об'єднана (корпоративна) каталогізація. БК поклала їй початок, розробивши та запровадивши правила каталогізації й стандарти формату. Саме завдяки БК було підготовлено висококваліфікованих, обізнаних каталогізаторів. Останнім часом цим займаються ще кілька книгозбірень. Це — частина Національної спільної каталогізаційної програми, яку веде БК і яка дає змогу бібліотекам прискорити підготовку власних описів, не втрачаючи при цьому якості.

БК дає найбільшу кількість каталожних записів до баз даних США, а згадана програма спільної каталогізації сприяє зростанню кількості каталожних описів, що надходять від інших бібліотек.

Будь-якому фахівцеві з бібліотечної справи, мабуть, знайомі такі ґрунтовні видання, як «Англо-американські правила каталогізації—2», «Правила застосування Англо-американських правил каталогізації—2», «Предметні рубрики Бібліотеки Конгресу», «Система класифікації Бібліотеки Конгресу». До кожного з цих «інструментів» нашої праці БК видає зміни та доповнення, які вводяться лише після детальних консультацій. Більшість їх провадиться в рамках комітетів Американської бібліотечної асоціації.

Стандартизація. Роль Бібліотеки Конгресу в розробці та розвитку стандартів — унікальна. Найвідоміші з них — стандарти для машиночитаної каталогізації. Вони мають великий вплив й на бібліотеки всього світу. Стандартизувавши формат каталожного опису, БК зробила можливим об'єднання БД, що відображають фонди багатьох

© Джея Барретт, Київ, 2000

книгозбірень. Загальну відповідальність за розвиток стандартів, їх впровадження несе Національна організація зі стандартизації в галузі інформаційної діяльності (NISO). Чимало бібліотек, бібліотечних асоціацій, книготорговельних організацій сплачують до неї внески з метою підтримки діяльності та обирають Раду для керівництва NISO. Досвідчені бібліотекарі, експерти з окремих бібліотечних процесів беруть участь на добровільних засадах у Комітеті, що виробляє проект нового стандарту. Отже, багато установ США підтримують розвиток стандартизації безпосередньо, як члени NISO, так і опосередковано, сприяючи співробітнику, котрий працює у Комітеті зі стандартизації, надаючи час і можливість для поїздок на наради.

Комітет NISO, що займався вдосконаленням стандарту формату MARC, включав значну кількість професіоналів з різних бібліотек і книготорговельних установ. Очолювала його Генрієтта Аврам — керівник відділу каталогізації БК, відповідальна за MARC і його впровадження. БК перебрала тут на себе головну роль.

Прийняті стандарти переглядаються, в разі потреби до них вносяться поправки. Для кожного з них певна установа є підтримуючим агентством. Так, БК підтримує і відповідає за стандарти з MARC, за стандарт Z 39.50 — інформаційний пошуковий протокол (відповідає за зв'язок між різними інформаційними системами).

Іноземне комплектування та Програма спільного комплектування (ПСК). З 1962 р. БК має іноземні служби для комплектування, опису, збереження та розподілу бібліотечних і дослідницьких матеріалів у країнах, де вони недоступні через звичайні, традиційні методи комплектування. Ці матеріали розподіляють іншим бібліотекам та установам через ПСК. Більшість американських університетських книгозбірень у такий спосіб укомплектували свої фонди, здатні забезпечувати найскладніші дослідження.

У 1998 р. БК передала понад 400 тис. окремих публікацій до 81 вищого навчального закладу країни і до 10 академічних установ за кордоном. Зараз існує шість закордонних служб комплектування у Каїрі (Єгипет), Ісламабаді (Пакистан), Джакарті (Індонезія), Найробі (Кенія), Нью-Делі (Індія), Ріо-де-Жанейро (Бразилія). Це одна з основних програм, що використовується науковими бібліотеками ВНЗ США для комплектування іноземними публікаціями.

Збереження. Це — головне завдання всіх наукових бібліотек. БК, даними дослідних робіт якої користуються бібліотеки всього світу, виконує вказану функцію двома шляхами. Перший: наукові дослідження. Її лабораторія зі збереження веде дослідження з хімії паперу, плівки та техно-

логії продовження їх життя — базових для розвитку зберігаючих технологій. Другий шлях: практичне збереження фондів БК. Її програма збереження фондів є ключовим елементом Національної програми. Приміром, у БК лише за 1998 р., завдяки масовій декислотизації, було збережено 80 тис. томів, мікрофільмуванню — 18 тис., за допомогою консервантів додатково — шість тис. од. І хоча всі наукові бібліотеки США мають подібні програми, заходи БК зі збереження бібліотечних фондів є унікальними.

У січні 2000 р. вона оголосила про початок першого проекту з електронного (цифрового) збереження документів.

Електронні (цифрові) бібліотеки. Бібліотека Конгресу однією з перших почала досліджувати й використовувати електронні технології для створення електронних бібліотек і збірань бібліотечних ресурсів в Internet. Як учений д-р Біллінгтон одразу зрозумів силу і навчальний потенціал розміщення важливих бібліотечних ресурсів на Web-сайті. Він з ентузіазмом розпочав справу розвитку електронної бібліотеки, порівнюючи її з «дозволом налити шампанського» кожному. Зараз Web-сайт БК одержує понад три млн. звернень на день. Багато людей п'ють шампанське знань д-ра Біллінгтона.

Ось приклад лише двох електронних бібліотек, БК лідирує у створенні одного з перших цифрових проектів «Пам'ять Америки», котрий переважно містить дослідні матеріали: рукописи, фото, карти тощо з історії Америки (головним чином із фондів БК, а також з інших книгозбірень та історичних товариств).

Проілюструємо, як саме БК працювала з іншими книгозбірнями, щоб розширити наповнення електронної бібліотеки «Пам'ять Америки». Їй вдалося одержати грант удва млн. дол. від приватної фундації. 600 тис. з них було виділено для 12 інших книгозбірень з метою створення електронних бібліотек на базі їх власних історичних колекцій та доповнення ними «Пам'яті Америки».

«Зустріч далеких земель» — назва нового цифрового бібліотечного проекту. Його мета — створити електронні копії унікальних і рідкісних матеріалів з Росії, зробивши їх вільнодоступними через Internet (включає 2500 од., що відбивають життя населення Сибіру та американського заходу). Сайт — двомовний (російський і англійський), призначений для використання у школах обох країн і для всіх бажаючих. Інститут відкритого суспільства Росії провадить додаткову підтримку проекту. У ньому з БК співпрацюють Державна бібліотека Росії та Національна бібліотека Росії та Інститут історії Сибірського відділення АН у Новосибірську. Провідною стратегією БК є не лише створення власних електронних ресурсів, а

й допомога іншим бібліотекам, передача досвіду.

Як Бібліотека Конгресу контактує з іншими бібліотеками? Передача інформації та одержання відгуків забезпечується формальними й неформальними способами: публікації (друковані і на Web-сайті), виступи бібліотекарів на різних зустрічах, участь у комітетах, особливо в рамках АБА.

Напередодні кожної конференції Асоціації БК видає свій піврічний звіт, де міститься інформація про план роботи на наступні шість місяців. Комітети АБА регулярно запрошують співробітників БК на свої засідання. Це дозволяє бібліотечній громадськості мати уявлення про її діяльність. Обговорення її фахівцями різних типів бібліотек допомагає БК розробляти свої плани відповідно до їх потреб. Окрім цього, вищеописані шляхи взаємозв'язку сприяють досягненню оптимальних рішень відносно діяльності БК та пропонуваного нею програм.

Щороку Конгрес проводить слухання стосовно потреб БК. Бібліотекар Конгресу, провідні співро-

бітники дають пояснення, відповідають на запитання. Їхні колеги з усіх Сполучених Штатів пишуть листи до Конгресу з проханням підтримати фінансування, пояснюючи, як це допомагає усім бібліотекам країни. Конгрес дозволяє представнику бібліотечної громадськості висловитися від її імені щодо потреб бюджету БК. Представник, обраний спільно АБА та Асоціацією наукових бібліотек, часто є директором університетської чи публічної бібліотеки. Він доповідає Конгресу, як фінанси, що надаються БК, застосовуються на користь усіх бібліотек.

Отже, своїм лідерством Бібліотека Конгресу зобов'язана багатьом людям. І це сприяння піднесенню ролі головної бібліотеки країни визнається ними як частина їхньої роботи. Бібліотеки США в свою чергу відстоюють інтереси БК в Конгресі стосовно фінансування, адже Бібліотека йде назустріч їх потребам. Виграють усі.

Переклад з англ. к. і. н. Н. В. Стрішенець

Варварцев М. Україна й Італія у наукових, освітніх та літературних взаєминах. (Друга половина XIX – початок XX ст.): Документи, епістолярій, матеріали. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України / За ред. П. С. Соханя. – К., 2000. – 108 с.

Структура побудови цього збірника, що хронологічно охоплює 1853–1911 рр., включає підрозділи: передмова, документи, епістолярій, матеріали, примітки, географічний, іменний покажчик і список скорочень. Автором відібрано 54 документи, котрі відбивають поважну роль моста, яку відіграла Україна в громадсько-політичному й духовному спілкуванні між Сходом та Заходом Європи.

Праця надзвичайно актуальна. Це – перша спроба зібрати, систематизувати великий обсяг архівних матеріалів з проблем українсько-італійських відносин.

До наукового обігу вводиться ряд цікавих та цінних матеріалів, котрі висвітлюють маловідомі факти і події.

У виданні використано документи Державного архіву міста Києва, Державного архіву Флоренції, Російського державного історичного архіву (Санкт-Петербург), Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, «Записки імператорського Одеського товариства історії та старожитностей», «Записки імператорського Харківського університету», архіви зоологічної станції «Дорн» (Неаполь), фонди Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, фонди Центральної національної бібліотеки Флоренції, Чернігівського літературно-меморіального музею М. Коцюбинського.

Зібрані документи, написані італійською, французькою та німецькою мовами, друкуються у перекладі українською (інші – мовою оригіналу), і не тільки нотують конкретні факти історії міжнародних

взаємин у науці, освіті, літературі, а й висвітлюють програмні цілі та завдання українсько-італійського співробітництва і є, власне, основоположними для осягнення проблеми в цілому. Вони розкривають характерну рису цих зв'язків – видатну місію громадської ініціативи у розширенні міжнародного обміну ідеями і творчими здобутками, містять фактичний матеріал про канали наукової та бібліографічної інформації, обміни окремими виданнями, маршрути, програми й обґрунтування зарубіжних поїздок, участь у міжнародних форумах, працю італійців в Україні і українців у Італії; віддзеркалюють факти і події становлення та розвитку міжнародного спілкування.

Пропонований збірник, не претендуючи на охоплення всіх джерел, утім, має на меті окреслити план подальших пошуків і розробки документальної бази, розпорошеної по багатьох архівах, музеях та книгозбірнях.

Праця, безумовно, займе своє гідне місце у вітчизняній історіографії й сприятиме подальшому постійному процесові вивчення історичного досвіду українсько-італійського діалогу.

В. Чишко,
д. і. н., директор
Інституту біографічних досліджень НБУВ,
Т. Лобода,
к. і. н.

© Чишко В. С., Київ, 2000
© Лобода Т. М., Київ, 2000

Михайло Слободяник,

д. і. н., декан факультету документних комунікацій та міжнародної інформації
Київського національного університету культури і мистецтв

Наталя Миколаївна Кушнарєнко

Висвітлюється життєвий і творчий шлях Н. М. Кушнарєнко — доктора педагогічних наук, професора, декана факультету бібліотекознавства та інформатики, завкафедрою книгознавства і фондознавства Харківської державної академії культури.

Бувають зустрічі, які поступово переростають у багаторічну дружбу й співробітництво. Такою була моя зустріч з Наталею Кушнарєнко у 1978 р. в Московському інституті культури (нині Московський державний університет культури і мистецтв), де ми, молоді українські науковці, навчалися в аспірантурі. Продовжувалося спілкування на професійних нарадах, наукових конференціях, де обговорювалися й вирішувалися актуальні проблеми бібліотечно-інформаційної діяльності та освіти.

Нині Наталя Миколаївна Кушнарєнко — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри книгознавства й фондознавства (донедавна документознавства), декан факультету бібліотекознавства та інформатики Харківської державної академії культури (ХДАК), дійсний член Міжнародної академії інформатизації, заслужений працівник культури України.

Н. М. Кушнарєнко народилася 21 жовтня 1950 р. в сім'ї шахтарів. Близьку закінчивши середню школу в м. Інгупець Дніпропетровської обл., вона поступає на бібліотечний факультет Харківського державного інституту культури — єдиного на той час вищого навчального закладу бібліотечно-бібліографічного профілю. Саме тут

прийшла впевненість у правильності вибору майбутньої професії. Відомі вчені й педагоги Є. П. Тамм, В. Т. Витяжков, І. І. Корнейчик, Д. А. Кумок та багато інших викладачів прищепили їй повагу до своєї професії та наукової праці. Відтоді все її життя пов'язане з ХДАК. По закінченні інституту в 1972 р. тут вона починає науково-педагогічну діяльність як асистент, успішно проходить усі сходинки професійного росту.

Особливий етап у становленні Н. М. Кушнарєнко як вченого — аспірантура Московського інституту культури. В 1979 р. вона захистила кан-

дидатську дисертацію на тему «Координація комплектування фондів в умовах централізації мережі масових бібліотек». У науковому плані — це відкриття закономірностей координації і профілювання у формуванні єдиних фондів ЦБС. Доленосною в ці роки була зустріч Наталі Миколаївни з провідним російським бібліотекознавцем Юрієм Миколайовичем Столяровим (з часом науковий керівник її кандидатської, а потім і докторської дисертацій, наставник). Вона творчо сприйняла стиль його науково-педагогічної діяльності, який вирізнявся багаторічною науковою продуктивністю, новаторством, готовністю до дискусій і в професійній пресі, і у відкритому спілкуванні. Роль його наукової школи в становленні молодого українського вченого безперечна, як і те, що Н. М. Кушнарєнко стала засновником

© Слободяник М. С., Київ, 2000

і лідером власної наукової школи, відомої своїми талановитими учнями не лише в Україні, а й далеко поза її межами.

Повернувшись до Харкова після аспірантури, Наталя Миколаївна активно розробляє нові навчальні дисципліни, творчо працює зі студентами, очолює регіональну НДР «Краєзнавчий фонд обласних універсальних наукових бібліотек України», тісно співпрацює з Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка, іншими бібліотеками та ВНЗ культури країни, завідує кафедрою бібліотечних фондів і каталогів ХДІК (1987—1989 рр.).

З 1989 р. вона навчається в докторантурі і після її закінчення першою як український вчений захищає докторську дисертацію з теми «Бібліотечне краєзнавство: теоретико-методологічний аспект» (провідна установа на захисті — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, відділ бібліотекознавства, який я в той час очолював).

Наталі Миколаївні належить пріоритет у зачаткуванні нового наукового напрямку — бібліотечного краєзнавства, створенні його науково-теоретичних засад. Вона вперше розробила і нову навчальну дисципліну «Бібліотечне краєзнавство», згодом введена в навчальний процес більшості інститутів культури СНД. Її навчальні посібники «Історія бібліотечного краєзнавства» (Х., 1993), «Краеведческая деятельность библиотеки» (М., 1993), «Бібліотечні фонди» (Х., 1993) високо оцінені фахівцями. Науковий пріоритет Н. М. Кушнарєнко у дослідженні проблем бібліотечного краєзнавства визнали такі провідні вчені, як Р. С. Гіляревський, М. С. Карташов, Ю. М. Столяров, Н. І. Тюліна та ін. У термінологічному словнику «Библиотечное краеведение», (1999, Санкт-Петербург) міститься значна кількість посилань на базові поняття та найважливіші наукові результати Н. М. Кушнарєнко в галузі бібліотечного краєзнавства.

У 1993 р. Наталя Миколаївна очолила кафедру бібліотечних фондів і каталогів ХДІК. Згодом вона не лише змінює її назву, а й напрями наукової та освітньої діяльності. Так, перша в Україні кафедра документознавства починає розробляти оригінальні навчальні дисципліни, авторські підручники, навчальні посібники з документознавства, аналітико-синтетичної обробки документів, бібліотечних інформаційно-пошукових систем, документних потоків і масивів та ін.

Досвідчений педагог, проф. Н. М. Кушнарєнко у 1997 р. видає перший в Україні та країнах СНД підручник «Документознавство», появу якого широко вітали Ю. М. Столяров, В. І. Терьошин, Г. М. Швецова-Водка, Г. С. Кулешов. Праця була підтвердженням першості українських фахівців

у розробці цієї навчальної дисципліни. За підручник Наталю Миколаївну нагороджено премією та дипломом виставки-ярмарку науково-педагогічних ідей «Освіта Харківщини» у номінації «Кращий підручник». У 2000 р. вийшло друге його видання. Не меншим попитом користується й інша її праця — «Організація та методика науково-дослідницької діяльності» (у співавторстві з проф. В. М. Шейко), друге видання якого планується на 2001 р.

У 1994 р. Н. М. Кушнарєнко очолює факультет бібліотекознавства й інформатики ХДАК і як декан докладає багато зусиль щодо реформування вищої бібліотечно-бібліографічної освіти, ініціює відкриття в ХДАК нової спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність», модернізує навчальний процес на базі нових освітніх та інформаційних технологій, розробляє концепцію підготовки кадрів, освітньо-професійні програми, кваліфікаційні характеристики бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Вона обґрунтовує необхідність відкриття в ХДАК у 1994 р. аспірантури, а в 1996 р. — докторантури та спеціалізованої вченої ради зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», очолює як відповідальний редактор фахове видання «Вісник Харківської державної академії культури».

Вона керує роботою аспірантів, докторантів, як член фахової ради Міністерства культури і мистецтв України бере активну участь в атестації ВНЗ зі спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія», «Документознавство та інформаційна діяльність», є головою спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських дисертацій, входить до складу редколегій ряду професійних журналів країни, програмних комітетів міжнародних конференцій і семінарів. Утвердження і визнання Н. М. Кушнарєнко визначено вагомим науковим доробком. Вона — автор понад 180 публікацій, відомих широкому бібліотечному загалу.

Особливе місце в житті Наталі Миколаївни посідають студенти, яким вона віддає всі свої знання, науковий і життєвий досвід. А ті у відповідь широко шанують свого декана, тісно співпрацюють з нею. Не випадково, що за рейтингом популярності в 1999 р. її визнано переможцем обласного конкурсу «Вища школа Харківщини» в номінації «Кращий декан». Того ж року за вагомий внесок у розвиток національної культури, високорезультативну діяльність, спрямовану на підготовку фахівців у галузі культури, Указом Президента України їй було присвоєно почесне звання «Заслужений працівник культури України».

На шляху до визнання у долі Н. М. Кушнарєнко траплялись і досі існують труднощі й

перешкоди. Однак про них вона не любить говорити, як і про те, що, за результатами дослідження Американського бібліографічного інституту в 1998 і 1999 рр., за видатні досягнення у роботі, особистий приклад і заслуги її визнано кращою жінкою року.

Наталія Миколаївна на злеті своїх творчих сил. Їй не завадили набуті невпинною працею наукові ступені та звання, високі посади й нагороди. Вона — людина, симпатії і тяжіння до якої незмінні в усі часи: і в пору молодості, і в пору зрілості. Щиро бажаючи їй здоров'я і творчих успіхів, впевнені, що наступні роки відкриють нові грані її особистості: вченого, педагога, громадянина.

**Список основних наукових та навчально-методичних праць
Н. М. Кушнарєнко**

1977

Общетеоретические проблемы координации и кооперирования в комплектовании библиотечных фондов: постановка вопроса // Теория и практика библиотечно-библиографического строительства в СССР: Межвуз. сб. тр. / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1977. — С. 180—195.

1978

Принципиальный подход к определению критерия эффективности координированного комплектования библиотечных фондов // Материалы IV Всесоюзной научно-теоретической конференции аспирантов вузов и НИИ М-ва культуры СССР, г. Тбилиси, 13—15 мая 1978 г. — Тбилиси, 1978. — С. 676—679.

1979

Актуальные проблемы комплектования фондов научных библиотек зарубежных стран // Библиотечное ведение и библиогр. за рубежом. — 1981. — Сб. 82. — С. 85—89. — Рец. на кн.: Ступникова Т. С. Комплектование фондов научных библиотек за рубежом: некоторые аспекты теории и практики. — М., 1979. — 208 с.

О соотношении терминов «координация комплектования» и «кооперирование комплектования» в современной библиотечной литературе // Проблемы упорядочения и стандартизации терминологии библиотечного ведения и смежных наук: Терминология библиотечного дела: Сб. науч. тр. / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. — М., 1979. — С. 33—43.

Проблемы координации комплектования фондов централизованных систем сельских библиотек // Актуальные проблемы развития культуры и искусства на современном этапе: Тез. докл. аспирант. конф., апр. 1979 г. / Ленингр. гос. ин-т культуры. — Л., 1979. — С. 11—14.

Розвиток ідеї координації комплектування бібліотечних фондів у вітчизняному бібліотечному науковстві // Бібліотекознавство і бібліогр.: Респ. міжвід. наук.-метод. зб. / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1979. — Вип. 19. — С. 81—88.

1980

До питання координації комплектування бібліотечних фондів централізованих систем з бібліотеками інших систем і відомств // Бібліотекознавство і бібліогр.: Респ. міжвід. наук.-метод. зб. / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1980. — Вип. 20. — С. 80—84.

Методика координированного комплектования библиотечных фондов // Эффективность библиотечного, справочно-библиографического, информационного обслуживания специалистов: Межвуз. сб. науч. тр. / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1980. — С. 135—146.

Ю. В. Григорьев // Сов. библиотечное ведение. — 1980. — № 4. — С. 101—102. (в соавт. с Надольской Т. В.)

Развитие координации комплектования библиотечных фондов // Библиотечное дело в Белоруссии (1919—1979 гг.): Сб. ст. / Мин. ин-т культуры и др. — Минск, 1980. — С. 118—125.

1981

Концепция общего, особенного и единичного в интересах читателей как методологическая основа координации комплектования фондов ЦБС // Актуальные вопросы деятельности учреждений культуры и искусства в современных условиях: Тез. докл. респ. науч.-теорет. конф. — К., 1981. — С. 273—274.

Межведомственная координация комплектования библиотечных фондов на современном этапе // Задачи дальнейшего развития социалистической культуры и искусства в свете решений XXVI съезда КПСС: Тез. докл. респ. науч.-теорет. конф. преподавателей и аспирантов вузов культуры и искусства, 23—25 сент. 1981 г. / Харьк. ин-т искусств им. И. П. Котляревского. — Х., 1981. — С. 101—103.

Розвиток мережі бібліотечних колекторів на Україні (1917—1937 рр.) // Бібліотекознавство і бібліогр.: Респ. міжвід. наук.-метод. зб. / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1981. — Вип. 21. — С. 65—73.

1983

Визначення ефективності координації комплектування бібліотечних фондів // Бібліотекознавство і бібліогр.: Респ. міжвід. наук.-метод. зб. / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1983. — Вип. 23. — С. 96—101.

1984

Дьяченко Н. В., Кушнарченко Н. Н. Научно-исследовательская работа студентов — важный фактор повышения качества подготовки библиотечных кадров: Межвуз. сб. науч. тр. // Развитие творческой активности студентов вузов культуры и искусства / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1984. — Раздел 2. — С. 26—35.

1985

Методические указания к выполнению курсовой работы по библиотечным фондам и каталогам для студентов стационара библиотечного факультета / Харьк. гос. ин-т культуры; Сост. Г. В. Горбачева, Н. Н. Кушнарченко. — Х., 1985. — 20 с.

Организация научно-исследовательской работы студентов: Метод. разработка в помощь студентам / Харьк. гос. ин-т культуры; Сост. Н. В. Дьяченко, Н. Н. Кушнарченко. — Х., 1985. — 34 с.

1986

Дьяченко Н. В., Кушнарченко Н. Н. Организация научно-исследовательской и художественно-творческой работы студентов вузов культуры и искусств: Рекомендации организаторам НИРС / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1986. — 36 с.

Комплектування фонду художньої літератури в ЦБС УРСР // Бібліотекознавство і бібліогр.: Респ. міжвід. наук.-метод. зб. / Харьк. держ. ін-т культури. — Х., 1986. — Вип. 26. — С. 57—62.

Фонд краеведческой литературы в системе фондов областной универсальной научной библиотеки / Харьк. гос. ин-т культуры и др. — Х., 1986. — 15 с.

1987

Библиотечные фонды: Метод. указания к проведению лаб. и практ. занятий / Харьк. гос. ин-т культуры; Сост. Е. П. Тамм, Н. Н. Кушнарченко. — Х., 1987. — 28 с.

Дьяченко Н. В., Кушнарченко Н. Н. НИРС в вузах культуры // Вестн. высш. шк. — 1987. — № 8. — С. 52—54.

О понятии «организация библиотечного фонда» // Современные тенденции развития библиотечных фондов: Межвуз. сб. науч. тр. / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1987. — С. 119—127.

1988

[О работе 40-й научной конференции Харьковского государственного института культуры]: Сообщ. // Сов. библиотековедение. — 1988. — № 5. — С. 87—88.

Библиотечное краеведение в системе профессиональной подготовки будущих библиотекарей

// Актуальные проблемы подготовки кадров в области искусства и культуры в свете перестройки высшего и среднего специального образования: Тез. докл. респ. науч.-теорет. конф. / Киев. гос. ин-т культуры им. А. Е. Корнейчука. — Николаев, 1988. — Секция библиотековедения и библиографии. — С. 45—46.

Методические указания к выполнению курсовой и дипломной работы для студентов библиотечного факультета / Харьк. гос. ин-т культуры; Сост.: Г. М. Брагина, И. А. Вовченко, Н. Н. Кушнарченко. — Х., 1988. — 18 с.

Науково-дослідна робота студентів: деякі аспекти перебудови // Бібліотекознавство і бібліогр.: Респ. міжвід. наук.-метод. зб. / Харьк. держ. ін-т культури. — Х., 1988. — Вип. 28. — С. 19—25.

Организация библиотечных фондов и каталогов: Программа курса и метод. материалы для слушателей ФПК / Харьк. гос. ин-т культуры; Сост: Э. Т. Карачинская, Н. Н. Кушнарченко, В. А. Мильман и др. — Х., 1988. — 24 с. — Сост. также: В. В. Седых, В. К. Удалова.

1989

Формирование краеведческих фондов областных библиотек // Сов. библиотековедение. — 1989. — № 5. — С. 43—50.

Богданова В. П., Кушнарченко Н. Н., Ярошик В. А. Новое издание учебника по краеведческой библиографии // Сов. библиотековедение. — 1990. — № 5. — С. 73—76. — Рец. на кн.: Мамонтов А. В., Щерба Н. Н. Краеведческая библиография: Учеб. для библ. фак. ин-тов культуры и пед. вузов / Под ред. Н. Н. Щербы. — 2-е изд., доп. и перераб. — М.: Кн. палата, 1989. — 216 с.

1990

Краеведение — конспект эпохи // Библиотекарь. — 1990. — № 12. — С. 23—25.

Кушнарченко Н. Н. Краеведческая деятельность библиотек: сущность и структура // Проблемы культуры в условиях Сибири и перестройки: Тез. докл. респ. науч. конф. / Кемеров. гос. ин-т культуры. — Кемерово, 1990. — Ч. 4: Библиотека и общество. — С. 141—143.

Краеведческая деятельность библиотек в условиях демократизации // Демократизация как важнейшее условие развития культуры: Тез. докл. и выступлений к предстоящей науч.-практ. конф. / Алтайс. гос. ин-т культуры. — Барнаул, 1990. — Ч. 4, разд. 3: Демократизация педагогического процесса в учебных заведениях культуры. — С. 36—38.

Краеведческая подготовка студентов в системе библиотечного образования // Пути интеграции обучения с практикой культурпросветучреждений в

условиях перестройки высшего образования в стране: Тез. докл. науч.-практ. конф. / Восточ.-Сибир. гос. ин-т культуры. — Улан-Удэ, 1990. — С. 10—12.

Краеведческие фонды библиотек УССР: комплексный анализ и пути оптимизации // Перспективы развития библиотечного дела в Украинской ССР: Тез. докл. и сообщ. респ. науч. конф., 16—18 окт. 1990 г. — К., 1990. — Ч. 1. — С. 53—56.

О краеведческой подготовке будущих библиотекарей // Кадры культуры и проблемы их подготовки: Материалы межвуз. науч.-практ. конф., посвящ. 60-летию МГИК / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1990. — С. 97—98.

О соответствии краеведческих фондов областных библиотек потребностям читателей // История культуры советского общества: Тез. докл. Всесоюз. науч. конф. «Национальные и социально-культурные процессы в СССР» / Омск. гос. ун-т. — Омск, 1990. — С. 61—63.

Региональные центры по обеспечению краеведения // Сов. библиотековедение. — 1990. — № 4. — С. 46—53.

Роль библиотек в формировании у населения потребности в краеведческих документах // Проблемы формирования культуры чтения: Тез. докл. I межвуз. науч. конф., 27—28 нояб. 1990 г. / Тамбов. гос. ин-т культуры. — Тамбов, 1990. — С. 25—27.

1991

Библиотечный фонд: Метод. разраб. к выполнению семин., практ., лаб. и контрол. работ для студентов дневного отд-ния / Моск. гос. ин-т культуры; Сост.: Е. П. Арефьева, Л. Н. Герасимова, О. Н. Кокойкина и др. — М., 1991. — 100 с. — Сост. также: Н. Н. Кушнарєнко, А. В. Маркина, Т. В. Надольская, С. П. Фунтикова, Ю. Н. Столяров, В. И. Терешин.

Карачинская Э. Т., Кушнарєнко Н. Н. О самостоятельной работе студентов при изучении библиотечных фондов и каталогов // Совершенствование преподавания курсов «Библиотечные фонды» и «Библиотечные каталоги»: Межвуз. сб. науч. тр. / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1991. — С. 69—76.

Краеведческая подготовка библиотекаря в процессе вузовского обучения // Подготовка библиотечно-библиографических кадров на современном этапе: Сб. науч. тр. / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1991. — С. 62—69*.

Оптимизация краеведческой деятельности библиотек // Библиотека — информация — наука: Тез. докл. и сообщ. респ. науч. конф. — К., 1991. — С. 39—41*.

Роль библиотек в консолидации населения края // Культура. Творчество. Человек: Тез. Всерос. респ. науч. конф. — Самара, 1991. — С. 14—16.

Кушнарєнко Н. Н., Седых В. В. Сводные краеведческие каталоги областных библиотек // Сов. библиотековедение. — 1991. — № 3. — С. 54—60.

Территориальные границы библиотечного краеведения: гуманитарный подход // Актуальные проблемы возрождения духовности, развития народного художественного творчества и подготовки кадров в вузах культуры: Материалы респ. науч.-практ. конф., 24—26 дек. 1991 г. / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1991. — Ч. 3. — С. 10—12.

Краєзнавчі фонди обласних бібліотек УРСР: склад і використання // Бібліотекознавство і бібліогр.: Респ. міжвід. наук.-метод. зб. — Х., 1991. — Вип. 30. — С. 80—86.

1992

Краєзнавча діяльність бібліотек // Бібліотекознавство і бібліогр.: Наук.-метод. зб. / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1992. — Вип. 31. — С. 3—11.

1993

Бібліотечне краєзнавство як засіб підвищення національної самосвідомості народу // Культура України: Зб. ст. / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1993. — С. 129—139.

Бібліотечне краєзнавство: Прогр. курсу для студ. бібл. ф-ту / Харк. держ. ін-т культури; Уклад.: В. П. Богданова, Н. М. Кушнарєнко. — Х., 1993. — 28 с.

Васильченко М. П., Кушнарєнко Н. М., Мільман В. А. Бібліотечні фонди: Навч. посіб. з дисципліни «Орг. бібл. фондів і каталогів» для підготов. молодих спеціалістів вищ. навч. закл. — Х.: Основа, 1993. — 152 с.

Історія бібліотечного краєзнавства в Україні: Навч. посіб. для студ. вузів та уч-щ культури / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1993. — 112 с.

Краеведческая деятельность библиотеки: Учеб. пособие / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1993. — 89 с.

1994

Документознавство: Прогр. курсу для спеціалістів з спец. «Бібліотекознавство і бібліогр.» / Харк. держ. ін-т культури; Уклад.: Н. М. Кушнарєнко, В. А. Мільман. — Х., 1994. — 20 с.

Бібліотечне краєзнавство як сфера діяльності // Культура України: Зб. ст. / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1994. — Вип. 2. — С. 119—125.

Фонд «Україніка»: проблеми формування //

Культура України: історія і сучасність: Тези доп. міжнар. наук.-теорет. конф., 25–26 жовт. 1994 р. / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1994. — С. 110–112.

Основи документознавства: Прогр. курсу для бакалавра з спец. 05.20 «Бібліотекознавство і бібліогр.» / Харк. держ. ін-т культури; Уклад.: Н. М. Кушнарєнко, В. А. Мільман. — Х., 1994. — 16 с.

Интеграция библиотечной и библиографической краеведческой подготовки библиотекарей // Развитие библиотечного образования в России: Межвуз. сб. науч. тр. / Моск. гос. ин-т культуры. — М., 1994. — С. 111–123.

Краеведческое «поле» в библиотечной сфере // Библиотековедение. — 1994. — № 5. — С. 106–112.

1995

Бібліотечне краєзнавство: сфера діяльності і предмет викладання // Бібл. вісн. — 1995. — № 6. — С. 4–6.

Библиотечно краеведение: сущность и структура // Книга: Исслед. и материалы: Сб. / Рос. Кн. палата. — М., 1995. — Сб. 67. — С. 71–81.

«Культурные гнезда» на дереве российской жизни: в провинции не забыты вековые традиции // Библиотека. — 1995. — № 1. — С. 61–64.

1996

Кушнарєнко Н. М., Сєдих В. В. Становлення та розвиток українознавчих фондів у бібліотеках України // Культура України: Зб. ст. / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1996. — Вип. 3. — С. 167–176.

1997

Бібліотечне краєзнавство: сутність і структура // Вісн. Кн. палати. — 1997. — № 5. — С. 10–11.

Документоведение: Учеб. для студентов ин-тов культуры / Отв. ред. В. Н. Шейко; Харьк. гос. ин-т культуры. — Х., 1997. — 386 с.

Навчальна дисципліна «Документознавство» в системі підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів // Вісн. Кн. палати. — 1997. — № 12. — С. 21–22.

Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Підготовка

фахівців у галузі документознавства та інформатики: здобутки і проблеми // Вісн. Кн. палати. — 1997. — № 6. — С. 23–25.

Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Микола Андрійович Низовий — педагог, статистик друку, вчений // Вісн. Кн. палати. — 1997. — № 7. — С. 29–30.

1998

Бібліотечне краєзнавство: Прогр. курсу та метод. матеріали до семінар. і практ. занять зі спец. «Бібліотекознавство і бібліогр.» / Харк. держ. акад. культури. Каф. документознавства; Уклад. Н. М. Кушнарєнко. — Х.: ХДАК, 1998. — 62 с.

Кушнарєнко Н. Н., Соляник А. А. Высокое призвание: К 60-летию со дня рождения и 30-летию творч. деятельности Ю. Н. Стоярова // Науч. и техн. б-ки. — 1998. — № 10. — С. 51–56.

Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Прогр. курсу для аспірантів і пошукувачів / Харк. держ. акад. культури. Каф. документознавства; Уклад. Н. М. Кушнарєнко. — Х.: ХДАК, 1998. — 19 с.

Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підруч. для вищих навч. закл. / Харк. держ. акад. культури. — Х., 1998. — 287 с.

1999

Концепція підготовки менеджерів видавничої справи в Харківській державній академії культури // Вісник Кн. палати. — 1999. — № 8. — С. 17–19. (В співавт. з Сищенко С. В.)

Перспективи підготовки документознавців-менеджерів інформаційних систем // Вісник Кн. палати. — 1999. — № 4. — С. 24–27. (В співавт. з Соляник А. А.)

Підготовка нової генерації бібліотечних фахівців: стан та перспективи // Вісник Кн. палати. — 1999. — № 4. — С. 19–21. (В співавт. з Шейко В. М.)

2000

Документоведение: Учеб. для студентов ин-тов культуры. — 2-е изд., перераб. и доп. — К.: Знання, 2000. — 459 с.

Яким Запаско,

академік Академії наук Вищої школи України, доктор мистецтвознавства,
професор Львівської академії мистецтв

«Книга, як і хліб, має бути доступна кожній сім'ї».

Державні видавництва нині перебувають у скрутному становищі.

Більшість приватних видавництв працює без редакторів, коректорів, техредакторів, вражаючи своїм непрофесіоналізмом.

Університетські видавництва об'єднали свої зусилля для випуску унікальних наукових праць визначних українських вчених. Засновуються міжвідомчі бібліотечні серії.

Але успішно розпочата книговидавнича справа сьогодні стоїть на грані катастрофи, оскільки споруджувані перед нею перепони, що заважають її розвитку, продовжують множитися.

Робота на комп'ютерах створює в деякого хибне уявлення доступності, легкості праці на них, про небов'язковість фахової освіти, а це зумовлює приплив до видавничої діяльності непрофесіоналів, і, відповідно, випуск низькопробної продукції, втрату напрацьованих століттями традицій українського друкарства.

Певним чином поліпшенню справи у видавничій галузі може сприяти благодійництво, спонсорство, але без серйозної допомоги, без втручання держави книговидавцям не обійтись.

«Книга, як і хліб, має бути доступна кожній сім'ї» — таке кредо записане в рішенні представницької Міжнародної конференції «Законодавство в світі книги: шляхи реалізації в Україні рекомендацій Ради Європи», що відбулася у 1996 р. Однак, на жаль, сучасний стан видавничої справи в нашій країні не дозволяє найближчим часом втілити рішення в життя. Про це свідчать сумні факти. Якщо у 1989 р. в Україні на одного мешканця було видано 4 прим. книг, у 1992 р. — 3, то в 1996 — по 0,99¹. Або такі невтішні цифри. За даними Книжкової палати України, в 1995 р.

вийшло друком 6,1 тис. назв книг, тоді як у ФРН — 65 тис., Англії — 80 тис., США — 140 тис.² За даними тієї ж Книжкової палати, на сто українців тепер припадає 7 видань рідною мовою, тоді як, приміром, в Україні на сто росіян випускається 54 видання російською мовою.

Такий стан справ турбує не тільки видавців, а й широкі верстви населення. Надрукувати нині книжку, навіть невеличку за обсягом і скромно оздоблену, — значна проблема, і автор знає те з власного досвіду. Для видання науково-популярного нарису «Ошатність української рукописної книги», приуроченого до 1000-річчя літописання і книжкової справи в Україні, що відзначалося у 1998 р., довелося особисто добувати кошти.

Д. ф. н. М. Тимошик, проаналізувавши підшивки української періодики, зауважив, що «навіть тоном самих заголовків газетних публікацій можна відчутти, як із роками все менше й менше оптимізму приносить вітчизняним книговидавцям і книгорозповсюджувачам дика, не контрольована державою ринкова стихія, в яку тією ж державою бездумно було кинуте все, що вкладається в таке архіважливе і стратегічно сильне поняття, як національна книга — надбання вікової мудрості нашого народу, запорука його самобутності, сили і волі». Дослідник подає деякі з таких заголовків: «За бідну культуру замовимо слово» (В. Бурбан. Вечірній Київ, 1990, 27 жовт.); «Захистити друковане слово» (Літ. Україна, 1991, 4 лип.); «На шляху до остаточного щезання? Доля української книги в суверенній Україні» (В. Чуйков. Літ. Україна, 1993, 9 вер.); «Прощавай, українська книго» (В. Біленко. Сіл. вісті, 1996, 12 лип.); «Закон, якого так довго чекали, доб'є книговиробника» (Києв. ведомости, 1996, 28 авг.)³.

Під кінець 1990 р., коли настала зовсім три-

¹ Тимошик М. Її величність — книга: Історія видавничої справи Київського університету 1834—1999. — К., 1999. — С. 268.

² Видавнича справа в Україні. 1991—1996: Бібліогр. покажчик. — К., 1996. — С. 5.

³ Тимошик М. Її величність — книга. — С. 262—263.

вожна ситуація (ряд видавництв через нестачу паперу, який надходив раніше з Росії, призупинив діяльність), представники творчої, наукової і видавничої еліти, згуртувавшись, надіслали листа до Голови Верховної Ради України і Голови Ради міністрів, який закінчувався такими словами: «Ми звертаємось до Вас, вищих державних діячів України, за допомогою. Захистіть книгу!»⁴. Цей стурбований голос було почуто, видавництва українських книг отримали певні пільги, але не надовго — у 1996 р. їх скасували.

У скрутному становищі опинилися й державні видавництва, котрі впродовж багатьох років задовольняли потребу населення України в художній та науковій літературі, сучасній і класичній. Натомість почали одне за одним виникати приватні невеличкі видавництва, які, не маючи кваліфікованих фахівців видавничої і поліграфічної справи, спрямували свої зусилля на випуск дрібної, але прибуткової друкарської продукції.

Приватні видавництва (скоріше студії) вдаються до комп'ютерної друкарської технології з відносно дешевим обладнанням, розміщеним практично на одному столі, обслуговувати котре може одна людина. Таких видавничих студій тільки у Львові з'явилося близько двох десятків, зокрема «Гердан», «Афіша», «Стрім» (спеціалізуються на випуску різноманітних каталогів, буклетів, проспектів, календарів, етикеток тощо), «Світло й тінь» (випускає в основному фотоальбоми та книги з фотомистецтва), «Галицька брама» (береться за видання підручників і журналів), «Олір» та «Фаріон» (спеціалізуються на випуску поштів, календарів). Лише деякі з них («Афіша», «Брати Сиротинські і К⁰») іноді друкують багатокольорові альманахи з образотворчого мистецтва, науково-популярні нариси про окремих митців і мистецтвознавців. У цілому ж друкowana продукція цих та інших приватних видавництв, що працюють, як правило, без редакторів і коректорів, рясніють грубими граматичними й фактичними помилками, вражають невчитаними та неохайно набраними й поспішно виданими друками. Зате на зголомнілий книжковий ринок пішли партії «анжелік», «амазонок», численні томи детективного читива.

Природно, що державним видавництвам, покликаним випускати художню, навчальну та наукову літературу, яка не дає швидких і великих прибутків, а часто буває збитковою, необхідно було шукати якісь шляхи виживання, виходу з цієї

прикрої ситуації. Отож, заслугоує схвалення ініціатива, зокрема університетських видавництв — «Либідь» при Київському, «Світ» при Львівському і «Основа» при Харківському університетах, до яких приєдналася згодом ще й «Вища школа», — заснувати міжвідомчі бібліотечні серії «Пам'ятки історичної думки України» та «Літературні пам'ятки України» і публікувати в них унікальні праці, значна частина яких тривалий час не видавалася в країні або була недоступна широкому загалу, причому видавати їх великими тиражами. Експеримент виявився вдалим. Вийшли в світ кілька праць М. Грушевського, зокрема «Ілюстрована історія України», в основу якої покладено не діяння князів і царів, а культуру, етнографію, суспільні й правові засади народу; інших авторів: «Історія запорізьких козаків» Д. Яворницького, «Нариси історії України» Д. Дорошенка, «Історія України» І. Крип'якевича, «Історія Слобідської України» Д. Багалія, «Історія України-Русі» М. Аркаса, «Історія української літературної мови» І. Огієнка, «Історія української літератури» (удвох томах) М. Возняка, «Пізнай у собі людину» Григорія Сковороди. Видавництво «Либідь», залишаючись вірним традиційній для нього темі шевченкіани, в ці роки видало ряд творів Кобзаря і книг про нього, зокрема визначним явищем у новітній шевченкіані була публікація книги «Вічний як народ. Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка» (автори О. Руденко та Н. Петренко, передмова акад. І. Дзюби). Видання побудоване, здебільшого, на невідомому або маловідомому архівному матеріалі, багато ілюстроване. У 1999 р. тут вийшов ще один шедевр книжкового мистецтва — монографія сучасного українського вченого-мистецтвознавця і богослова Д. Степовика «Історія української ікони Х—ХХ ст.», яка, по праву, вважається одним із кращих видань 90-х років, відзначена на конкурсах книг найвищими нагородами в Україні й поза її межами.

Звернемо увагу на участь у реалізації названих міжвідомчих бібліотечних серій видавництва «Світ» при Львівському університеті. Впродовж 90-х років тут побачили світ, крім вищезгаданих капітальних праць Д. Яворницького, Д. Дорошенка, І. Крип'якевича, М. Возняка, Г. Сковороди, ще такі наукові монографії і навчальні посібники: «Богдан Хмельницький» та «Історія українського війська» І. Крип'якевича, «Українські Січові Стрільці», «Чому ми хочемо самостійної України» С. Рудницького, «Соціально-економічна географія України» за редакцією О. Шаблія та ін.

Кожне видання вийшло в ошатному оформленні, у належному поліграфічному виконанні, значними тиражами й швидко розійшлося. Здавалося б, шлях книги до українського читача знайдено. Однак загальна фінансово-економічна

⁴ Звертаємось за допомогою: Відкритий лист Голові Верховної Ради України Л. Кравчуку і Голові Ради міністрів В. Фокіну // Друг читача. — 1990. — 13 груд.

скрута в державі продовжувалась, і це призвело до згортання успішно розпочатої книговидавничої справи, до скорочення випуску назв книг, зменшення їх тиражів, до ускладнень з їх реалізацією. «Якщо подібне становище ближчим часом не зміниться, то українська книга може загинути, а це, в свою чергу, матиме катастрофічні наслідки для суспільства в цілому»⁵. Слова ці були сказані директором видавництва «Світ», к. ф. н., доц. Львівського університету І. Мельником у 1996 р., коли видавництво відзначало своє 50-ліття. На жаль, з того часу мало що змінилося. Університетські видавництва, і не тільки вони, змушені припинити випуск унікальних, украй потрібних сьогодні творів.

Постає питання: невже і в третьому тисячолітті залишиться такою ж непродуманою, бездумною політика держави у цій архіважливій сфері нашого буття, якою є книга, воістину хліб наш насущний?

Викликає стурбованість і мистецький рівень, художнє оформлення видавничої продукції. Маємо на увазі літературні твори, наукові дослідження, книги для дітей. Адже вірно сказано: художня форма книги — її візитна картка, бо коли читач заходить до книжкової крамниці, він, насамперед, звертає увагу на ті книги, навіть не за його фахом, які виділяються серед інших своїм «ошатним вбранням». Зацікавити читача покликаний навіть спеціальний елемент книжкової структури — суперобкладинка, яка часто супроводжує видання у твердих оправах для збереження їх від забруднення, а головним чином, для реклами книги. До речі, українська книга здавна виділялася з-поміж інших слов'янських кириличних видань особливою увагою до елементів художнього оздоблення. Це було, зокрема, в період її рукописного існування (XI — перша половина XVI ст.), стародрукованого (друга половина XVI—XVIII ст.) і в новітній час (XIX—XX ст.). Ще в XI ст. Мічка, один з каліграфів т. зв. Архангельського Євангелія 1092 р., виготовленого на Київщині, із захопленням говорив про найбільшу прикрасу цього манускрипту: «А люба заставице». У 1916 р. Ф. Тітов, автор капітальної монографії про друкарню Києво-Печерської лаври, писав: «Але ні в чому так яскраво не виявилась любов і повага давньоруських людей до книги, як у їх бережливості і намаганні якнайкраще прикрасити свої писані книги»⁶. Підтвердженням цих слів можуть слугувати всесвітньовідомі шедеври українського книжкового мистецтва XI ст. — київські кодекси — Ос-

тромирове Євангеліє 1056—1057 рр. та Ізборник Святослава 1073 р. з високохудожніми декоративними прикрасами й мініатюрами, виконаними у барвах і золотом, славнозвісний Київський Псалтир 1397 р. зі 302 філігранно відточеними малюнками, які вдало ілюструють текст книги, або знамените Пересопницьке Євангеліє 1556—1561 рр. — унікальна пам'ятка ренесансної культури в Україні, на якій складають присягу наші президенти.

Багатий мистецький арсенал рукописної книги перейняли й українські стародруки, котрі буквально рясніють декоративними й сюжетними гравюрами-ілюстраціями. До речі, текстові ілюстрації у східнослов'янських стародруках уперше були застосовані саме в Україні — у Крилоському Євангелії Учительному 1606 р. (Івано-Франківщина). Львівський Апостол Івана Федорова був так майстерно видрукуваний і талановито оздоблений, що на надгробній плиті його видавця у Львові було викарбувано: «Друкар книг пред тым не виданых». І в наступні століття (аж до недавнього часу) книга, навіть добротна видана, на високоякісних матеріалах, з численними елементами художнього оздоблення, часто з творами видатних майстрів шрифту, орнаментальних прикрас, сюжетних ілюстрацій, з поміркованою ціною була цілком доступною, безперешкодно знаходила шлях до читача.

На превеликий жаль, нині в художньому оформленні книг, як і в самому їх випуску, відбуваються негативні процеси. Лише вряди-годи видавництвам, зокрема університетським, «Вищій школі» та спеціалізованому видавництву «Мистецтво», вдається опублікувати належні художньо й поліграфічно виконані книги. В більшості видання і художньої, і наукової, і навчальної літератури виходять (як правило, коштом спонсорів) без мистецьких прикмет, в м'яких обкладинках, без ілюстрацій. Спонсорів естетика книги не цікавить, їм подавай прибуток, як від будь-якого продукту народного господарства. Художники-фахівці книжкової справи, яких, до речі, готують Українська академія друкарства (Львів), Українська академія образотворчого мистецтва і архітектури (Київ), Художньо-промисловий інститут (Харків), а також деякі середні художні заклади, змушені шукати роботу будь-де, зокрема у названих вище дрібних приватних друкарських закладах, втрачаючи при цьому набуту академічну кваліфікацію.

З метою здешевлення книговидавничого процесу в царині художнього конструювання та оформлення книги тепер дедалі ширше застосовується сучасна комп'ютерна техніка, яка пропонує широкий спектр послуг: сканування оригіналу, редагування, виконання деяких нескладних

⁵ Мельник І. «Світ відкриває двері у світ» // Книжк. світ. — 1996. — № 2 (5). — С. 3.

⁶ Тітов Ф. Типография Киево-Печерской лавры: Исторический очерк (1606—1616—1721 гг.). — К., 1916. Т. 1. 1606—1616—1721. — С. 20—21.

художніх робіт, ретуш, верстку. Отож, використання комп'ютерної техніки у книговидавничій справі нібито подає незорі перспективи в подальшому розвитку цієї галузі. Однак є й небезпека, зокрема стандартизація розроблених програмістами схем. Робота на комп'ютерному обладнанні створює хибне уявлення доступності, легкості праці на ньому, у т. ч. в царині художнього оформлення, а це зумовлює приплив до видавничої діяльності нефахівців і випуск неякісної продукції.

Сумну нашу розмову про видання і художнє оформлення книг в Україні хотілося б завершити на мажорній ноті. Йтиметься про видання дитячої літератури. Щоб поліпшити бодай якоюсь мірою своє фінансове становище, деякі державні видавництва вдаються до випуску невластивої їхньому профілю дитячої літератури. Оформлені яскраво, барвисто, ці книжки довго не залежуються на полицях крамниць і дають певний прибуток. Випускають їх і такі згадані нами солідні видавництва, як «Либідь», «Світ», «Основа», і деякі інші республіканські та обласні державні видавництва: «Каменярь» у Львові, «Прапор» у Харкові, «Січ» у Дніпропетровську, «Донбас» у Донецьку, «Карпати» в Ужгороді та ін. Але є й спеціалізовані видавництва дитячої літератури, як, наприклад, приватне київське видавництво з кумедною назвою «А-ба-ба-га-ла-ма-га», котре випустило тільки у 1997 р. низку казок: «Івасик-Телесик», «Пан Коцький», «Коза-дереза» тощо, книжки «Білосніжка та семеро гномів», «Улюблені вірші» тощо. Художнє оздоблення й ілюстрації для них виконали талановиті митці Олександр Кошель, Кость Лавро, Оксана Ігнашенко, Вікторія Ковальчук, Олег Петренко та ін.

Однак найбільше уславилося своїми виданнями для дітей видавництво «Веселка». Це найбільше у світі спеціалізоване державне видавництво дитячої літератури, яке за час свого існування випустило для дошкільнят і школярів близько дев'яти тисяч назв книжок загальним тиражем 1 млрд. 100 млн. прим., що експортуються в понад 100 країн світу. В останні роки у видавництві започатковано нові серії, тематичні розділи: «Українське відродження», історична бібліотека для дітей «Золоті ворота», «Гетьмани України», «Кошові Запорізької Січі», «Золота бібліотека учня», «Світочі», «Живиця», «Україна — рідний край», «Перші книжечки дитячого садка», «Казки народів світу».

Чільне місце у виданнях «Веселки» посідає шевченкіана. З часу заснування видавництва побачили світ 44 видання творів Кобзаря загальним тиражем 14 млн. 550 тис. прим. Особливою популяр-

ністю в юних читачів користуються «Кобзар», двотомне видання «Поезії», «Буквар південноруський» 1861 р., який перевидано через 130 років після першої публікації.

Видання «Веселки» відзначаються високими мистецькими якостями, оригінальністю задуму і майстерністю виконання. Особливої привабливості надає їм багатоколірність як зовнішніх елементів книги — обкладинок, так і внутрішніх прикрас — орнаментальних і сюжетно-фігуративних, якими видання буквально рясніють. У багатьох з них образотворчий елемент значно перевищує літературний. До художнього оформлення залучалися й залучаються провідні українські майстри — живописці й графіки В. Касіян, Г. Якутович, А. Базилевич, В. Литвиненко, М. Стороженко, С. Караффа-Корбут, О. Івахненко, Надія Лопухова, В. Юрчишин; майстер народного розпису, народний художник України, лауреат Державної премії ім. Т. Г. Шевченка Марія Приймаченко, а також митці молодшої генерації — О. Семченко, В. Ковальчук, К. Штанко, Ю. Чеканюк, В. Перевальський, С. Артюшенко та ін.

Книжки «Веселки» відзначено багатьма дипломами й преміями на українських та міжнародних конкурсах, виставках. «Веселка» не має видавничих привілеїв, і так само, як і інші видавництва України, перебуває у фінансово-економічній скруті. Не легко їй дається кожна книжка, але вона наполегливо розвиває ділові зв'язки переважно з зарубіжними українськими благодійними організаціями, товариствами й окремими меценатами. Чимало книг, приміром, вийшло й підготовлено до друку в серії «Нашого цвіту — по всьому світу». Частина видань у цій серії, а також деякі поза-серійні книжки виходять за сприяння «Товариства української мови», Інституту модерного мистецтва, хору «Сурми з Чикаго», Фондації родини Фещенків-Чопівських, Анастасії та Іванни Горчинських, сім'ї пані Н. І. Хойницької. Підтримку видавництву надає група діячів української культури з Австралії на чолі з письменником Дмитром Нікітченком, а також родина відомих меценатів з Австралії — Марії та Михайла Гоянів.

Ми назвали лише деяких благодійників, які допомагають «Веселці» триматися на плаву, але, зрозуміло, що таке благодійництво, та ще й з-за кордону, не може вивести з кризового стану вітчизняне книгодрукування, тим більше, коли йдеться про видання капітальних, часто багатотомних художніх творів, наукових досліджень, енциклопедій тощо, які вимагають великих коштів. Без серйозного втручання держави у цю справу не обійтись.

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

7-ма міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології і нові форми співробітництва»

Ця, вже традиційна, конференція відбулася 3—11 червня 2000 р. в м. Судаку (Автономна республіка Крим, Україна) в рамках заходів IFLA. Головний організатор форуму — Державна публічна науково-технічна бібліотека Росії (ДПНТБ), співорганізатори — Міністерство культури і мистецтв України, Міністерство культури Російської Федерації, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Російська державна бібліотека (РДБ, Москва) тощо. Генеральний спонсор — Інститут «Відкритого суспільства» (Росія), спонсори — Міністерство культури РФ, РДБ, Он-лайнний комп'ютерний бібліотечний центр США та ін. Оргкомітет очолив президент Міжнародної асоціації розробників і користувачів електронних бібліотек та нових електронних технологій, президент Міжнародного бібліотечного інформаційного й аналітичного центру, перший заступник директора ДПНТБ Росії, д. т. н. Я. Шрайберг. У роботі форуму взяло участь понад тисячу фахівців із 30 країн (у тому числі 200 з України). Конференція включала майже 50 заходів (пленарних і секційних засідань, семінарів, круглих столів, презентацій). Було прочитано близько 350 доповідей та повідомлень.

Ключові напрями розвитку бібліотек

Підвищену увагу учасників конференції привернули секції «Електронні бібліотеки» та «Корпоративні бібліотечно-інформаційні системи», оскільки проблематика, що розглядалася на них, найбільшою мірою визначає майбутнє бібліотечної сфери. Приємно констатувати лідерство серед інших спеціалістів українських фахівців, які займаються розробкою теоретичних і прикладних проблем створення електронних бібліотек. Л. Костенко та А. Чекмарьов (НБУВ) надали інформацію щодо електронної наукової бібліотеки, вже встановленої на Internet-сервері НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua/eb/>).

Її основні інформаційно-ресурсні складові — електронний каталог (ЕК), загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова», депозитарій електронних версій книг, статей із періодичних видань і авторефератів дисертацій. Технологія формування інформаційних ресурсів цієї бібліотеки має конвеєрний характер і передбачає доповнення бібліографічних записів ЕК рефера-

тами наукових видань України й наступне повнотекстове розширення реферативної БД. Із назв доповідей російських колег можна зробити висновок, що сьогодні вони знаходяться на етапі проектних розробок: «Пошукаємо джерела ідеї електронної бібліотеки в Біблії і Корані» (Ю. Столяров, Московський державний університет культури), «Електронні бібліотеки в Росії: програмна стратегія і проектна тактика» (Я. Шрайберг, ДПНТБ Росії), «На шляху до електронної бібліотеки» (О. Лаврьонова, РДБ).

Однак, віддаючи належне результатам, отриманим українськими фахівцями в цьому ключовому напрямі розвитку книгозбірень, слід відзначити суттєве відставання від російських колег у створенні корпоративних бібліотечно-інформаційних систем (БІС). Це спричинено відсутністю в Україні національних форматів представлення бібліографічних записів у комп'ютерній формі. В Росії розробка та розвиток загальнодержавних комунікативних форматів провадиться з 1992 р. (після появи здійсненого фахівцями ДПНТБ перекладу методичних матеріалів IFLA з використання міжнародного комунікативного формату UNIMARC). Основний результат цих робіт — UNIMARC та UNIMARC/Authorities, які на початку 1998 р. стали нормативними актами (ознайомитися з ними можна на Web-сервері Російської національної бібліотеки (РНБ) — <http://www.nlr.ru/>). Завдяки наявності RUSMARC і цілеспрямованій діяльності щодо його впровадження досягнуто інформаційну сумісність електронних бібліографічних ресурсів російських бібліотек, що дало змогу розпочати реалізацію ряду проектів корпоративної взаємодії. До того ж, на основі RUSMARC Російською книжковою палатою розроблено галузевий стандарт «ОСТ 29. 131-98: Стандарт отрасли: Издательская и книготорговая библиографическая информация». Він забезпечує бібліографічну сумісність об'єктів книжкового ринку з бібліотеками. Можна без перебільшення стверджувати: сьогодні в Росії відбувається процес становлення єдиного інформаційно-бібліотечного простору як складової частини світової інфраструктури. Досягнення якісно нового рівня функціонування книгозбірень здійснено еволюційним шляхом — послідовною копіткою працею зі створення та впровадження методик і правил ком-

п'ютерної каталогізації, гармонізованих з рекомендаціями IFLA та стандартами ISO.

Матеріали конференції свідчать, що в РФ як на федеральному, так і на регіональному рівнях реалізується кілька десятків проектів корпоративної взаємодії бібліотек. Серед них відзначимо вже впроваджені проекти створення та розвитку Російського зведеного каталогу (ЗвК) науково-технічної літератури (НТЛ), інформаційно-аналітичної системи (ІАС) «Наука Росії», роботи ДПНТБ Сибірського відділення РАН (СВ РАН) (Новосибірськ) щодо інтеграції територіально розподілених БД на основі використання телекомунікаційного протоколу Z39.50. Найвідомішим з них є проект формування російського ЗвК НТЛ, який реалізується ДПНТБ Росії вже понад 10 років (ресурси цього каталогу доступні для користувачів через Internet (<http://www.gpntb.ru/>)). У рамках названого проекту здійснюється децентралізована підготовка й централізована підтримка адресно-бібліографічної БД з відомостями про сукупний фонд книг та періодичних видань з природничих і технічних наук, медицини й технічного господарства. Щорічне поповнення бази — 30 тис. записів, кожен з яких, окрім бібліографічного опису документа, містить коди організацій-фондоутримувачів. Традиційно тісна співпраця Бібліотеки з природничих наук РАН (БПН РАН) та книгозбірень академічних інститутів дала змогу реалізувати на корпоративних засадах ІАС «Наука Росії» (наук. кер. роботи — д. т. н. М. Кальонов). Її ІР містять відомості про російських учених, їхні публікації та пристатейну бібліографію. Підготовка даних для системи здійснюється в академічних інститутах, а їх централізоване опрацювання — в БПН. Текстову версію системи, за допомогою якої проводиться пошук у масивах персоналій і публікацій (окремо чи сумісно), представлено на її Internet-сервері (<http://den/igex.ru/>). Апробованим є й підхід до інтеграції розподілених БД із використанням відповідних телекомунікаційних протоколів, що послідовно розвивається в СВ РАН. Про це, зокрема, зазначається в доповіді М. Мазова (Новосибірськ) «Досвід побудови розподіленої інформаційної системи на базі протоколу Z39.50».

Заслуговує на увагу і робота зі створення Корпоративної мережі публічних бібліотек столиці РФ, що фінансується урядом Москви (наук. кер. — д. т. н. Я. Шрайберг). Вищезгаданий проект передбачає подальшу модернізацію публічних бібліотек на корпоративних засадах із використанням інформаційних і телекомунікаційних технологій, напрацьованих, насамперед, у ДПНТБ Росії (у т. ч. програмної системи «ІРБИС» з модулем підтримки протоколу Z39.50). Принципова особливість концептуальних засад проекту — інтеграція провідних публічних книгозбірень з федераль-

ними бібліотеками та інформаційними центрами, що дозволить у перспективі створити в Москві бібліотечно-територіальний комплекс нового типу — інформаційний технополіс.

Формування фондів

Важливість проблематики формування і забезпечення збереження бібліотечних фондів відбилася в значній кількості доповідей та повідомлень учасників конференції. Особливо зацікавила інформація Г. Попова стосовно запропонованої Центральним колектором наукових бібліотек (Москва) Internet-технології комплектування книгозбірень продукцією російських видавництв (комплектують 1130 бібліотек, у тому числі 1114 — в Росії і 16 — у країнах СНД). Ця технологія базується на використанні в телекомунікаційному режимі бібліографічних записів зведеного тематичного плану випуску літератури, котрий підтримується в актуальному стані на Web-сервері колектора (<http://www.cknb.ru/>). Бібліотекам така технологія забезпечує отримання разом із книгами й відповідних бібліографічних записів, зменшення витрат на опрацювання документів, оперативне їх одержання і можливість планування розвитку фондів. Видавці ж зацікавлені в системі книгорозповсюдження, оскільки вона дозволяє шляхом встановлення зворотного зв'язку «покупець — видавець» планувати тиражі видань й гнучко реагувати на попит ринку. Створюється конвеєрна технологія «автор — видавець — книгорозповсюдjuвач — бібліотека — користувач», зароджується єдиний інформаційний простір системи документних комунікацій. Передумовою ж цього, як зазначалося, стало використання бібліотеками й іншими суб'єктами книжкового ринку єдиного комунікативного формату бібліографічних записів.

Розглядалися на конференції й питання ретрокаталогізації та ретроконверсії карткових каталогів. Перша з них передбачає створення комп'ютерної версії бібліографічного запису документа після його перегляду de visu, друга — переведення в електронну форму наявних на картковій картці елементів бібліографічного опису. В нашій державі поширилася ретрокаталогізація, що використовується рядом провідних бібліотек у рамках програми створення Національної бібліографії України. Тому доцільно висвітлити досвід колег, які займалися ретроконверсією. Цей процес передбачає сканування каталожних карток, розпізнавання графічної інформації, занесення її у відповідні поля згідно з RUSMARC, завантаження отриманих записів у БД і представлення її в Internet. За такою технологічною схемою фірма PROSOFT (Москва) здійснює ретроконверсію каталогу РНБ, а компанія «Гипер» (Москва) — каталогу Всеросійської державної бібліотеки іноземної літерату-

ри ім. М. І. Рудоміно (ВДБІЛ). Представники названих установ надали інформацію учасникам конференції стосовно завершення в стислий строк перших етапів пілотних проектів ретроконверсії (сканування великих масивів каталожних карток) і висловили впевненість щодо успішного проведення наступних етапів роботи. Однак деякі сумніви з'явилися після доповіді Т. Кирюшкіної (ВДБІЛ) «Ретроконверсія та еволюція правил каталогізації», де обґрунтовується теза про безумовну необхідність залучення до ретроконверсії каталогізаторів.

Серед доповідей, де йшлося про забезпечення збереження бібліотечних фондів, особливої уваги заслуговує інформація О. Віслога (РДБ) про проект створення CD-ROM копій історико-культурних фондів, спонсором якого виступила Бібліотека Конгресу США. БК поставила РДБ функціонально повний комплекс обладнання для сканування документів, програмної обробки отриманих файлів і їх запису на компакт-диски (вартість комплексу — близько \$ 100 тис.). Сканування здійснюється за допомогою цифрових камер з розподільною здатністю, що забезпечує можливість подальшого високоякісного поліграфічного відтворення раритетів. Комплект компакт-дисків передається БК, котра має право використовувати їх у наукових, освітянських і культурологічних цілях. Права інтелектуальної власності на створену інформаційну продукцію залишаються за РДБ.

Інформаційне обслуговування

Електронні ІР широко використовуються в практичній діяльності бібліотек. Читачам надається доступ до ЕК, БД на компакт-дисках і, поки що обмежених за обсягом, фондів електронних документів. Новими в напрямі інформатизації бібліотек є досягнення російських колег у галузі електронної доставки документів (ЕДД), яка передбачає пошук бібліо-графічної інформації в бібліотечних каталогах через Internet, дистанційне замовлення потрібних першоджерел, створення їх текстових чи Image-копій і передачу останніх абонентам електронною поштою чи за допомогою FTP-серверів книгозбірень. Про вагомість результатів російських бібліотек у наданні своїм віддаленим користувачам електронних копій статей із серіальних видань і фрагментів книг свідчить наявність у програмі конференції такого заходу, як круглий стіл Асоціації служб ЕДД, заснованої на початку 2000 р. у Москві (співзасновники — Бібліотека РАН, БПН РАН, Інститут наукової інформації із суспільних наук, «ВИНИТИ», РДБ, ДПНТБ Росії, ДПНТБ СВ РАН, Всеросійська патентно-технічна бібліотека і Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека). В. Глухов («ИНИОН») всебічно проаналізував питання обслуговування читачів цієї установи у новому елек-

тронному середовищі, юридичну та фінансову засади співробітництва, організаційну схему доставки електронних копій документів, досягнення технічної і технологічної сумісності між членами Асоціації й констатував ряд проблем, що потребують розв'язання (нерівномірність потоків запитів, збої в роботі телекомунікаційних систем, відсутність правових основ у разі надання електронних копій). В Україні ЕДД практично не використовується, що спричинено, насамперед, податковим тягарем, який робить цю платну послугу збитковою для бібліотек. Сподіваємося: подоланню цієї завади сприятимуть внесені в першій половині 2000 р. поправки до Закону України від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість». Адже сьогодні при незначних асигнуваннях на комплектування бібліотек ЕДД може стати одним з головних джерел задоволення інформаційних потреб (ІП) суспільства в документній інформації.

Окремо зупинимося на використанні в бібліотеках електронних журналів світового наукового співтовариства. Одну з найсучасніших форм такого інформаційного сервісу презентувала фірма Bell & Howell Information and Learning. БД цієї фірми, відомі під назвою ProQuest, розкривають зміст кількох тисяч електронних журналів і забезпечують вихід на повні тексти статей, що дозволяє користувачу спочатку здійснити бібліографічний пошук по всьому масиву журналів, а потім отримати першоджерело. Робота з електронною продукцією згаданої фірми може провадитися через Internet і шляхом придбання відповідних компакт-дисків. Слід констатувати високий науково-технічний рівень розглянутої системи доступу до електронних журналів і рекомендувати її для поширення в Україні. Але необхідно застерегти вітчизняних фахівців від пропонованих нам застарілих технологій, які передбачають замість пошуку потрібної інформації послідовний вибір журналу, року його видання, номера (випуска) і ознайомлення зі змістом конкретного номера.

Спеціальні заходи

У рамках форуму проведено звітно-перевиборчу конференцію Міжнародної асоціації розробників і користувачів електронних бібліотек та нових інформаційних технологій (ЕБНІТ). Президентом обрано першого заступника директора ДПНТБ Росії Я. Шрайберга, виконавчим директором — начальника відділення цієї бібліотеки Б. Маршака, віцепрезидентом асоціації — заступника генерального директора НБУВ А. Чекмарьова.

За підтримки асоціації ЕБНІТ на конференції було організовано науково-практичний семінар, присвячений пам'яті основоположника пакета ІПС CDS/ISIS Джіампаоло дель Біджіо. Його головна праця, створена під час роботи в ЮНЕСКО, сьогодні є найпоширенішою в світі системою для

автоматизації бібліотек, архівів та музеїв і використовується у понад 20 тис. організацій і установ. Нині справу Д. дель Біджіо продовжує Девід Сторті, який висловив намір провести в рамках 8-ї міжнародної конференції «Крим-2001» спеціальний семінар дистриб'ютерів і користувачів CDS/ISIS з усіх континентів для консолідації й інтеграції їх зусиль щодо розвитку і поширення цього безоплатного ліцензійного програмного пакета.

Під час роботи форуму працювала постійно діюча виставка «Бібліотечні системи, інформаційна та видавнича продукція». Найбільшим був стенд ДПНТБ Росії, на якому демонструвався широкий спектр компакт-дисків з електронними ІР бібліотеки, її видавнича продукція й остання версія програмної системи «ІРБИС».

Особливу увагу учасників заходу викликали і стенди фірми Bell & Howell Information and Learning та РНБ (С.-Петербург), де було представлено, зокрема, друковані й електронні версії RUSMARC та баз авторитетних даних.

Отже, в Україні і державах СНД завершився перший етап інформатизації бібліотек, якому притаманне створення автономних автоматизованих систем. Російські бібліотеки почали розв'язання проблеми сітьової інтеграції й формування єдиного інформаційно-бібліотечного простору як компонентів світової інформаційної інфраструктури. В нашій державі цей процес гальмується через відсутність загальноприйнятих форматів подання бібліографічних записів у комп'ютерній формі. Щоб вирішити «форматне» питання, потрібно усвідомити його ключову роль для розвитку бібліотечної справи й спільними зусиллями, насамперед національних бібліотек і відділу бібліотек та інформаційних мереж Міністерства культури і

мистецтв України, виробити методичні рішення з впровадження в нашій країні MARC-сумісних форматів.

У процесі проведення робіт з інформатизації книгозбірень слід надати певних пріоритетів створенню електронних бібліотек — напряду, де Україна має сьогодні певне лідерство. Доцільно, зокрема, здійснити організаційні заходи щодо розробки та нормативного закріплення положень, згідно з якими комп'ютерні версії документів організацій і установ мають передаватися у відповідні відомчі бібліотеки для депозитарного їх зберігання й використання на узгоджених з інтелектуальними власниками умовах.

Сьогодні кардинально змінилися критерії оцінки практичних результатів інформатизації бібліотек. Говорити про них можна лише в тому разі, якщо відповідні розробки відобразатимуться на Web-серверах книгозбірень. Красномовність доповідачів на форумах будь-якого рівня вже не може компенсувати відсутність посилань на Internet-версії інформаційних систем. Тому українським бібліотекам необхідно звернути увагу на питання створення Web-серверів і представлення на них власних ІР.

Леонід Костенко,

к. т. н., керівник Центру бібліотечно-інформаційних технологій,

Тетяна Павлуша,

к. п. н., заввідділом загального бібліотекознавства,

Анатолій Чекмарьов,

к. е. н., заст. генерального директора НБУВ

До 200-річчя першої публікації «Слова о полку Ігоревім»

25 травня 2000 р., в Дні святкування слов'янської писемності, у відділі стародруків та рідкісних видань (ВСРВ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського відбулися книгознавчі читання до 200-річчя першої публікації «Слова о полку Ігоревім».

Створене в кінці XII ст., «Слово» почало нове життя після першої публікації в 1800 р. Рукопис поеми, що згорів у московській пожежі 1812 р., був єдиним списком цієї визначної пам'ятки давньоруської літератури, і першому виданню судилося замінити оригінал. З часу відкриття (90-ті роки XVIII ст.) і опублікування твір набув слави неперевершеного зразка давнього поетичного мистецтва, одного з найважливіших джерел вивчення мови, історії, суспільних відносин, естетичних уявлень, релігійних вірувань, військової справи тощо. Протягом двох століть здійснено понад тисячу видань самого тексту пам'ятки та літератури про неї. Однак багато невирішених питань залишається — і проблема хронології, і реконструкція «Слова» в рамках його первісного вигляду, і тлумачення т. зв. «темних місць», географічна прив'язка, визначення авторства. Так, ім'я автора невідоме, але в його безіменності — весь народ.

У книгознавчих читаннях взяли участь науковці, бібліотечні співробітники найбільших київських бібліотек, музеїв, викладачі й студенти Київського національного університету культури та мистецтв, учителі. «Слово» продовжує хвилювати й залучати до розкриття своїх таємниць нових дослідників.

Розпочав читання, висвітливши зміст, історію описаних у творі подій, значення пам'ятки, генеральний директор НБУВ, академік-секретар Відділення філософії, історії та права НАН України О. С. Онищенко, який надалі й вів засідання. Він наголосив на філософсько-світоглядних установах, закладених у «Слові» як явищі української культури. Доповідач навів варіанти тлумачення назви твору, нагадав про його підробки, висловив припущення, що автором тексту цілком могла бути жінка, зокрема Єфросинія Ярославна, дружина Ігоря Святославича. На думку О. Онищенко, адекватний переклад «Слова» ще не створено, тому побажав молодим слухачам успіхів на цій ниві.

Директор Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, чл.-кор. НАН України В. Г. Склярєнко виголосив доповідь «Темні місця в «Слові о полку Ігоревім». Учений має значний досвід укладання етимологічних словників, багато

займався праслов'янською акцентологією, що й дало йому змогу звернутися до тлумачення т. зв. «темних місць» — незрозумілих виразів у поемі. Всього ним написано 40 таких мовознавчих сюжетів, з трьома з них він ознайомив присутніх: «свисть звѣринь въ стазби»; «и схоти ю на кровать, и рекъ»; «ни хытру, ни горазду, ни птицю горазду». Детально ознайомитися з трактовкою В. Г. Склярєнка можна на сторінках академічного журналу «Мовознавство» (1998, № 1; 1999, № 2/3, № 6; 2000, № 2/3).

Гостя з Чернігова, заввідділом Історичного музею С. О. Половникова розповіла про рукопис перекладу українською мовою «Слова о полку Ігоревім» М. О. Максимовича (фонд В. В. Тарновського). Рукопис датовано 1855 р. Однак відсутність у музеї друкованого видання «Слова» 1857 р., де було опубліковано переклад М. О. Максимовича українською мовою, не дозволяла порівняти ці два тексти. Вважалося, що вони ідентичні. Проте порівняння рукопису з перекладом Максимовича за виданням Л. Махновця 1967 р. переконало, що існують суттєві розбіжності навіть у структурі тексту (15 розділів у рукописі і 20 у друкованому виданні), тобто музей володіє невідомим у науці першим, можливо, варіантом українського перекладу Михайла Олександровича. Доповідачка показала фото титулу, повідомила про виготовлення нею рукописної копії з оригіналу Максимовича, наголосила на необхідності публікації даного тексту перекладу.

С. н. с. ВСРВ Бібліотеки к. і. н. Є. В. Рукавіцина своє повідомлення присвятила примірнику першого видання «Слова», який належав Київському митрополиту Євгенію Болховітінову, а нині зберігається у відділі (Гр. 1570). На титулі й сторінках цієї книжки є декілька історико-лінгвістичних приміток власника, які відносяться до початку XIX ст. (опубліковані Л. Махновцем, С. Масловим). Зокрема, одна з них стосується походження рукопису «Слова». Оскільки Болховітінов був у близьких стосунках з видавцями, то його пояснення узгоджується з версією О. Мусіна-Пушкіна.

Науковці Інституту матеріалознавства НАН України Л. Ф. Дубиківський та Г. М. Охрименко вважають, що давня писемність перейшла в тайнопис, і читати давні слов'янські тексти потрібно, надаючи кожному звуку-букві певного значення.

Зав. редакційно-видавничим відділом НБУВ,

к. і. н. Н. Г. Солонська у своїй доповіді «Книжкова культура XI—XII ст. і коло читання Ярославни, героїні «Слова о полку Ігоревім», розвила ідею, висловлену О. С. Онищенком, щодо можливого авторства новгород-сіверського князя Ігоря Олеговича. Обґрунтовуючи свої висновки на літописах та іншій джерельній літературі, дослідниця створює гіпотетичну модель особистості Єфросинії, дочки галицького князя Ярослава Осмомисла. Ї вона, і її брат Володимир одержали добру освіту. Власна бібліотека, привезена княгинею із Галича, поповнювалася власноручно переписаними книгами. Була добре укомплектована й місцева монастирська бібліотека, що відбивало книжну культуру епохи, в якій жила жінка, котру оспівав автор «Слова».

У ВСРВ упродовж десятиріч склалася цікава збірка, своєрідна колекція видань «Слова о полку Ігоревім» і матеріалів про нього, що була представлена на виставці. Видання поеми та її дослідження зберігаються також в основних фондах, у гуманітарному залі й в Інституті рукопису, який теж підготував до ювілею виставку книжок і, головне, рукописів дослідників «Слова».

Екскурсію по виставці у ВСРВ провела його завідувача, к. і. н. Г. І. Ковальчук. Усього представлено 60 книжок, з них понад половина — видання самої поеми. Гордістю колекції є три примірники першого видання «Слова» 1800 р. Нагадаємо, що на сьогодні в бібліотеках та приватних колекціях відомо 70 екземплярів з 1200, виданих у Москві 200 років тому О. І. Мусінім-Пушкінім.

Усі 70 збережених примірників, безперечних раритетів, обліковано й введено до наукового обігу. Зокрема наші три примірники описав свого часу С. І. Маслов у статті «Киевские экземпляры «Слова о полку Игореве» в издании А. И. Мусина-Пушкина», опублікованій у «Трудах отдела древнерусской литературы» (1954. — Т. 10. — С. 251—254). Надалі цю інформацію в тій чи іншій формі було розкрито в різних публікаціях, у т.ч. Л. Дмитрієвим в «Истории первого издания «Слова о полку Игореве», де один із київських примірників відтворено фототипічно.

У відділі зібрано й представлено на виставці основні, теж рідкісні, передруки «Слова» першої половини XIX ст. Серед них — видання письменника, державного діяча, члена Російської Академії Наук Олександра Семеновича Шишкова 1805 р. (в кн. «Сочинения и переводы, издаваемые Российской Академией», ч. 1), повторене 1826 р. (Собрание сочинений и переводов адмирала Шишкова, ч. 7); Якова Пожарського в петербурзькому виданні 1819 р., здійсненому коштом М. П. Румянцева; друге видання Миколи Федоровича Граматіна (1823 р., Москва), з кращої тогочасної друкарні С. Селівановського; «Пѣснь о полку Иго-

ревѣ, сложенная въ концѣ XII-го вѣка на древнемъ русскомъ языкѣ. Издана съ переводомъ на нынешній языкъ Профессоромъ Русской Словесности Михаиломъ Максимовичемъ для своихъ слушателей» (К., 1837); публікація І. П. Сахарова в ч. 5 «Песни русского народа» (СПб., 1839); Д. М. Дубенського (М., 1844).

Із поетичних перекладів найдавнішим на виставці було видання 1807 р., підготовлене почесним членом Харківського університету, колишнім ад'ютантом графа М. Румянцева О. О. Паліцинім. Книга вийшла в Харкові, надрукована в університетській друкарні. Серед віршованих перекладів середини XIX ст. помітним явищем було чудове ілюстроване видання «Игорь князь Сѣверскій: поэма / Переводъ Николая Гербеля. Изданіе второе» (СПб., 1855).

Однак на початку XIX ст. «Слово о полку Ігоревім» перекладалося не лише російською мовою. У відділі є невеличке рідкісне видання Вацлава Ганки, чеського письменника, філолога й перекладача, випущене в Празі 1821 р. Текст паралельно подано чеською та давньоруською латинськими літерами і в кінці надруковано німецький переклад твору також В. Ганки.

Переклад «Слова» французькою мовою з'явився в Москві, у друкарні А. Семена 1823 р., підготовлений Н. Бланшардом «с присовокуплением двух баллад, взятых из Жуковского...».

Приблизно у той же час з'являються друком перші наукові розвідки, що пояснюють т. зв. «темні місця» в «Слові о полку Ігоревім». Так, у журналі «Вестник Европы» за 1821 р., № 21, опубліковано кілька нарисів Петра Григоровича Буткова «Нечто к слову о полку Игоря», де він коментує «темні місця», пропонує нове прочитання певних виразів, наводить паралелі з фінськими мовами. Пізніше опубліковано представлені на виставці праці П. Ваденюка «Темное мѣсто въ «Словѣ о плѣку Игоревѣ» // [Сборник археологического Института. — 1880. — Кн. III. — С. 140—144]; «Темны мѣстця въ «Словѣ о плѣку Игоревѣ». Пояснив Ом. Партыцкій, проф. малорусского языка и литературы при учительскихъ семинаріяхъ у Львовѣ. Передрукъ зъ «Зорѣ». - Львів: зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка, 1883».

Серед найхарактерніших досліджень 30-х років — брошура Степана Васильовича Руссова «О подлинности Древняго Русскаго стихотворения, извѣстнаго под названіемъ: Слово о Полку Игоревѣ, Игоря Святославля, сына Ольгова» (СПб., 1834). На виставці представлено останню статтю М. О. Максимовича з циклу публікацій «Пѣснь о полку Игоревѣ, критическій разборъ изъ лекцій о Русской Словесности, читанныхъ 1835 года въ Университетѣ Св. Владиміра Ординарнымъ Профессоромъ М. А. Максимовичемъ» (СПб., 1837).

Із перекладів «Слова о полку Ігоревім» XIX ст.

українською мовою в експозиції був і «Кобзарь Тараса Шевченка (типомъ четвѣртимъ). Коштомъ Д. Е. Кожанчикова» (СПб., 1867), де вперше опубліковано шевченківський переклад «Плачу Ярославни»; видання розмовною тогочасною мовою в перекладі В. А. Кендзерського (Кременчук, 1874); поетичний переклад «Слова» Панаса Мирного (К., 1914), історико-літературний нарис про давню поему з фундаментального дослідження М. С. Грушевського «Історія української літератури», Т. II (К.; Л., 1923).

Окрасою виставки були кращі видання твору, випущені в ХХ ст. Серед них подарункове видання великого формату з чудовими кольоровими ілюстраціями в палехському стилі (вид. «Academia», 1934). Давньоруський текст підготовлено до друку В. Ржигой і С. Шамбинаго, написаний та ілюстрований палехським майстром Іваном Голіковим. Привертають увагу мініатюрні видання поеми, надруковані в Ярославлі у 1971 р., Новосибірську й Кемерово — в 1984, Москві — у 1986.

До послуг дослідників і наукові видання «Слова», з ґрунтовними коментарями й перекладами, серед них дослідження А. С. Орлова, С. І. Маслова, Д. С. Лихачова, Л. А. Дмитрієва, «Словарь-справочник «Слова о полку Игореве» в шести томах та енциклопедія «Слово о полку Игореве» в литературе, искусстве, науке» М. Г. Булахова. Добре відомі науковцям прекрасні українські видання: «Наукова думка» випустила в 1967 р. унікальний збірник, підготовлений Л. Махновцем «Слово... і його поетичні переклади та переспіви»; «Дніпро» в 1977 — видання кишенькового формату з двох книжок: перша — «Слово» давньоруською мовою.

Підготовка тексту і примітки В. Німчука, писаний текст А. Відоняка, ілюстрації Г. Якутовича. Друга книжка — переклади «Слова» українською (М. Рильський), російською (М. Рилєнков) та білоруською (Янка Купала) мовами; видання «Радянської школи» (1986), підготовлене О. Мишаничем, ілюстрації, макет і художнє оформлення В. Лопати.

З огляду на непересічне значення твору в становленні слов'янських літератур, що є також внеском у скарбницю світової літератури, підкреслюючи закладені в ньому ідеї миру й гуманізму у формуванні світової духовної культури, враховуючи широку міжнародну відомість цієї пам'ятки і той вплив, яку вона, поряд з іншими найвеличнішими творами давніх літератур, продовжує здійснювати на світовий літературний процес, ЮНЕСКО в 1983 р. своєю постановою закликала наукову та культурну громадськість усіх держав — членів цієї поважної міжнародної організації — широко відзначити 800-річний ювілей «Слова о полку Игоревім».

Багато років воно привертає увагу істориків, географів, мовознавців, поетів, художників. В історію світової літератури «Слово» ввійшло як видатна пам'ятка, створена творчим генієм наших предків. Незначну в давній вітчизняній історії військову поразку новгород-сіверського князя перетворено талановитим поетом у величезну духовну перемогу.

*Галина Ковальчук,
к. і. н., заввідділом стародруків та
рідкісних видань НБУВ*

«Слово о полку Игоревім».
Текст і примітки
О. О. Потебні. 1914.
Титульна сторінка

«Давньоруські воїни».
Малюнок Н. Гончарової
до німецького видання
«Слова». 1923

© Ковальчук Г. І., Київ, 2000

Стажування молодих українських викладачів у США за Програмою ім. Фулбрайта

Проблеми одержання освіти, зокрема додаткової, якісного кадрового забезпечення бібліотечної галузі стоять у нашій країні сьогодні як ніколи гостро.

НБУВ уже неодноразово порушувала ці питання і надалі триматиме їх під своєю прискіпливою увагою. Свідченням цьому є й запрошення виступити перед бібліотечною громадськістю Києва американську вчену, доктора наук, професора із США пані Марту Богачевську-Хом'як*, яка нині представляє Центр міжнародних обмінів у галузях освіти та науки (International Educational Advising Center)**, Програму ім. Фулбрайта***.

У США, де функціонують різного рівня бібліотеки—інформаційні центри, бібліотечних працівників готують до роботи як фахівців інформаційних структур, про нагальну необхідність чого вже було заявлено на міжнародних наукових конференціях, робочих нарадах і семінарах, що останнім часом проводить НБУВ.

Технологія підготовки фахівців нової форми в Україні потребує суттєвого вдосконалення, психологічної переорієнтації, нових концептуальних підходів викладання.

Америка пропонує свій варіант навчальної системи перепідготовки.

* Марта Богачевська-Хом'як народилася у Львівській обл. в сім'ї адвоката. З 1940-х років мешкає в США. Закінчила Пенсільванський університет, аспірантуру в Колумбійському університеті, де в 1968 р. захистила докторську дисертацію з історії російської філософської думки ХІХ ст. Майже 25 років викладала історію в університетах Нью-Йорка, Нью-Джерсі, Вашингтона, в Гарвардському університеті, вела дослідницьку програму в Національному фонді сприяння гуманітарним наукам у Вашингтоні, читала курси з історії України в університеті ім. Джорджа Вашингтона, лауреат престижних американських премій. Автор багатьох наукових праць, активний учасник численних наукових конференцій. Керує однією з перекладацьких програм.

** Центр Міжнародних обмінів у Галузях Освіти та Науки (International Educational Advising Center), кімн. 203, вул. Володимирська, 60. Київ, 01033.

Тел.: (044) 221-31-92 / 224-73-56.

E-mail: accels@accels.kiev.ua.

*** Офіс Програми ім. Фулбрайта: кімн. 219, вул. Мельникова, 63, Київ, 04050.

Тел. / факс: (044) 213-92-79.

E-mail: fulbrigh@carrier.kiev.ua

Пані Марта Богачевська-Хом'як детально ознайомила присутніх у залі Вченої ради НБУВ з Програмою стажування молодих викладачів вищих навчальних закладів (Inter Faculty Development Program) на 2001—2002 рр., мета якої сприяти розвитку і подальшому зміцненню співпраці між університетами США та України.

— Молоді викладачі, — зазначила п. професор, — мають можливість підвищити свій професійний рівень і набути практичний досвід нових методик викладання й планування навчального процесу. Стипендіати JFDP відвідуватимуть курси, проводитимуть дослідницьку роботу, пробуватимуть свої сили у читанні лекцій в університетах США. Гранти (на конкурсних засадах) надаються викладачам суспільних і гуманітарних наук на один рік.

Програма заснована та фінансується Бюро у справах освіти й культури Держдепартаменту США (ECA). Американська рада зі співробітництва в галузях освіти та вивчення мов (ACTR / ACCELS) перебрала на себе загальну координацію Програми, здійснює матеріально-технічну підтримку стипендіатів, допомагає їм після повернення додому: фінансує науково-дослідницьку діяльність на батьківщині, видання підручників і посібників, участь у конференціях та семінарах. Тобто, сприяє реалізації інтелектуального потенціалу. Один раз у три роки найкращим випускникам надається грант.

Пані М. Богачевська-Хом'як підкреслила, що кандидати мусять мати українське громадянство, викладати у ВНЗ, професійний досвід роботи має бути не менше двох років; претендент повинен вільно володіти англійською мовою; відповідати вимогам для отримання візи J-1.

Серед пріоритетних галузей у конкурсі на 2001—2002 рр. названо й бібліотечну справу та інформаційні дисципліни, що становить для нашої аудиторії особливий інтерес.

Прискіплива увага звертається на процеси каталогізації, підготовку бібліографа-інформатора, на мистецтво налагоджувати зв'язки між бібліотеками і вміння використовувати їх досвід, освоєння новітніх технологій, збереження документів, мікрофільмування тощо.

Присутнім було цікаво знати, які проблеми зараз особливо хвилюють бібліотекарів США. Але відповідь здивувала: комплектування, відбір

У перерві між засіданнями міжнародної наукової конференції «Бібліотеки — центри науково-інформаційних ресурсів XXI століття» (НБУВ, 2000 р.).

Зліва направо: директор ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, д. і. н. Л. Крушельницька; генеральний директор НБУВ, акад. НАН України О. Онищенко; проф., д-р наук М. Богачевська-Хом'як

літератури для тривалого зберігання і ... знищення тієї видавничої продукції (звичайно, не актуального попиту), для якої не вистачає місця для розстановки, засобів для збереження. Американські бібліотеки нині вже перебувають у тій стадії, коли від перевантаження не рятують ані рухливі полиці, ані провітрювання.

Одна з перспективних тенденцій — дедалі більше поєднання функцій бібліотек та архівів. Спільні бази даних — давня мрія всіх дослідників, підкреслила п. Марта.

Про високу культуру американського суспільства свідчить увага всіх його громадян і уряду до бібліотек, усвідомлення їх значущості для загального процвітання. Скажімо, бібліотекарі, які працюють в університетських книгозбірнях, мають таку ж зарплату, як і професори ВНЗ, оскільки бібліотечні працівники суттєво сприяють науково-дослідному і навчальному процесам. Тобто, в США статус бібліотекаря наукової бібліотеки прирівняний до наукового співробітника (до речі, нагадаємо, це питання неодноразово порушувалося НБУВ на різних рівнях та нарадах, письмово закріплено в резолюціях міжнародних конференцій).

Невипадково багато відомих американських учених-гуманітаріїв, зокрема філологів, істориків, архівістів, починали свій шлях у науку саме як бібліотекарі. Наша гостя звернула увагу присутніх на сучасні тенденції в американському суспільстві. Йдеться про інтердисциплінарність. Так, науковці одразу мають кілька спеціалізацій одночасно. Скажімо: історик + архівіст + археолог.

М. Богачевська-Хом'як — розважлива людина і має колосальний досвід викладацької роботи, працювала з різними аудиторіями, й тому вона розуміє той бар'єр, який доведеться долати українським фахівцям. І не тільки молодим. Останнім,

може, буде легше, з огляду на вік. Але й їм дуже складно бачити себе в умовах проходження конкурсу, власне екзаменації-тестування. Десь глибоко в свідомості живе сподівання на банальну дитячу казочку, що «хтось» прийде і відкриє талант, як геолог відкриває плодоносне родовище у пластах землі. Американці звикли відстоювати себе, змагатися за право працювати в кращих установах.

Нашій молоді взяти участь у конкурсі, шансу його виграти нерідко заважає і невміння стисло, випукло, яскраво, вигідно сформулювати суть ідеї, свою думку, яка могла б зацікавити оточуючих чи керівника проекту, фонду. Це часто не дає змоги отримати грант. У підсумку виходить, що Україна на сьогодні подає найменше заявок на участь у різних міжнародних проектах, зокрема й Фулбрайта. На заваді стоїть і недосконале знання англійської мови. Для підвищення рівня (у рамках пропонованої Програми) створені спеціальні курси, які діють у Молдові.

Нам треба вивчати чужий досвід роботи, інший спосіб освіти. Наш, український, теж становить інтерес для американських фахівців, вони з великою охотою їдуть до нас по обміну кадрами.

Сподіваємося, що наукова молодь України вповні скористається запропонованими можливостями Програми Фулбрайта і американськими курсами, а набуті знання прислужаться нашому бібліотечно-інформаційному повсякденню.

Наталія Солонська,
к. і. н., зав. науково-видавничим відділом,
Тетяна Арсеєнко,
завідділом іноземного комплектування
НБУВ

© Солонська Н. Г., Київ, 2000
© Арсеєнко Т. І., Київ, 2000

Віктор Григорович Китастиий

На 57-му році життя зупинилося серце Віктора Григоровича Китастого, члена редколегії журналу «Бібліотечний вісник», його добровольця, колишнього директора Американського Дому в Києві, старшого радника Консорціуму економічних досліджень та освіти, директора Парламентських програм «Україна» Асоціації колишніх членів Конгресу, викладача Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктора наук, літературознавця, щирого і вірного друга Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

В. Г. Китастиий — син видатного діяча української музичної культури, композитора, художнього керівника капели бандуристів ім. Т. Шевченка Григорія Китастого, якого поховано на українському православному кладовищі в Нью-Джерсі (США). Митець мріяв, щоб його творчий здобуток прислужився Вітчизні, а у вільній Україні розвивалося кобзарство. Віктор виконав заповіт батька. Три роки тому В. Китастиий виступав у нашій Бібліотеці на презентації збірки творів композитора «Вставай, народе», виданої за сприяння Фонду ім. Івана Багряного.

Наприкінці 1999 р. в НБУВ відбулася презентація проекту «Кобзарське мистецтво». Його ініціатором був Віктор Григорович. Він вважав за свій обов'язок допомогти розробці сучасних концепцій історико-біографічного дослідження цього виняткового явища світової культури — створенню електронного та друкованого каталогів, страхового фонду унікальних видань у вигляді копій на мікроносіях і у цифровому вигляді для он-лайнного обміну інформацією по Internet з віддаленими абонентами, навіть за океаном.

Віктор ставив собі за мету зберегти для майбутніх поколінь національну спадщину. Стосувалося це не тільки кобзарства, а й видання пам'яток людської думки, раритетів, найкращих творів українського красного письменства. Було багато й інших мрій.

Сподіваємося, з часом нам вдасться видати наукову монографію про українських добровольців кінця ХХ ст. Безперечно, чільне місце в ній займе глава про Віктора Китастого.

Він творив добро тихо, спокійно, як непомітніше для оточуючих, ніби відшкодував чийсь провину. Відкрита подяка твердо заборонялася. Віктора відрізняла шляхетність, інтелігентність, надзвичайна делікатність, широка ерудиція, яку він, як людина дуже скромна, ніколи не демонстрував.

Народився в українській родині, доля котрої всотала в себе трагедію і біль цілого покоління, виріс і виховувався на американській землі.

Віктор Григорович умів вислухати, вмів співчувати, пропускав через себе всі наші негаразди. Може, тому й не витримало серце. Впав раптово, наче від удару блискавки. Той удар рикошетом поранив усіх, хто знав, любив, поважав Китастого. А таких людей і в США, і в Україні виявилось вельми багато.

Сьогодні нам усім дуже боляче, нам відчутно не вистачатиме Віктора Китастого, але Проект, розпочатий ним, безперечно, буде реалізовано, в НБУВ створюється Фонд родини Китастих, який служитиме нинішнім і прийдешнім поколінням.

Ми глибоко співчуваємо матері Віктора, пані Галині, рідним і близьким, усім, у кого ятриться серце від смерті цієї прекрасної людини.

*Анатолій Бровкін
Тетяна Добко
Людмила Муха
Олексій Онищенко
Наталія Солонська
Надія Стрішенець
Валерія Шульгіна та ін.*

Зміст журналу «Бібліотечний вісник» за 2000 рік

ОФІЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

- Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо державної підтримки національного книговидавництва і книгорозповсюдження» № 6 2

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

- Онищенко О., Попроцька В.* Основні підсумки наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1999) № 2 6-15

ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- Жулід Т.* Науково-інформаційні аспекти створення проблемно-автоматизованої ББД «Хвороба Альцгеймера» № 1 22
- Корнієнко В.* Стандарти СІБВС та інформаційні технології і комунікації Росії (огляд) № 2 25-29
- Радченко В.* Створення елементів національної системи інформаційних ресурсів з науково-технічної та економічної інформації № 3 2-5
- Корнієнко В.* Проблеми розвитку стандартизації бібліотечної та видавничої справи в Україні (аналітичний огляд) № 3 6-11
- Павлуша Т.* Забезпечення загальнодоступності інформаційних ресурсів наукових бібліотек України № 5 2-7
- Красильникова І.* Проблеми МБА при використанні комп'ютерних технологій № 5 8-11
- Березюк Н.* Інформаційне забезпечення науки (досвід ЦНБ НАН Білорусі) № 5 12-13
- Ситник С.* Новий профіль довідково-інформаційної роботи № 5 14-15

БІБЛОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

- Воскобойнікова-Гузєва О.* Формування фонду наукової літератури універсальних та спеціальних наукових бібліотек України № 1 6-10
- Єрошенко Т., Шевченко Л., Широков В.* Електронна бібліотека в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України: проблеми створення та використання № 1 11-13
- Ткаченко О.* Розвиток системи документопостачання іноземними періодичними виданнями НБУВ (1918–1999) № 1 14-19

- Павлуша І.* Електронні бібліотеки: системний підхід до формування фондів № 2 16-19
- Шершенюк Т., Багрій І., Бондаренко В.* Латинська номенклатура та систематизація літератури з біології № 2 20-24
- Бардієр К.* «Інформаційна та обчислювальна техніка» (ієрархічна структура розділу рубрикатора) № 3 12-18
- Швецова-Водка Г.* Бібліографічні ресурси України: стан, проблеми розвитку № 4 2-5
- Барчук Ж.* Новітні технології комплектування та використання територіальних патентних фондів України № 4 6-12
- Рогова П.* Державна науково-педагогічна бібліотека України: аспекти становлення № 6 17
- Бардієр К.* Службова База Даних Систематизатора № 6 20

З ФОНДІВ БІБЛОТЕК

- Кривенко М.* Львівська бальзакіана № 1 20-21
- Фоменко Д. О.* Смирнова-Россет та її оточення в портретах сучасників (з фондів сектору естампів та репродукцій НБУВ) № 6 27

ПИСЕМНА ТА КНИЖКОВА СПАДЩИНА УКРАЇНИ

- Русанівський В.* Четвероевангеліє 1569 р. і крехівський Апостол 60-х років № 5 27-30
- Біленький Є.* Фонд Шодуарів: історія надходження колекції № 5 31-34
- Німчук В.* Виникнення східнослов'янської писемності № 6 . . . 3

ІСТОРІЯ БІБЛОТЕК ТА БІБЛОТЕЧНОЇ СПРАВИ

- Солонська Н.* Питання розвитку бібліотечної справи в Україні на сторінках «Українського історичного журналу» (1957–1998): огляд статей № 1 25-31
- Березюк Н.* Бібліотечна освіта в Україні (сторінки історії) № 1 32-35
- Мозгова В.* Фонди бібліотеки Ніжинського ліцею (1832–1875) № 2 37-40
- Мяскова Т.* Система комплектування бібліотеки Університету Св. Володимира (1834–1904) № 2 41-44

БІБЛОТЕКИ СВІТУ

- Добко Т.* Бібліотечно-інформаційне обслуговування у бібліотеках Баварії № 2 30-36
- Стрішенець Н.* Бібліотека Конгресу США: основні етапи розвитку № 5 42-47

Барретт Дж. Провідна роль Бібліотеки Конгресу в системі бібліотек США: вплив та взаємодія № 6 30

БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Романюк М. Наукові здобутки і творчий пошук колективу Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України . . . № 3 28-33

БІБЛІОТЕЧНА ПРОФЕСІЯ

Циганкова Л. Навчаються українські та латвійські бібліотекарі № 1 36-37

ДОСВІД БІБЛІОТЕК

ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Ониксимова Л. Інформаційне забезпечення потреб студентів та викладачів УАБС № 1 37

НАУКА В УКРАЇНІ

Буркат В., Слободяник М. Сучасний стан і перспективи розвитку джерельної бази історії аграрної науки України № 1 38-43

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ – ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ, НАУКИ, КУЛЬТУРИ ТА ОСВІТИ

Вересовська Т. Видавнича діяльність Комісії для вивчення історії західноруського та українського права УАН–ВУАН (1918–1928) № 2 45-50

Варава Т. Діяльність Постійної комісії для складання біографічного словника в складі УАН–ВУАН (1919–1933) № 2 51-54

Вересовська Т. Видавнича та бібліографічна діяльність Інституту демографії УАН–ВУАН (1919–1928) № 3 19-23

Варава Т. Словникові комісії УАН–ВУАН (1918–1933) № 3 24-27

ЛІНГВІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Лучик А. Відображення еквівалентів слова в базових словниках української мови № 3 35-38

БІБЛІОГРАФІЯ

Литвин С. Симон Петлюра в українській історіографії новітньої доби (1990–1999) (матеріали до бібліографічного покажчика) № 1 44-48

Петрикова В. Краєзнавча бібліографічна термінологія: національні особливості становлення теорії краєзнавчої бібліографії № 4 13-20

Ліханова І. Видавнича та бібліографічна діяльність учених української діаспори в Чехословаччині (1920–1941) № 4 21-26

Непомнящий А. Бібліографічний аспект історико-краєзнавчих досліджень в Одесі у ХІХ ст. № 5 35-41

КНИГОЗНАВСТВО

Клименко О. З історії українських букварів № 2 57-60

Клименко О. Перші друковані вітчизняні букварі (з фондів НБУВ) № 4 27-33

Соколов В. Природничо-наукова книга в зібраннях козацької старшини в Україні у ХVІІІ ст. № 4 34-36

Старовойт С. Становлення видавничої діяльності НАН України в перші роки її існування № 5 48-51

Запаско Я. «Книга, як і хліб, має бути доступна кожній сім'ї» № 6 39

НАШІ КОЛЕГИ

Павлуша Т. Бібліотекознавець Михайло Слободяник № 2 55-56

Вальо М. Володимир Теодорович Полек № 3 39-41

Онищенко О. Любов Андріївна Дубровіна – сучасний історик, книгознавець, джерелознавець, діяч бібліотечної та архівної справи № 5 16-26

Слободяник М. Наталя Миколаївна Кушнарєнко № 6 33-38

ЮВІЛЯРИ

Попроцька В. Петру Тимофійовичу Троньку – 85 № 4 37-38

ОСОБИСТОСТІ

Гуртовенко Т., Кулешов С. Катерина Селіверстова № 1 49-53

ЮВІЛЕЇ БІБЛІОТЕК

Клименко С. Тальнівській центральній бібліотеці – 100 № 3 5

Сушко І. Бібліотеці Дніпропетровського технічного університету залізничного транспорту – 70 № 3 11

Максимова Н. Науково-технічній бібліотеці Українського державного хіміко-технологічного університету – 70 № 3 23

Павловська Н. Науково-технічній бібліотеці Придніпровської державної академії будівництва та архітектури – 70 № 3 44

Голідьбіна А. Бібліотеці Київського державного університету технологій та дизайну – 70 № 3 44-45

Москаленко О. Державній науково-технічній бібліотеці України – 65 . № 4 39-41

ДАРУНКИ БІБЛІОТЕЦІ

Добко Т. З особистої бібліотеки Богдана Ясинського № 3 42-43

Ушканов А. Дарунки НБУВ № 4 20

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ.

ХРОНІКА ПОДІЙ

Галькевич Т., Гутник Л. Різдвяна та новорічна листівки ХХ ст. № 1 31

Шульгіна В. Презентація проекту «Кобзарське мистецтво» № 1 54-55

Солоїденко Г. Семінар бібліотечних

працівників у НБУВ	№ 1	55-57	<i>Шкаріна В.</i> База даних «Zentralblatt MATH»	№ 1	21
<i>Ковтальок Н., Шовкопляс Г.</i> Національному музею історії України – 100 років	№ 1	57-58	<i>Миценко С.</i> Бібліографічний нарис «Микола Федорович Сумцов» (1854–1922)	№ 1	24
<i>Шульгіна В.</i> Другий міжнародний музикологічний конгрес «Шопен та його творчість»	№ 3	38	<i>Гирман О.</i> Міщанин В. Словник гончарів	№ 1	35
<i>Ковальчук Г.</i> Книжкові пам'ятки: досвід Росії	№ 3	46-49	<i>Іщенко Я., Слівак О.</i> Дзира Я. І. Автопортрет нації	№ 1	59-60
<i>Баркова О.</i> Інформаційне обслуговування науковців за програмою INTAS (1997–1999)	№ 3	49-51	<i>Ярмошик І.</i> Непомнящий А. А. Очерки розвитку исторического краеведения Крыма в XIX–начале XX века	№ 1	60
<i>Вишневська О.</i> Ювілейні читання академіка В. І. Вернадського	№ 3	обкл.	<i>Пінчук Ю., Ясь О.</i> Ковальський М. П. Етюди з історії Острога	№ 3	33
<i>Дубровіна Л., Солонська Н.</i> Презентація книги «Грецькі рукописи у зібраннях Києва. Каталог»	№ 4	42-44	<i>Корольов Б.</i> Матяш І. Б. Українська архівна періодика 1920–1930-х рр.	№ 3	52-53
<i>Ковальчук Г.</i> Виставка видаць Біблії у відділі стародруків та рідкісних видаць НБУВ	№ 4	44-45	<i>Моторний В.</i> Jakub Wjaclawk. Serbska bibliografija	№ 3	53-55
<i>Стрішенець Н.</i> До 200-ліття Бібліотеки Конгресу	№ 4	46-48	<i>Тронько П.</i> Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти / М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Томазов та ін.	№ 4	54-55
<i>Шульгіна В.</i> Спадщина композитора В. Д. Довженка – НБУВ	№ 4	48	<i>Вишневська Л.</i> Пам'яті Івана Гавриловича Шовкопляса	№ 4	56
<i>Ушканов А.</i> Україна – Польща в ракурсі журналу «Kultura»	№ 5	52	<i>Тимошик М.</i> Ляхоцький В. Просвітель: видавничо-редакційна діяльність Івана Опієнка (митрополита Іларіона)	№ 5	53
<i>Костенко Л., Павлуша Т., Чекмарьов А.</i> 7-ма міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології і нові форми співробітництва»	№ 6	43	<i>Вишневська Л.</i> Фотовиставка «Кінець Ялтинського диктату» в НБУВ	№ 5	обкл.
<i>Ковальчук Г.</i> До 200-річчя першої публікації «Слова о полку Ігоревім»	№ 6	47	<i>Реприцєва В.</i> Друковані документи з історії України	№ 5	15
<i>Солонська Н., Арсєнко Т.</i> Стажування молодих українських викладачів у США за програмою ім. Фулбрайта	№ 6	50	<i>Сухотська Л.</i> Видавнича діяльність НДІ технічного профілю АН УРСР у 30-х роках ХХ ст.	№ 5	34
<i>Величко Т.</i> Бібліотеці Українського державного морського технічного університету ім. адмірала Макарова – 80	№ 6	19	<i>Чижко В., Лобода Т.</i> Варварцев М. Україна та Італія у наукових, освітніх та літературних взаєминах	№ 6	32
НАШІ ІНТЕРВ'Ю			НЕКРОЛОГИ		
<i>Пашкова В.</i> «Бібліотеки сприяють поглибленню взаєморозуміння між народами України та США». Інтерв'ю з аташе з питань культури Посольства США в Україні п. Робертом Постом	№ 4	49-50	<i>Віктор Григорович Китастиї</i>	№ 6	52
ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ. ПОВІДОМЛЕННЯ			Запрошуємо до інформаційної співпраці зі створення Національної електронної бібліотеки України		
<i>Чижко В.</i> Урс) Д. П. Очерки истории культуры крымскотатарского народа (1921–1941)	№ 1	10	Зміст журналу «Бібліотечний вісник» за 2000 рік	№ 6	54

Содержание

ОФИЦИАЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ

Указ Президента Украины «О дополнительных мерах по государственной поддержке национального книгоиздания и книгораспространения» 2

ПИСЬМЕННОЕ И КНИЖНОЕ НАСЛЕДИЕ УКРАИНЫ

Нимчук В. Возникновение восточнославянской письменности 3

БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ

Роговая П. Государственная научно-педагогическая библиотека Украины: аспекты становления 17

Бардиер Е. Службная База Данных Систематизатора 20

Шемаева А. Формирование информационного рынка продуктов и услуг в области ветеринарной медицины 24

ИЗ ФОНДОВ БИБЛИОТЕК

Фоменко Д. О. Смирнова-Россет и ее окружение в портретах современников (из фондов сектора эстампов и репродукций НБУВ) 27

БИБЛИОТЕКИ МИРА

Барретт Дж. Ведущая роль Библиотеки Конгресса в системе библиотек США: влияние и взаимодействие 30

НАШИ КОЛЛЕГИ

Слободяник М. Наталья Николаевна Кушнаренко 33

КНИГОВЕДЕНИЕ

Запаско А. «Книга, как и хлеб, должна быть доступна каждой семье» 39

ФАКТЫ НАУЧНОЙ ЖИЗНИ. ХРОНИКА СОБЫТИЙ

Костенко Л., Павлуша Т., Чекмарев А. 7-я международная конференция «Библиотеки и ассоциации в изменяющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества» 43

Ковальчук Г. К 200-летию первой публикации «Слова о полку Игореве» 47

Солонская Н., Арсеев Т. Стажирование молодых украинских преподавателей в США по Программе им. Фулбрайта 50

Вишневецкая Л. Фотовыставка в НБУВ «Западный Китай – регион широких перспектив» 2 стр. обл.

Величко Т. Библиотеке Украинского государственного морского технического университета имени адмирала Макарова – 80 19

Чишко В., Лобода Т. Варварцев М. Украина и Италия в научных, образовательных и литературных взаимоотношениях. (Вторая половина XIX–начало XX в.): Документы, эпистолярный, материалы) 32

НЕКРОЛОГИ

Виктор Григорьевич Китастый 52

Содержание журнала «Библиотечный вестник» за 2000 г. 53

Contents

OFFICIAL MATERIALS

The Decree of the President of Ukraine «About the Additional Measures Concerning the State's Support of the National Book Publishing and Book Dissemination» 2

UKRAINE'S WRITING AND BOOK HERITAGE

Nimchuk V. Rise of the East Slavic Written Language 3

LIBRARY AND INFORMATION RESOURCES

Rogova P. The State Research Pedagogical Library of Ukraine: Aspects of Its Development 17

Bardier K. The Auxiliary Data Base for Classifier 20

Shemaleva H. Formation of the Information Market of Products and Services in Veterinary Medicine 24

FROM THE LIBRARY COLLECTION

Fomenko D. O. Smyrnova-Rosset and Her Surroundings in the Portraits of Her Contemporaries (from the NLUV collection of prints and reproductions) 27

LIBRARIES OF THE WORLD

Barrett J. The Leadership Role of the Library of Congress in the System of U. S. A. Libraries: Influence and Interaction 30

OUR COLLEAGUES

Slobodlanyk M. Natalia Mykolaivna Kushnarenko 33

BIBLIOLOGY

Zapasko Y. «The Book Like Bread Must be Available to Each Family» 39

FACTS OF SCIENTIFIC LIFE. EVENTS' CHRONICLE

Kostenko L., Pavlusha T., Chekmarlov A. «Libraries and Associations in the Transient World: New Technologies and New Forms of Cooperation»: The Seventh International Conference 43

Kovalchuk H. Towards the 200 Years of the First Publication of «The Tale of Ihor's Campaign» 47

Solonska N., Arselenko T. Junior Faculty Development Program Administered by the Fulbright Office 50

Vyshnevskaya L. Photo-exhibition «The Western China is a Region of the Wide Perspectives» in NLUV 2 page of the cover

Velychko T. The Library of the Admiral Makarov Ukrainian State Marine Technical University is 80 19

Chyshko V., Loboda T. Varvartsev M. Ukraine and Italy in the scientific, educational and literature mutual relations 32

OBITUARY

Viktor Hryhorovych Kytastyi 52

The Contents of the «Library News» for 2000 53

Inhalt

OFIZILLE MATEIRIALIEN

Erlaß Präsidenten der Ukraine «Über zusätzliche Maßnahmen der Staatsunterstützung nationalen Buchdrucks und Buchverbreitung» 2

HANDSCHRIFT- UND BÜCHERNACHLASS DER UKRAINE

Nimčuk W. Die Entstehung ostslawischen Schrifttums 3

BIBLIOTHEKS- UND INFORMATIONRESSOURCEN

Rogowa P. Die Staatliche wissenschaftlich-pädagogische Bibliothek der Ukraine: Aspekten der Herausbildung 17

Bardijer K. Dientsdatenbasis des Klassifikators 20

Schemajewa H. Formierung des Informationsmarktes der Produkten in der Veterinärmedizin 24

AUS DEN BIBLIOTHEKENBESTÄNDE

Fomenko D. O. Smyrnova-Rosset und ihre Umgebung in den Porträts der Zeitgenossen (Aus dem Bestand der Kunstabteilung der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine) 27

BIBLIOTHEKEN DER WELT

Barrett J. Die führende Rolle der Kongreßbibliothek in dem System der USA-Bibliotheken: Einfluß und Zusammenwirkung 30

UNSERE KOLLEGEN

Slobodjanyk M. Natalija Mykolaiwna Kuschnarenko 33

BÜCHERKUNDE

Sapasko Ja. Das Buch, wie auch ein Brot, muß für jede Familie zugänglich sein 39

FAKTEN DES WISSENSCHAFTLICHEN LEBENS. CHRONIK DER EREIGNISSEN

Kostenko L., Pawluscha T., Čekmarjow A. Die 7. Internationale Konferenz «Bibliotheken und Assoziationen in der Welt, die sich verändert» 43

Kowalčuk H. 200 Jahrestag der Publikation «Slowo o polku Igorewim» 47

Solons'ka N., Arsejenko T. Praktikum der jungen Lehrer in USA im Rahmen des Fullbreitsprogramms 50

Wyschnews'ka L. Fotoausstellung in der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine «Westchina ein Region der breiten Perspektiven» 2 Seite des Umschlages

Welyčko T. 80. Jahrestag der Bibliothek des Makarow-Ukrainischen Staatlichen Marineuniversitäts 19

Čyschko W., Loboda T. Warwarzew M. Ukraine und Italien in der Wissenschafts-Bildings- und literarischen Wechselbeziehungen (zweite Hälfte des 19.-Anfang des 20 Jh.): Dokumenten und Materialien 32

NEKROLOGE

Wiktor Hryhorowyč Kytastyj 52

Sommaire

MATÉRIAUX OFFICIELS

Décret du président de l'Ukraine sur les mesures supplémentaires à adopter en vue du soutien par l'Etat de l'édition nationale et de la diffusion des livres 2

LE PATRIMOINE ÉCRIT ET LITTÉRAIRE DE L'UKRAINE

Nimtchouk V. Les origines de l'écriture slave orientale 3

RESSOURCES BIBLIOTHÉCO-INFORMATIQUES

Rogova P. La bibliothèque scientifico-pédagogique d'Etat de l'Ukraine: aspects du devenir 17

Bardière K. La base de données de service du classificateur 20

Chémaéva G. La constitution du marché d'information des produits et des services dans le domaine de la médecine vétérinaire 24

DÉS FONDS DES BIBLIOTHÈQUES

Fomenko D. O.Smyrnova-Rossete et son entourage représentés dans les portraits de contemporains (des fonds de la section des estampes et des reproductions de la BNVU) 27

LES BIBLIOTHÈQUES DU MONDE ENTIER

Barrett J. Le rôle essentiel de la «Library of Congress» dans le système des bibliothèques des Etats-Unis: influence et interaction 30

NOS COLLÈGUES

Slobodlanyk M. Natalia Mykolaïwna Kouchnarenko 33

BIBLIOLOGIE

Zapasko Ja. Le livre comme le pain doit être accessible à chaque famille 39

FAITS DE LA VIE SCIENTIFIQUE. CHRONIQUE DES ÉVÉNEMENTS

Kostenko L., Pavloucha T., Tchekmarev A. La 7-ième conférence internationale «Les bibliothèques et les associations dans un monde qui change: nouvelles technologies et nouvelles formes de coopération» 43

Kovaltchouk G. Pour le bicentenaire de la première publication du «Dit de la troupe d'Igor» 47

Solonska N., Arsenenko T. De jeunes enseignants ukrainiens en stage aux Etats-Unis en vertu du programme Fulbright 50

Vychnevska L. Une exposition de photos à la BNVU consacrée à «La Chine occidentale, région aux vastes perspectives» la 2ième page de la couverture

Velytchko T. A l'occasion du 80-e anniversaire de la Bibliothèque de l'université technique naval d'Etat d'Ukraine Admiral-Makarov 19

Tchychko V., Loboda T. Varvartsev M. L'Ukraine et l'Italie dans leurs rapports scientifiques et littéraires (2-e moitié du XIX siècle-début du XX-e siècle): documents, matériaux, lettres 32

NÉCROLOGIE

Victor Grygorovych Kytastyj 52

Le sommaire de la revue «Bibliotetchni Visnyk» pour l'an 2000 53

Аннотации

Нимчук В. Возникновение восточнославянской письменности

Начальная письменность у славянских племен, проблема ее происхождения является объектом изучения исследователей в течение более чем тысячи лет. Труд черноризца Храбра «О письменах», свидетельства арабских ученых и писателей IX–X ст., в частности Аль-Масуде, Ахмада Ибн-Фадлава, Ибн-Недима и других указывали на существование дохристианской восточнославянской письменности, концепции которых анализирует автор статьи. В ней рассматривается и собственно древнерусская неруничная письменность на основе греческой графики.

Роговая П. Государственная научно-педагогическая библиотека Украины: аспекты становления

В интенсивном комплектовании ГНПБ участвуют издательства, общественные и благотворительные организации. Сегодняшний день библиотеки определяется выпуском информационных списков, рекомендационных указателей по актуальным психолого-педагогическим проблемам, проведением педагогических советов школ Киева на базе ГНПБ Украины с ее информационным обеспечением, научно-практическими конференциями, семинарами и т. д.

Создается модель педагогической библиотеки – центра информационного обеспечения отрасли просвещения с учетом моделей научных библиотек.

Бардиер Е. Служебная База Данных Систематизатора

Рассматривается структура Служебной Базы Данных Автоматизатора (на примере тематики кибернетики и компьютерных наук).

Предлагаются новые возможности автоматизации подготовки справочных материалов для аналитико-синтетической обработки документов и обслуживания читателей.

Шемаева А. Формирование информационного рынка продуктов и услуг в области ветеринарной медицины

Рынок биржевой и финансовой информации, деловых новостей по вопросам ветеринарии в Украине только зарождается. На этапе становления находится и рынок информационных продуктов и услуг этой отрасли. Оперативному решению проблемы будет содействовать участие в этом процессе библиотек.

Слободяник М. Наталья Николаевна Кушнаренко

Освещается жизненный и творческий путь Н. Н. Кушнаренко – доктора педагогических наук, профессора, декана факультета библиотековедения и информатики, завкафедрой книговедения и фондоведения Харьковской государственной академии культуры.

Запаско А. «Книга, как и хлеб, должна быть доступна каждой семье»

Государственные издательства ныне находятся в тяжелом состоянии. Большинство частных издательств работают без редакторов, корректоров, техредакторов, художников.

Чтобы противостоять потоку «амазонок» и «анжеликов», университетские издательства Украины – «Лыбидь», «Выща школа» (Киев), «Свит» (Львов), «Основа» (Харьков) объединили свои усилия для издания уникальных научных трудов выдающихся украинских ученых. Основываются межведомственные серии.

Summary

Nimchuk V. The Rise of the East Slavic Written Language

The rise of the East Slavic written language and problem of its origin are the subject of study for over a thousand years. The work of the monk Khabr «About Script» and the testimonies of Arabic scholars and writers of the IX-th–X-th centuries such as: Al-Masude, Akhmad ibn-Fadlava, ibn-Nedima and others indicated the existence of the pre-Christian Eastern Slavic written language. The author analyzes the point of view all of these scholars.

In the X-th century the Cyrillic alphabet spread widely in the Southern-Slavic lands. In our time Eastern Slavs and most of the Southern Slavs use the written language founded by Cyrill.

Rogova P. The State Research Pedagogical Library of Ukraine: Aspects of Its Development

Publishing Houses and Nonprofit Organizations are acquiring new publications for the State Pedagogical Library. The Library publishes information lists, reading indexes in psychological and educational problems, and organizes Kyiv teachers' meetings, scientific conferences and seminars. The model of the pedagogical library as a center of information services of the educational branch is developed in this article.

Bardier K. The Auxillary Data Base for Classifier

The author examines the structure of the auxiliary data base for classifier. The chapter on cybernetics and computer science is

given as an example. New opportunities for automation in preparing of reference material for an analytical and synthetic processing of documents and readers' services are offered.

Shemaieva H. Formation of the Information Market of Products and Services in Veterinary Medicine

The market of financial information and business news in veterinary medicine is in embryonic state now in Ukraine. The market of information products and services is also at the beginning of its existence. The participation of libraries as the information institutions in this process will foster the solution of the problem. Libraries should become the producers of databases and retrieval systems.

Slobodanyk M. Nataliya Mykolaivna Kusharenko

Concerning the life and creative activity of N. M. Kusharenko, she is a doctor of pedagogical sciences, professor, and dean of the Department of the Library and Information Science and Library collections in the Kharkiv State Academy of Culture.

Zapasko Y. «The Book Like Bread Must be Available to Each Family»

State Publishing Houses are in a difficult position now. Most of the private Publishing Houses work without editors, proofreaders, and technical editors. And their work is affected by this amateurism. The typesetters know nothing but print types.

The University Publishing Houses of Ukraine such as: «Ly-

bid», «Vyschaskola» (Kyiv), «Svit» (Lviv), «Osnova» (Kharkiv) cooperate in publishing unique scientific works of outstanding Ukrainian scholars. The library series of books are made by these Publishing Houses. Book publishing which successfully began in the last year is on the verge of the catastrophe today because of

the obstacles which continue to increase. Philanthropy and sponsorship can contribute to the financial aspects of book publishing but publishers can not manage without government assistance.

Inhalt

Nimčuk W. Die Entstehung ostslawischen Schrifttums

Schon mehr als Tausend Jahre beschäftigen sich die Forscher mit der Entstehung Schrifttums bei slawischen Stämmen. Die Arbeit Mönches Chrabr «Über Schrifttum», die Aussagen arabischer Gelehrter und Schriftsteller 9.–10. Jh., besonders Al-Masud, Achmad Ibn-Fadlawa, Ibn-Nedima beweisen die Existenz vorchristlicher ostslawischer Schrifttums. Der Autor analysiert eben altrussisches Schrifttum auf Grund der griechischen Grafik. Die Runenzeichen hat uns Černjachiwer Kultur gelassen. In der 10. Jh. wurde in der südslawischen Länder intensiv kyrillisches Alphabet verbreitet. Diese von Kyrylo und Aufklärer gegründeten Schriftsystem und Orthographie benutzen die Ostslawen und viele Südslawen noch bis heute.

Rogova P. Die Staatliche wissenschaftlich-pädagogische Bibliothek der Ukraine: Aspekten der Herausbildung

In der Komplettierung der SWPB nehmen Verlagen, gesellschaftliche und wohltätige Organisationen teil.

Heute werden von der Bibliothek Informationsliste, empfehlende Bibliographie aus der psychologischen und pädagogischen Problemen vorbereitet und wissenschaftliche Konferenzen, Seminare und pädagogische Sitzungen Kiewer Schulen durchgeführt.

Man baut ein neues Modell der pädagogischen Bibliothek als Informationszentrum für die Versorgung mit der Bildungsinformation.

Bardijer K. Dienstdatenbasis des Klassifikators

Es wird am Beispiel der Thematik «Kybernetik» Struktur des Dienstdatenbasis des Klassifikators dargestellt.

Man schlägt die neuen Möglichkeiten der Automatisierung der Vorbereitung von Nachschlagewerke für die analytische und syntetische Bearbeitung der Dokumenten und Leserbedienungen vor.

Schemajewa H. Formierung des Informationsmarktes der Produkten in der Veterinärmedizin

Der Markt der Börsen und Finanzinformation in der Ukraine auf dem Gebiet der Veterinärmedizin wird nur entstehen. Im Werden befindet sich der Markt von Informationsprodukten und Dienstleistungen dieses Gebietes. Eine wichtige Rolle bei der Lösung dieses Problems werden weiter Bibliotheken als Informationszentren spielen, die Datenbanken und Datenwiedergewinnungssysteme schaffen werden.

Slobodjanyk M. Natalija Mykolajivna Kuschnarenko

Der Autor beschreibt Biographie und Schaffen des bekannten Buchwissenschaftlers, Professors, Dekans des Fakultäts für Bibliothekswesen und Informatik und Lehrstuhlleiters für Bücherkunde und Bücherbestände der Charkower Staatlichen Akademie für Kultur Fr. Natalija Kuschnarenko.

Sapasko Ja. Das Buch, wie auch ein Brot, muß für jede Familie zugänglich sein

Die Staatsverlage befinden sich heute in schwerer Situation. Meistens arbeiten jetzt die Privatverlagen ohne Redakteure, Korrektoren, technischen Redakteure und darum unprofessionell. Die Drucker wissen außer Schriften nichts.

Universitätsverlage der Ukraine «Lybid'», «Wyschaskola» (Kyiv), «Svit» (Lwiw), «Osnova» (Charkiw) machen alle mögliche Anstrengungen für die Herausgabe der unikalischen wissenschaftlichen Arbeiten von bekannten ukrainischen Wissenschaftler. Es werden auch interbibliothekarische Schriftenreihe gegründet.

Aber heute ist ukrainisches Verlagswesen in katastrophalen Zustand und für die Verbesserung dieses Gebietes außer Wohltätigkeit und Sponsoren braucht man wirksame Hilfe seitens Regierung.

Résumés des articles

Nimtchouk V. Les origines de l'écriture slave orientale

L'écriture d'origine des tribus slaves, le problème des origines font l'objet de l'étude des chercheurs depuis plus de mille ans. Les travaux du moine Khrabre «Sur les écritures» et les témoignages des écrivains et des savants arabes des IX-e–X-e siècles, notamment de Al-Massoude, de Ahmad Ibn Fadlawa, de Ibn Nedim, ont parlé de l'existence de l'écriture slave orientale d'avant la christianisation. Ces conceptions sont analysées dans l'article, s'y trouve aussi examinée l'écriture russe ancienne fondée sur le graphisme grec. Les caractères runiques sont représentatifs de la culture tcherniakhivska. Au X-e siècle, l'alphabet cyrillique se diffusa d'une manière intense chez les Slaves du sud.

Aujourd'hui les Slaves orientaux ainsi que la plupart des Slaves du sud utilisent le système de l'écriture dite cyrillique, du nom de saint Cyrille ainsi que les principes d'orthographe érigés par l'apôtre.

Rogova P. La bibliothèque scientifico-pédagogique d'Etat de l'Ukraine: aspects du devenir

Les maisons d'édition, les organisations publiques de bienfaisance prennent une part active à l'enrichissement des fonds de la BSPE.

A l'heure présente, la Bibliothèque publie des listes d'information, des index d'ouvrages recommandés, concernant les problèmes actuels de psychologie et de pédagogie; elle organise des réunions pédagogiques, des écoles de Kyïv, des conférences, des séminaires scientifico-pratiques, etc.

L'essentiel est de fonder un modèle de bibliothèque, pédagogique, en tant que centre d'information dans le domaine de l'enseignement, compte tenu des modèles déjà fournis par les bibliothèques scientifiques.

Bardière K. La base de données de service du classificateur

Cet article présente une information sur la structure, de la base de données de service du classificateur (BDSC) (sur

l'exemple de la thématique de la cybernétique et de l'informatique).

Il est proposé de nouvelles possibilités d'automatisation de la préparation des matériaux de référence, pouvant répondre aux besoins du traitement analytico-synthétique des documents ainsi que de la desserte des lecteurs.

Chémaéva G. La constitution du marché d'information des produits et des services dans le domaine de la médecine vétérinaire

Le marché de l'information financière et boursière, des nouvelles d'affaires concernant la médecine vétérinaire ne fait que naître en Ukraine. Le marché des produits d'information et des services dans ce domaine n'en est aussi qu'à ses débuts. La participation des bibliothèques à ce processus, en tant qu'organes d'information, qui doivent tenir le rôle de producteurs créant les bases de données, les systèmes documentaires, doit contribuer à la solution rapide du problème.

Slobodianyuk M. Natalia Mykolaïvna Kouchnarenko

L'auteur de l'article évoque la vie et l'œuvre de N.M. Kouchnarenko – docteur ès sciences pédagogiques, professeur, doyenne de la faculté de bibliothéconomie et d'informatique, titulaire du dé-

partement de bibliologie et de la science des fonds, de l'Académie d'Etat de la culture de Kharkiv.

Zapasko Ja. Le livre comme le pain doit être accessible à chaque famille

A l'heure présente les maisons d'édition d'Etat se trouvent dans une situation embarrassante. La plupart des maisons d'édition privées fonctionnent sans rédacteurs, sans rédacteurs techniques, sans correcteurs et choquent par leur non-professionnalisme. Les metteurs en pages ne connaissent que les caractères.

Les maisons d'édition universitaires de l'Ukraine – «Lybid», «Vychtcha chkola» (Kyïv), «Svit» (Lviv), «Osnova» (Kharkiv) ont réuni leurs efforts pour la publication de précieux travaux scientifiques de savants ukrainiens éminents.

Sont réalisées des séries destinées aux bibliothèques. Mais les efforts entrepris avec succès risquent aujourd'hui, la catastrophe, parce que les barrières mettant des obstacles au développement de l'édition continuent à se multiplier. A un certain point, des actions de bienfaisance et de sponsorat dans le domaine de l'industrie du livre auraient leur importance, mais les maisons d'édition pour survivre, ne peuvent en aucune manière de passer d'une aide sérieuse substantielle de l'Etat.

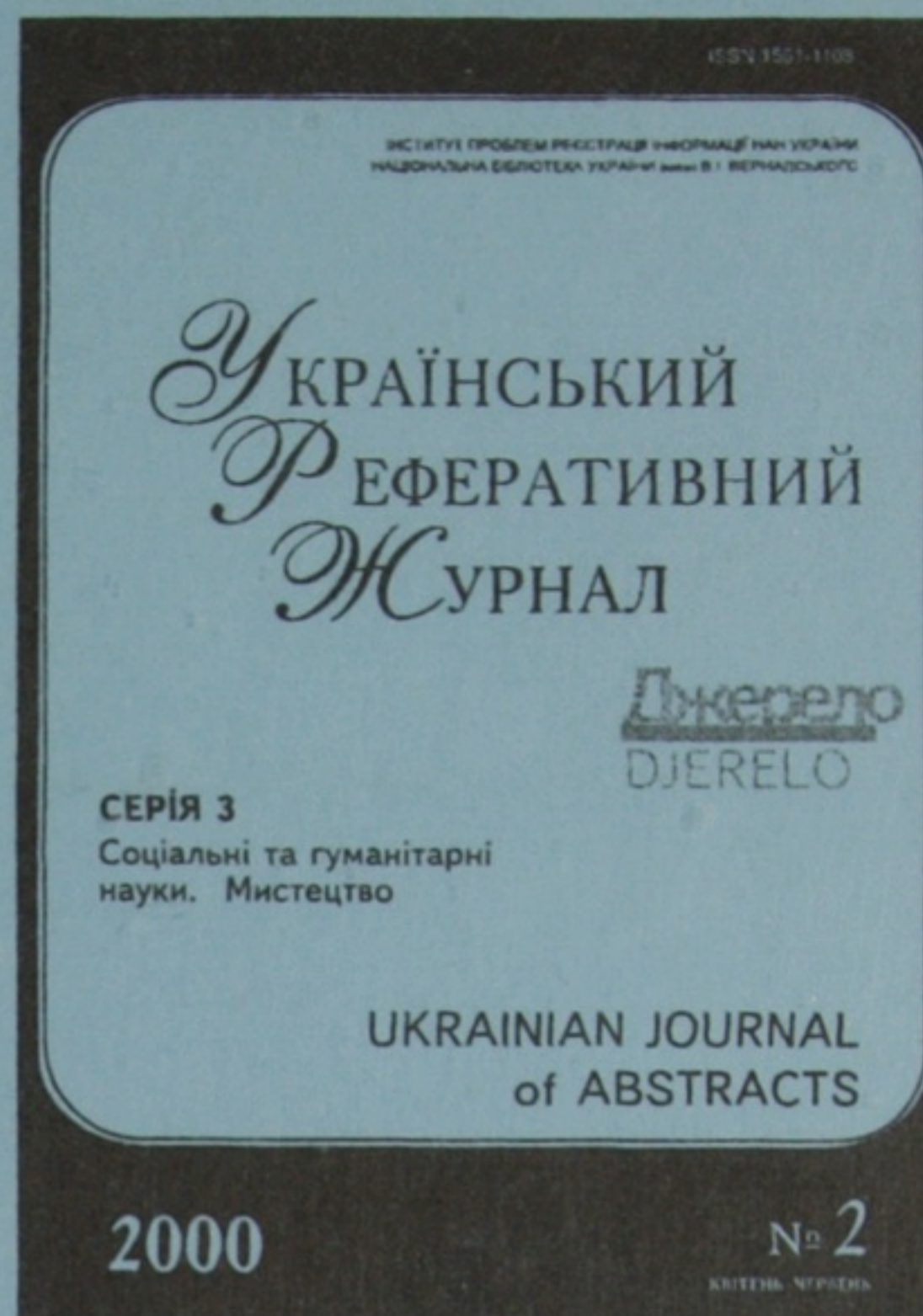
З 1999 р. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (НБУВ) спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України (ІПРІ) розпочали видання оновленого за змістом та структурою Українського реферативного журналу «Джерело». Він виходить у трьох серіях і охоплює наукові видання, що вийшли друком в Україні, з усіх галузей знань:

Серія 1 – Природничі науки. Медицина

Серія 2 – Техніка. Промисловість.

Сільське господарство

Серія 3 – Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво

Крім публікацій з періодичних видань, в УРЖ «Джерело» відображаються монографії, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій, автореферати дисертацій, видання, що продовжуються.

Усі три серії включено в каталог передплатних періодичних видань України на 2001 р. Передплатні індекси:

Серія 1 – 74622

Серія 2 – 22411

Серія 3 – 22412

У роздрібну торгівлю РЖ «Джерело» не надходитиме.

Довідки за телефонами:

ІПРІ – 441-21-97

НБУВ – 264-31-16

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського від 07. 11. 2000 (прот. № 11).

Комп'ютерна верстка Л. Климова, Т. Павлюк. Коректор Л. Вишневська. Комп'ютерний набір Л. Загородня, Т. Галемова, Л. Вишневська.
Переклад іноземними мовами М. Воробей, Р. Кириченко, Н. Стрішенець

Підписано до друку 25. 09. 2000 р. Офсетний друк. Формат 60x84 1/8. Ум.-друк. арк. 6,7. Обл.-вид. арк. 8. Тираж 1500. Зам. № 20.

Адреса редакції – 03039, Україна, Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, НБУВ, тел. 267-48-62. V. Vernads'ky National Library of Ukraine, Kyiv-39, pr. 40-richja Zhovtnja, 3

Свідоцтво про державну реєстрацію № 189. Передплатний індекс 74049
Друкарня Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Редакція виправляє мову і скорочує статті за згодою автора. Редколегія та редакція можуть не поділяти думок, висловлених авторами статей. Матеріали друкуються за постановою редколегії журналу. У разі передруку посилання на «Бібліотечний вісник» обов'язкове. Відхилені редколегією матеріали не рецензуються і не повертаються.

01.35-12